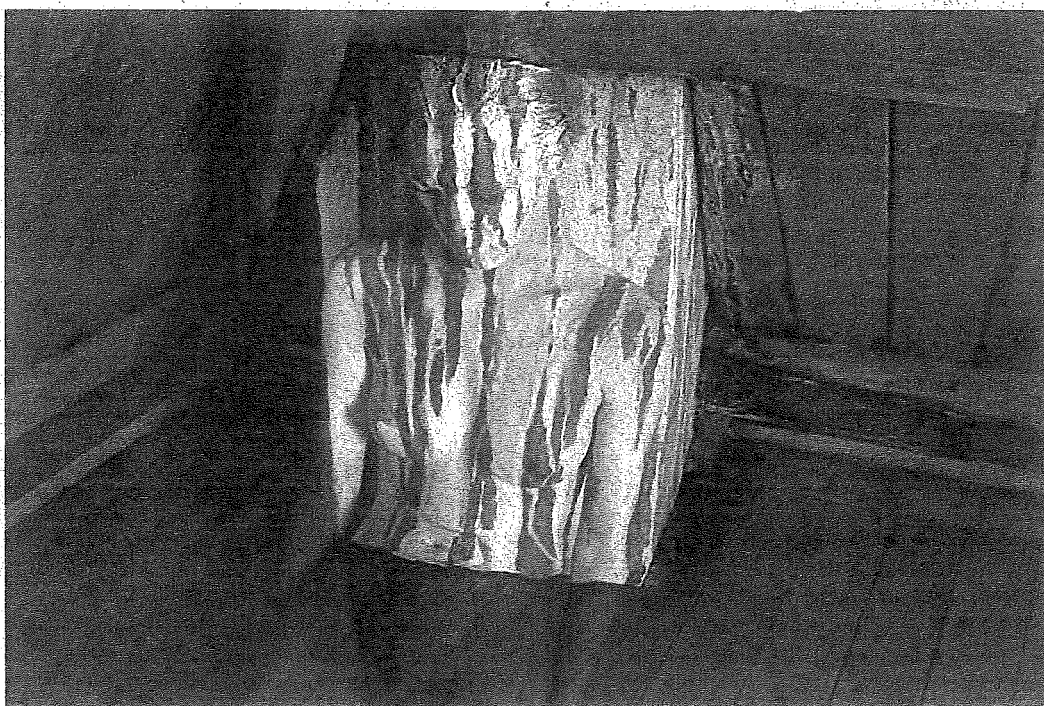

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: «Η ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Εισηγήτρια: Ευαγγελία Κοζαρά (Α.Μ. 300Μ016)
Επιτροπή: Αναπλ. Καθηγ. Έφη Λαμπροπούλου (Επιβλέπουσα)
Καθηγ. Αντώνιος Μαγγανάς
Καθηγ. Ιάκωβος Φαρσεδάκης

Αθήνα, Ιούνιος 2003

«Δεν είναι ανάγκη να διερωτηθούμε ποιο ήταν το πιο σκληρό καθεστώς ή το πιο ανεκτικό, γιατί στο καθένα από αυτά συγκρούονται ελευθερίες και υποδουλώσεις... Δεν είναι η ώρα ούτε να κλάψουμε, ούτε να ελπίσουμε, χρειάζεται μάλλον να αναζητήσουμε νέα όπλα.»

G. Deleuze

«Contestation does not imply a generalized negation, but an affirmation that affirms nothing, a radical break of transitivity... To contest is to proceed until one reaches the empty core where being achieves its limits and where the limit defines being.»

M. Foucault

Ευχαριστώ όσους μοιράστηκαν τις σκέψεις τους και τον χρόνο τους μαζί μου και όσους μου έμαθαν να μετουσιώνω την αβεβαιότητα σε δημιουργικότητα και την ανυπομονησία σε υπομονή.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση	Σ.Ε.Σ.	Σύμβαση Εφαρμογής Συνθήκης Schengen
Κ.Β.Κ.Μ.Κ.	Κώδικας Βασικών Κανόνων Μεταχείρισης Κρατουμένων	Υ.Δ.Τ.	Υπουργείο Δημόσιας Τάξης
Κ.Ο.Κ.	Κώδικας Οδικής Κυκλο- φορίας	N.S.I.S.	Εθνικό Σύστημα Πληροφοριών Schengen (National Schengen Information System)
Κ.Π.Δ.	Κώδικας Ποινικής Δικο- νομίας	SIRENE	Supplementary Information Request at the National Entries
Ο.Τ.Α.	Οργανισμός, -οί Τοπικής Αυτοδιοίκησης	S.I.S.	Σύστημα Πληροφοριών (Schengen Schengen Information System)
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας		
άρ.	άρθρο	παρ.	παράγραφος, -οι
βλ.	βλέπε	σ., σσ.	σελίδα, -ες
εδ.	εδάφιο	σημ.	σημειώσεις
εκδ.	εκδότης, -ες	τ.	τόμος
επ.	και επόμενη, -ες σελίδα, -ες	υποσ.	υποσημείωση, -εις
επιμ.	επιμέλεια	χ.χ.	χωρίς χρονολογία
θεώρ.	θεώρηση	edt, eds	εκδότης, -ες
κεφ.	κεφάλαιο	πο.	νούμερο
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής	p., pp.	σελίδα, -ες
μτφρ.	μετάφραση	transl.	μετάφραση
ό.π.	όπου παραπάνω	vol.	τόμος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	9

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

1. Απόλυτες και σχετικές θεωρίες	12
2. Η δύναμη της απειλής	13
3. Κυριαρχία της ηθικής και απότερες επιδιώξεις	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

Εισαγωγή	18
1. Το πειθαρχικό διάγραμμα.....	19
2. Το «ποιμαντικό» διάγραμμα.....	23
3. Το διάγραμμα διακυβέρνησης.....	27

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ, ΑΛΗΘΕΙΑ

Εισαγωγή	31
1. Διαχείριση της ανασφάλειας: η στρατηγική.....	33
2. Προνοητικότητα: η τεχνολογία.....	37
3. Επικινδυνότητα: το καθεστώς αλήθειας.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΛΕΙΑ, ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΑΝΟΜΗ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

Εισαγωγή	45
1. Μετατοπίσεις, εργαλεία και υποκείμενα του συστήματος πρόληψης	48
α. Από την τάξη με ηθικό στην τάξη με λειτουργικό περιεχόμενο	48
β. Από την υπαιτιότητα του δράστη στην ευθύνη του θύματος.....	50
γ. Από τον εγκληματία στον διακυβευτή της τάξης	51

2. Η αναδιανομή της γενικής εγκληματο-προληπτικής λειτουργίας	55
α. Επίσημοι φορείς κοινωνικού ελέγχου	55
i. Αστυνομία	55
ii. Ανεξάρτητες διοικητικές αρχές: συλλογή, επεξεργασία και αποθήκευση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	58
iii. Υπερεθνικοί φορείς γενικής πρόληψης	62
β. Ανεπίσημοι φορείς κοινωνικού ελέγχου	67
i. Εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση της ασφάλειας	67
ii. Κοινοτικές μορφές πρόληψης	69
3. Η γενική πρόληψη στη σύγχρονη πόλη	74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΑ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Εισαγωγή	79
1. Παραγωγή γνώσης	81
α. Εγκληματολογική στατιστική και χαρτογράφηση	81
β. Θυματολογική προσέγγιση	84
γ. Περιστασιακή πρόληψη	87
2. Προδραστικές μέθοδοι και ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα	90
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	95
ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	98

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία διαπραγματεύεται τη γενική πρόληψη της εγκληματικότητας. Έχει δε στόχο να κατανοήσει την πολυπλοκότητα των λογικών που τη διέπουν σήμερα. Παράλληλα, προσπαθεί να αναδείξει την λογική, η οποία υποστηρίζει την αναδιανομή της γενικής πρόληψης σε επίσημους και ανεπίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου: τη διαχείριση της ανασφάλειας.

Στο πρώτο μέρος γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στη θεωρία της γενικής πρόληψης (κεφάλαιο 1). Στόχος της είναι να καταδείξει ότι η αρνητική και θετική γενική πρόληψη προέρχονται από ένα μοντέλο στο οποίο ο νόμος κατέχει κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση και εφαρμογή της προληπτικής πολιτικής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται τα τρία σημαντικότερα, κατά τη γνώμη μας, σύγχρονα μοντέλα (διαγράμματα) γενικής πρόληψης: το πειθαρχικό, το «ποιμαντικό» και το μοντέλο της διακυβέρνησης. Παρόλο που εμφανίζονται σχεδόν διαδοχικά, τα τρία μοντέλα συνυπάρχουν στη σύγχρονη πρόληψη. Το πειθαρχικό διάγραμμα στηρίζεται κυρίως στη βεβαιότητα σύλληψης/τιμωρίας και στη στέρηση της ελευθερίας. Το «ποιμαντικό» προτείνει μέτρα ποινικής επιείκειας και κοινωνικής επανένταξης των «βελτιώσιμων» δραστών. Για τους χαρακτηριζόμενους ως επικίνδυνους επιφυλάσσει για λόγους γενικής και ειδικής πρόληψης στερητικές της ελευθερίας ποινές. Το διάγραμμα της διακυβέρνησης διέπεται γενικά από τη λογική της διακυβέρνησης ατόμων και πληθυσμών με σκοπό την ασφάλεια του κοινωνικού συνόλου και την αύξηση της παραγωγικότητάς του.

Στο δεύτερο μέρος περιγράφεται ειδικότερα το σύστημα γενικής πρόληψης της εγκληματικότητας, όπως διαμορφώνεται μέσα στο διάγραμμα διακυβέρνησης. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται πρώτα η διαχείριση της ανασφάλειας ως κεντρική στρατηγική του διαγράμματος (ενότητα 1). Στη συνέχεια, περιγράφεται η ειδικότερη τεχνολογία του συστήματος πρόληψης, η «προνοητικότητα». Αυτή αποτελεί μετεξέλιξη της κεντρικής στρατηγικής υπό την επίδραση νεο-συντηρητικών πολιτικών προγραμμάτων (ενότητα 2). Ακόμη, γίνεται αναφορά στην επικινδυνότητα ως παράγοντα δημιουργίας, συντήρησης και αύξησης της ανασφάλειας και του φόβου για το έγκλημα (ενότητα 3).

Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά κατ' αρχήν τις μεταβολές, οι οποίες επιτρέπουν τη μετάβαση από την κλασική αρνητική και θετική γενική πρόληψη στην αναδιανομή

της γενικής προληπτικής λειτουργίας: πρώτον, την υποχώρηση των ηθικών καταναγκασμών της τάξης του νόμου και την αντικατάστασή τους με μια πειθαρχία λειτουργικής μορφής· δεύτερον, την έμφαση στην ευθύνη του θύματος αντί στην υπαιτιότητα του δράστη· τρίτον, την μεταμόρφωση του δράστη από εγκληματία σε διακυβευτή της τάξης. Μέσα από αυτές τις μετατοπίσεις διακρίνονται τα σημεία τομής του περιγραφόμενου συστήματος πρόληψης με το πειθαρχικό μοντέλο: οι σιωπηροί κανόνες της ατομικής ευθύνης και της λογικής επιλογής του υποκειμένου (ενότητα 1).

Στη δεύτερη ενότητα περιγράφεται η αναδιανομή της γενικής πρόληψης σε επίσημους (αστυνομία, ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, υπερεθνικούς φορείς γενικής πρόληψης) και ανεπίσημους (ιδιωτικό τομέα, κοινότητα) φορείς κοινωνικού ελέγχου. Η αναδιανομή ορίζεται ως στρατηγικός σκοπός του συστήματος και απαντά στην «επείγουσα ανάγκη» της ενίσχυσης του κρατικού αστυνομικού μηχανισμού ενόψει της έξαρσης του οργανωμένου εγκλήματος. Η τρίτη ενότητα αποτελεί έναν περαιτέρω προβληματισμό σχετικά με τους ρηματικούς και κυρίως τους ορατούς τόπους -θέματα και χώρους αντίστοιχα-, οι οποίοι προκύπτουν από την ανάλυση για τους φορείς της γενικής πρόληψης.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε μια κριτική προσέγγιση σε παλιές και νέες τεχνικές γενικής πρόληψης, οι οποίες αναδεικνύονται εξαιτίας του φαινομένου της αναδιανομής και ταυτόχρονα το υποστηρίζουν: την εγκληματολογική στατιστική και χαρτογράφηση, την θυματολογική προσέγγιση και την περιστασιακή πρόληψη (ενότητα 1). Τέλος, περιγράφονται οι επιδράσεις των προδραστικών μορφών κοινωνικού ελέγχου στα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα (ενότητα 2).

Λέξεις κλειδιά: εγκληματικότητα, γενική πρόληψη, επικινδυνότητα, διακυβέρνηση, διαχείριση ανασφάλειας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της παρούσας εργασίας είναι η γενική πρόληψη της εγκληματικότητας ως σύστημα διαχείρισης της ανασφάλειας. Στόχος της είναι να περιγράψει τη σύγχρονη γενική πρόληψη, όπως εφαρμόζεται στον ελληνικό κυρίως χώρο. Ωστόσο, η επίκληση παραδειγμάτων από άλλες χώρες είναι απαραίτητη, προκειμένου να συνδεθούν οι ελληνικές εξελίξεις με ευρωπαϊκά μοντέλα που χρησιμεύουν ως «οδηγοί». Παράλληλα, η εργασία θέτει ως στόχο να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο διαπλέκονται παραδοσιακές και μοντέρνες προληπτικές μέθοδοι.

Στην αρχή επιχειρούμε μια συνόψιση της ιστορίας της γενικής πρόληψης. Η γενική πρόληψη γεννήθηκε ως απάντηση στις απόλυτες θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες η ποινή έχει ανταποδοτικό χαρακτήρα. Έτσι, εξέφρασε την εμπιστοσύνη της στην προληπτική χρησιμότητα της ποινής, ως μέσου εκφοβισμού (αρνητική γενική πρόληψη) ή παραδειγματισμού και διαπαιδαγώγησης (θετική γενική πρόληψη). Παραδοσιακά λοιπόν, η γενική πρόληψη εναποτίθεται στην πρόβλεψη της ποινής στον ποινικό νόμο και στην με κάθε τρόπο επιβεβαίωση της ισχύος του τελευταίου.

Σήμερα όμως η πρόληψη υιοθετεί και μοντέρνες μεθόδους. Προκειμένου να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα αυτού του φαινομένου, είναι απαραίτητο να ταξινομήσουμε τις προληπτικές τεχνικές με βάση την χρονική τους διαδοχή, αλλά κυρίως με βάση την βαθύτερη λογική που τις διέπει. Έτσι, διακρίνουμε τρεις ομάδες τεχνικών: τις πειθαρχικές, τις «ποιμαντικές» και αυτές της διακυβέρνησης. Αυτές παίρνουν το όνομά τους από τον τρόπο με τον οποίο διαρθρώνονται γενικά οι σχέσεις εξουσίας (διάγραμμα) μέσα στους αντίστοιχους ιστορικο-κοινωνικούς σχηματισμούς. Το διάγραμμα είναι ο όρος που χρησιμοποιεί ο G. Deleuze, για να περιγράψει την διάθρωση των σχέσεων εξουσίας ως πλέγμα στη θεώρηση του M. Foucault.

Στο πειθαρχικό διάγραμμα επικρατούν παραδοσιακές προληπτικές τεχνικές: στέρηση της ελευθερίας και ενίσχυση της βεβαιότητας σύλληψης/τιμωρίας. Στο «ποιμαντικό» διάγραμμα επιστρατεύονται μέτρα ποινικής επιείκειας σε ένδειξη μέριμνας για τη ζωή του δράστη: εναλλακτικά μέτρα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και μέτρα κοινωνικής επανένταξης. Τα ίδια μέτρα έχουν όμως και γενικο-προληπτικό σκοπό: προτείνουν το διαχωρισμό επικίνδυνων και μη εγκληματιών, για να προστατεύσουν την κοινωνία απέναντι στο έγκλημα.

Στη συνέχεια, η γενική πρόληψη, όπως διαμορφώνεται μέσα στο διάγραμμα της διακυβέρνησης, θα αποτελέσει αντικείμενο διεξοδικότερης ανάλυσης. Διακυβέρνηση, σύμφωνα με τον Μ. Foucault, είναι τρόπος άσκησης της εξουσίας, ο οποίος βασίζεται στην μέριμνα για την ασφάλεια και ευημερία των πολιτών. Έτσι, μέσω της «δόμησης του ενδεχόμενου πεδίου δράσης τους» (Μ. Foucault), επιδιώκεται η αύξηση της παραγωγικότητάς τους. Στο κράτος πρόνοιας την ασφάλεια και ευημερία υπόσχονταν οι θεσμοί της κοινωνικής ασφάλισης. Το κράτος πρόνοιας υποχώρησε. Ωστόσο, η πολιτική, οικονομική και ηθική τεχνολογία της ασφάλισης κατά κινδύνων κληροδοτήθηκε σε πολλούς θεσμούς και λειτουργίες του διαγράμματος διακυβέρνησης, ανάμεσα στις οποίες και στην πρόληψη της εγκληματικότητας.

Ο κίνδυνος, ο οποίος γίνεται αντικείμενο διαχείρισης, προσωποποιείται σε εκπροσώπους «επικίνδυνων» κοινωνικών ομάδων. Η αυξανόμενη ορατότητα των τελευταίων και η σχετική ρητορική των Μ.Μ.Ε. περιβάλλουν την κοινωνική επικινδυνότητα με ένδυμα αληθινού προβλήματος, το οποίο απαιτεί λύση. Αυτή αναζητείται μέσω της αναδιανομής της γενικής πρόληψης ανάμεσα σε επίσημους και ανεπίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου.

Στη συνέχεια, περιγράφονται οι μετατοπίσεις οι οποίες εξυπηρετούν τον σκοπό της αναδιανομής. Οι ίδιες μετατοπίσεις αναδεικνύουν και τις επιδράσεις των νεο-συντηρητικών πολιτικών προγραμμάτων στη γενική πρόληψη. Οι ηθικοί καταναγκασμοί του πειθαρχικού διαγράμματος εξασθενούν. Ως αποτέλεσμα, η τάξη που επιδιώκεται να εδραιωθεί έχει πλέον λειτουργικό -όχι ηθικό- χαρακτήρα. Η υπαιτιότητα του δράστη υποχωρεί υπέρ της ευθύνης του θύματος. Ο ίδιος ο δράστης μεταμορφώνεται σε διακυβευτή της τάξης.

Με τον μετασχηματισμό της επιδιωκόμενης τάξης και των υποκειμένων της πρόληψης, γίνεται δυνατός ο επαναπροσδιορισμός των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στους φορείς της γενικής πρόληψης. Η έξαρση του οργανωμένου εγκλήματος -πραγματική ή πλασματική- επιβάλλει έναν καταμερισμό εργασίας: η μικρο-εγκληματικότητα αρχίζει να ανατίθεται κυρίως σε ανεπίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου (θύματα, κοινότητα, ιδιωτική αστυνομία, ιδιωτικός τομέας παροχής υπηρεσιών και προϊόντων ασφάλειας), ενώ τη σοβαρή εγκληματικότητα αναλαμβάνουν επίσημοι φορείς κοινωνικού ελέγχου (δημόσια αστυνομία, υπερεθνικοί φορείς).

Εξαιτίας της αναδιανομής εμπλουτίζονται μορφές γνώσης (πρακτικής και θεωρητικής), όπως η εγκληματολογική στατιστική, η χαρτογράφηση, η θυματολογική

προσέγγιση και η περιστασιακή πρόληψη, των οποίων επιχειρούμε μια κριτική προσέγγιση στο τελευταίο κεφάλαιο. Τέλος, εξετάζονται οι επιδράσεις της υιοθέτησης προδραστικών μεθόδων στα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Προκειμένου να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα της γενικής πρόληψης, όπως διαμορφώνεται σήμερα στην Ελλάδα, αλλά και γενικότερα, πρέπει να θέσουμε μια σειρά από ερωτήματα-υποθέσεις εργασίας. Αυτά χωρίζονται σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ερωτημάτων ξεκινούμε από την κοινή παρατήρηση ότι η τεχνολογία, η βιοτεχνολογία και η πληροφορική γνωρίζουν τα τελευταία χρόνια μεγάλη πρόοδο. Η εναρκτήρια υπόθεση για την ανάπτυξη του προβληματισμού μας είναι ότι η παραπάνω πρόοδος επιδρά σημαντικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης γενικής πρόληψης.

Υποθέτουμε ότι η υιοθέτηση προδραστικών μεθόδων για την πρόληψη του εγκλήματος, όπως π.χ. η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών ή η συλλογή/επεξεργασία/αποθήκευση προσωπικών δεδομένων διευκολύνεται σε μεγάλο βαθμό από την πρόοδο της τεχνολογίας. Το ίδιο και κάποιες διακριτικές μορφές κοινωνικού ελέγχου, όπως η ηλεκτρονική επιτήρηση και ο έλεγχος της πρόσβασης. Μένει όμως ανοικτό προς διερεύνηση το ερώτημα αν οι παραπάνω μοντέρνες προληπτικές τεχνικές, παραμερίζουν την παραδοσιακή γενική πρόληψη (αρνητική και θετική) ή συνυπάρχουν μαζί της. Στην πρώτη περίπτωση χρειάζεται να κατανοήσουμε τον μηχανισμό της αντικατάστασης. Στην δεύτερη, προκύπτει η ανάγκη περιγραφής του τρόπου, με τον οποίο διαπλέκονται παραδοσιακές και μοντέρνες τεχνικές πρόληψης. Περαιτέρω, θέτουμε προς διερεύνηση το ζήτημα των κινδύνων για τα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, οι οποίοι προκύπτουν από την εφαρμογή προδραστικών μεθόδων και άτυπων μορφών κοινωνικού ελέγχου.

Αν υποθέσουμε όμως ότι πράγματι υπάρχει ένας βαθμός διαφοροποίησης στη θεωρία και πρακτική εφαρμογή της γενικής πρόληψης των τελευταίων χρόνων, πρέπει να προσδιορίσουμε τους φορείς (επίσημους και ανεπίσημους¹), οι οποίοι

1 Ο ανεπίσημος εξωτερικός έλεγχος (ατομικός, π.χ. άμυνα του θύματος, και συλλογικός, π.χ.

αναλαμβάνουν σήμερα την διαμόρφωση και την άσκηση της προληπτικής πολιτικής. Από τον προσδιορισμό τους πρέπει να προκύπτει αν πρόκειται για ανάθεση σε νέους φορείς ή απλώς για μια εκ νέου ανάμιξη/αναδιανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ φορέων ήδη επιφορτισμένων με το έργο της γενικής πρόληψης. Σε κάθε περίπτωση τίθεται έμμεσα και το ερώτημα της διεύρυνσης του δικτύου κοινωνικού ελέγχου².

Ο δεύτερος κύκλος ερωτημάτων αφορά την επίδραση της ευρωπαϊκής στην ελληνική αντεγκληματική πολιτική. Η σταδιακή εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών της Ε.Ε. επιβάλλει και την εναρμόνιση στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής. Το πρώτο ερώτημα λοιπόν είναι αν και σε ποιο βαθμό το κράτος έχει σήμερα τη δυνατότητα να διαμορφώσει αυτόνομα εθνική γενικο-προληπτική πολιτική. Το δεύτερο ερώτημα είναι με ποιον τρόπο το άνοιγμα των συνόρων και η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και αγαθών εντός Ε.Ε., επηρεάζουν την ελληνική πολιτική γενικής πρόληψης. Τέλος, επιχειρούμε να διερευνήσουμε τον τρόπο, με τον οποίο η έξαρση του οργανωμένου εγκλήματος - πραγματική ή πλασματική- επιδρά στην γενική πρόληψη της εγκληματικότητας σε ευρωπαϊκό και συνακόλουθα σε εθνικό επίπεδο.

κοινοτισμός, περιπολίες πολιτών) διακρίνεται από τον ανεπίσημο εσωτερικό, που ασκείται από φορείς κοινωνικοποίησης, όπως η οικογένεια, το σχολείο και τα Μ.Μ.Ε.. Ο τελευταίος δεν συμπεριλαμβάνεται στην πολιτική γενικής πρόληψης με την ευρεία έννοια που έχει στην παρούσα ανάλυση. Για τις διακρίσεις του κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος βλ. Λαμπροπούλου Ε. (1), κεφ. 3.

2 Η διεύρυνση του δικτύου (net widening) αποτέλεσε το βασικό επιχείρημα των πολέμιων της ποινικής μεταχείρισης στην κοινότητα. Στη δεκαετία του '70, με νωπό ακόμη το κλίμα του Μάη του '68, άρχισε να ζωντανεύει σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες το κίνημα της απο-δρυματοποίησης (π.χ. το κίνημα της απο-ϊδρυματοποίησης στην ιταλική ψυχιατρική με εμψυχωτή τον Franco Basaglia και η Σοσιαλιστική Κοινότητα Ασθενών (S.P.K.), μια εμπειρία αυτοοργάνωσης της πανεπιστημιακής ψυχιατρικής κλινικής της Χαϊδελβέργης, βλ. S.P.K.: Οι «ψυχασθενείς» ενάντια στο κεφάλαιο, Αθήνα, «Κομμούνα»/ Κοινωνικά κινήματα, χχ). Ασκήθηκε δριμεία κριτική στην μεταχείριση ασθενών και παραβατών σε ολοκληρωτικά ιδρύματα και προτάθηκε ως εναλλακτική πρόταση η μεταχείριση στην κοινότητα. Οι απόψεις γύρω από την νέα εναλλακτική ποικίλουν, από το καλωσόρισμά της με κάποιες προϋποθέσεις στο μέλλον της εξωποινικής μεταχείρισης (βλ. σχετικά επιχειρήματα στο Νικολόπουλος Γ., «Φυλακή και τοπική κοινωνία. Από τη “σωφρονιστική μεταρρύθμιση” στα τοπικά κοινωνικά δίκτυα», Ελληνική Επαθεώρηση Εγκληματολογίας, τ. 11-16, 1993-1995, σσ. 307-325.), μέχρι την απόρριψή της με την κατηγορία ότι «θολώνει» τα όρια του δικτύου κοινωνικού ελέγχου και σιντελεί στη διεύρυνσή του (βλ. π.χ. Cohen S., “The punitive city: notes on the dispersal of social control”, Contemporary Crises, vol.3, 1979, pp. 339-363).

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

1. Απόλυτες και σχετικές θεωρίες

Ο πολλαπλός σκοπός της ποινής, βελτίωση του τιμωρουμένου, εκφοβισμός, παραδειγματισμός και κοινωνική διαπαιδαγώγηση είχε ήδη επισημανθεί από τον 4ο π.Χ. αι.¹ Από πολύ νωρίς είχε επίσης γίνει αντιληπτό ότι η τιμώρηση αφορά το μέλλον. «...Μια κοινωνία την ώρα που διαλύεται και πρόκειται να εξαφανιστεί, δεν έχει το δικαίωμα να στήνει κριώματα»². Τον προληπτικό χαρακτήρα της ποινής θα ξανατονίσουν τον 18ο μ.Χ. αι. οι εκπρόσωποι του Διαφωτισμού. Ο C. Beccaria στο *Περί εγκλημάτων και ποινών* χαρακτήριζε άδικες όσες ποινές δεν ήταν αναγκαίες για την προστασία του κοινού συμφέροντος³. Οι μεταρρυθμιστές του τιμωρητικού συστήματος αξίωναν ότι οι ποινές πρέπει να υπακούουν σε κριτήρια χρησιμότητας και αναγκαιότητας και όχι σε κριτήρια εντυπωσιασμού.

Αντιτασσόμενοι στην αμφισβήτηση του απολυταρχικού κράτους από τον Γαλλικό Διαφωτισμό, οι εκπρόσωποι του Γερμανικού Ιδεαλισμού αρνήθηκαν να δικαιολογήσουν την ποινή καταφεύγοντας στην κοινωνική προληπτική της σκοπιμότητα⁴ και διατύπωσαν τις λεγόμενες απόλυτες θεωρίες για την ποινή. Για τον Im. Kant μόνο η κατηγορηματική προσταγή του νόμου αποτελεί το θεμέλιο της ποινής: η παράβαση του ποινικού νόμου αξιώνει την ανταπόδοση. Ο Hegel ονομάζει έγκλημα την άρνηση της γενικής πολιτειακής βούλησης και ποινή την άρνηση της άρνησης αυτής, που καταφάσκει στην απόλυτη αποκατάσταση του Δικαίου⁵. Οι απόλυτες θεωρίες βλέπουν την ποινή ως ένα μέγεθος που αφορά το παρελθόν και ως ανταπόδοση στον δράστη του κακού που έχει προκαλέσει με την παράβαση του ποινικού κανόνα.

¹ Σπινέλλη Κ. (2), σσ. 120 επ.

² Foucault M. (12), σ. 123.

³ «Όσα ποινά δεν είναι αναγκαία εις την φύλαξιν της παρακαταθήκης της κοινής σωτηρίας, είναι φύσει άδικα», C. Beccaria σύμφωνα με Φαρσεδάκη Ι. (2), σ. 162.

⁴ Ανδρουλάκης, σ. 37.

⁵ Ό.π., σ. 38.

Αντίθετα, οι σχετικές θεωρίες για την ποινή αρνούνται τον ανταποδοτικό χαρακτήρα της. Προερχόμενη από αυτές, η θεωρία της γενικής πρόληψης εντοπίζει τον σκοπό της ποινής στην αποτροπή του κοινωνικού συνόλου από την τέλεση αξιόποινων πράξεων μέσω του εκφοβιστικού της χαρακτήρα (αρνητική γενική πρόληψη) και της παραδειγματικής/παιδαγωγικής για το κοινωνικό σύνολο λειτουργίας του ποινικού κανόνα (θετική γενική πρόληψη).

2. Η δύναμη της απειλής

Ο εκφοβιστικός ρόλος της ποινής είχε γίνει αισθητός από τα μέσα του 18ου αιώνα. Επομένως, η βαρβαρότητα των ποινών και η δημοσιότητα της εκτέλεσης τους δεν μπορούσαν να μονοπωλούν την άσκηση της προληπτικής λειτουργίας μετά την μεγάλη ανθρωπιστική στροφή των αρχών του 19ου αιώνα⁶. Η πρόληψη του εγκλήματος συνυφαίνεται με ένα πλέγμα εξουσιών που χρήζουν νομιμοποίησης. Η επίδειξη δύναμης από τον μονάρχη ως νομιμοποιητικός μηχανισμός έπαψε να είναι αποτελεσματική, όταν άρχισε να προκαλεί την λαϊκή αντίδραση. Ο κίνδυνος μιας λαϊκής εξέγερσης ανέβαζε πολύ το πολιτικό κόστος της μοναρχικής αυθαιρεσίας⁷. Ένας νέος τρόπος εκφοβισμού έπρεπε να εφευρεθεί.

Τότε άρχισαν οι θεωρητικοί του δικαίου να πρεσβεύουν ότι η πρόβλεψη της ποινής στον νόμο εξασφαλίζει από μόνη της το εκφοβιστικό αποτέλεσμα, παγιώνει την νομιμότητα της εξουσίας και καθιστά σαφή τα όρια μεταξύ νόμιμου και παράνομου. Ο Feuerbach υποστήριξε ότι μόνο η εκτέλεση της ποινής δεν είναι αρκετή για τη σύνδεση της ποινής με το έγκλημα. Τη βεβαιότητα της σύνδεσης εξασφαλίζει η απειλή της ποινής στον νόμο⁸. Αυτή πρέπει να αποτρέπει τον επίδοξο δράστη από την τέλεση της παράνομης πράξης, εξουδετερώνοντας τα πλεονεκτήματα που του αποφέρει η τέλεσή της.

Ακολουθώντας την θεωρία του «ψυχολογικού καταναγκασμού», το ελληνικό νομικό οικοδόμημα της γενικής πρόληψης μέσω του εκφοβισμού βασίζεται στην αρχή της στάθμισης οφέλους-κόστους. Προϋπόθεση της λειτουργίας του

⁶ Foucault M. (12)

⁷ Foucault M. (12), σσ. 79 επ.

⁸ Η θεωρία του «ψυχολογικού καταναγκασμού» του Feuerbach θεωρείται ότι υπέδειξε και την λειτουργία της ποινής σε τρία επίπεδα: απειλή, κατάγνωση, έκτιση. Βλ. Ανδρουλάκης Ν., σ. 42.

αποτρεπτικού αποτελέσματος της απειλής είναι ότι ο δράστης κάνει έναν προσεκτικό υπολογισμό, στην προσπάθειά του να σταθμίσει αν τον συμφέρει ή όχι να παραβιάσει τον κανόνα (*homo economicus*)⁹. Η αποτελεσματικότητα του εκφοβισμού εξαρτάται από μια σειρά μεταβλητών, που αποτελούν ταυτόχρονα προαπαιτούμενα για τη στάθμιση. Πρόκειται για τη γνώση των κανόνων, τα είδη των απειλούμενων ποινών και τη βεβαιότητα επιβολής τους¹⁰.

3. Κυριαρχία της ηθικής και απότερες επιδιώξεις

Η θεωρία της θετικής γενικής πρόληψης διατυπώθηκε ως αμφισβήτηση της χρησιμότητας του εκφοβισμού μέσω του ποινικού νόμου. Οι υποστηρικτές της δίνουν έμφαση άλλοτε στο σταθεροποιητικό για τους ποινικούς κανόνες και άλλοτε στο παραδειγματικό/παιδαγωγικό στοιχείο της ποινής.

Η συστημική θεωρία του N. Luhmann διακρίνει μεταξύ γνωστικών και κανονιστικών προσδοκιών. Οι πρώτες έχουν να κάνουν με την επαφή με τον φυσικό και οι δεύτερες με τον κοινωνικό κόσμο. Σύμφωνα με τη συστημική θεωρία οι κανόνες δικαίου είναι κανονιστικές προσδοκίες, δηλαδή σταθεροποιημένες προσδοκίες συμπεριφοράς. Οι κανονιστικές προσδοκίες σταθεροποιούνται μέσω της χρονικής, κοινωνικής και θεματικής τους γενίκευσης¹¹. Η αξιόποινη πράξη αμφισβητεί την αξία του συμπεριφορικού προτύπου που προβάλλει ο κανόνας και η ποινή έχει σκοπό να αποκαταστήσει την αμφισβητημένη αξία του, να εξασφαλίσει δηλαδή την ισχύ του κανόνα και μετά τη διάψευση της προσδοκίας που περιέχει.

Ο G. Jakobs, ένας από τους κυριότερους εκφραστές της θεωρίας, υποστηρίζει ότι η αξιόποινη πράξη είναι η αμφισβήτηση του περιεχομένου του κανόνα και η

⁹ Η αρχή του υπολογισμού οφέλους-κόστους από την τέλεση του αδικήματος αποδίδεται στους C. Beccaria και J. Bentham. Βλ. Λαμπροπούλου Έ. (1), σσ. 125, 128 και Foucault M. (12), σσ. 124.

¹⁰ Η βαρύτητα των ποινών και η ταχύτητα επιβολής τους ελάχιστα έχει αποδειχτεί ότι συνδέεται με την αποτελεσματικότητα του εκφοβισμού. Βλ. Λαμπροπούλου Έ. (1), σ. 131, και Σπινέλλη Κ. (1), σ. 329 επ., όπου όμως σημειώνεται η άποψη -ψυχολόγων κυρίως- ότι η αμεσότητα της τιμωρίας έχει επίδραση παιδαγωγική για τον τιμωρούμενο και αποτρεπτική για τους υπόλοιπους.

¹¹ Luhmann N., *Rechtssoziologie* (3η έκδ.), Opladen, 1987, σ. 43, σύμφωνα με Λαμπροπούλου Έ. (1), σ. 50. Βλ. ακόμη σσ. 139 επ. για την ερμηνεία της θετικής γενικής πρόληψης μέσω της συστημικής θεωρίας.

ποινή η επιβεβαίωση της ισχύος του. Η θεωρία του έχει έντονες επιρροές από τον N. Luhmann. Ο G. Jakobs θεωρεί και αυτός την ποινή μηχανισμό σταθεροποίησης των κοινωνικών προσδοκιών που διαψεύστηκαν από τον δράστη. Ο ίδιος υποστηρίζει και τον παιδαγωγικό χαρακτήρα της ποινής. Η παραβίαση του κανόνα επιφέρει δυσμενείς συνέπειες για τον δράστη και η επιβολή της ποινής παραδειγματίζει το κοινωνικό σύνολο, εθίζοντάς το στη σύννομη συμπεριφορά¹².

Ο W. Hassemer εντοπίζει επίσης την θετική προληπτική λειτουργία της ποινής στην κατάφαση του κανόνα και στη σταθεροποίηση της προσδοκίας που περιέχει. Εμπλουτίζει όμως την θεωρία του με στοιχεία τόσο ειδικής πρόληψης, όσο και με στοιχεία ανταπόδοσης¹³.

Ο J. Andenaes περιγράφει ως θετική πρόληψη την ικανότητα της ποινής να λειτουργεί ως ένα είδος ηθικής προπαγάνδας, δημιουργώντας ηθικούς φραγμούς κατά των αξιόποινων πράξεων¹⁴. Το ηθικό στοιχείο έγκειται στο ότι η τιμωρία εμπνέει στο κοινωνικό σύνολο την αποστροφή για τις αξιόποινες συμπεριφορές. Τα ηθικά κριτήρια της συμπεριφοράς αποκτούν έτσι μεγαλύτερο βάρος και γίνονται πιο σαφή.

Οι επικριτές της θεωρίας της θετικής γενικής πρόληψης την θεωρούν μια επαναδιατύπωση της θεωρίας της αρνητικής πρόληψης χωρίς αρνητικά στοιχεία, αφού ο εκφοβισμός, υποστηρίζουν, είναι εγγενής λειτουργία της ποινής¹⁵. Άλλα σημεία στα οποία συγκεντρώνεται η κριτική τους είναι η έλλειψη δυνατότητας εμπειρικής επαλήθευσης¹⁶ και το ανεφάρμοστο της θεωρίας στα στάδια της επιμέτρησης και της εκτέλεσης της ποινής¹⁷.

Οι σημαντικότερες θεωρητικές ενστάσεις έχουν προβληθεί σχετικά με την αποσύνδεση της θετικής γενικής πρόληψης από την αρχή της ενοχής, στην οποία στηρίζεται η επιμέτρηση της ποινής¹⁸. Εφόσον σκοπός της θετικής γενικής πρόληψης είναι η διατήρηση της ισχύος των κανόνων και όχι η προστασία των εννόμων αγαθών, τότε ο σύνδεσμος ποινής και βαθμού ενοχής χαλαρώνει. Ο σκοπός της

¹² Για την προσέγγιση του Jakobs βλ. συνοπτικά Κιούπης Δ., σσ. 1344-1346. Βλ. ακόμη Κοκκινάκης Κ., σ. 360.

¹³ Κιούπης Δ., σσ. 1346-1348.

¹⁴ Andenaes J., σ. 69. Βλ. ακόμη Ανδρουλάκης Ν., σσ. 43-44.

¹⁵ Λαμπροπούλου Έ. (1), σ. 138, Κιούπης Δ., ό.π., σ. 1353.

¹⁶ Λαμπροπούλου Έ. (1), σ. 139, Κιούπης Δ., σσ. 1350επ.

¹⁷ Κιούπης Δ., σ. 1348.

¹⁸ Ο.π.

σταθεροποίησης των κανονιστικών προσδοκιών δεν βοηθά στον προσδιορισμό ούτε του είδους, ούτε της σοβαρότητας της ποινής. Μάλιστα, μερίδα θεωρητικών του ποινικού δικαίου υποστηρίζει ότι η φιλοσοφία της θετικής γενικής πρόληψης δεν απέχει πολύ από τις απόλυτες θεωρίες¹⁹. Όπως η θεωρία της ανταπόδοσης, έτσι και η θετική γενική πρόληψη τοποθετεί τον σκοπό της ποινής στην επιβεβαίωση του ίδιου του κανόνα.

Κριτική αρθρώθηκε και ως προς το περιθώριο που αφήνει η θετική γενική πρόληψη στην κρατική αυθαιρεσία. Παραγνωρίζοντας τη σημασία της ενοχής και του εννόμου αγαθού για τον προσδιορισμό της ποινής, η θετική γενική πρόληψη, στη συστημική της εκδοχή, θέτει στο επίκεντρο την αποτροπή μελλοντικών κινδύνων²⁰. Έτσι, το ποινικό δίκαιο μετατρέπεται από μέσο περιορισμού της κρατικής αυθαιρεσίας σε εργαλείο επέμβασης στον ιδιωτικό χώρο των πολιτών στο όνομα της εξουδετέρωσης πιθανολογούμενων κινδύνων²¹.

Στις ερμηνείες που προσεγγίζουν σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό την θεωρία των κοινωνικών συστημάτων, έρχεται να προστεθεί και μία ακόμη που προέρχεται από την ψυχαναλυτική θεωρία. Σύμφωνα με αυτήν, μέσω της ποινής που επιβάλλεται στον δράστη κάθε ένας από εμάς βιώνει διά αντιπροσώπου την τιμωρία για την επιθετικότητα που κρύβει. Πρόκειται για έναν μηχανισμό που μεταφέρει τη σύγκρουση από την τέλεση της αξιόποινης πράξης στο συμβολικό επίπεδο της εξισορρόπησης Υπερεγώ και αντικοινωνικών ορμών. Η τιμωρία επιβάλλεται, για να ενισχύει το Υπερεγώ και για να εκτονώνει τα επιθετικά ένστικτα του κοινωνικού συνόλου. Η κριτική στην ψυχαναλυτική εκδοχή της θεωρίας είναι η αδυναμία της να απαρνηθεί τελικά τον εκφοβιστικό ρόλο της ποινής²².

¹⁹ Roxin C., *Strafrecht*, AT, 3/1997, αρ. 31 σύμφωνα με Ανδρουλάκη Ν., σ. 44, υποσ. 99.

²⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα τυποποιημένων στον Π.Κ. μέτρων θετικής γενικής πρόληψης είναι τα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης. Τα εγκλήματα αυτά ανάγουν σε έγκλημα την πρόκληση κινδύνου για το έννομο αγαθό, μετατοπίζοντας το αξιόποινο πριν τη βλάβη του. Σύμφωνα με τον W. Hassemer, σ. 4, «η σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική απομακρύνεται από την τυπική μορφή τέλεσης του εγκλήματος. [...] Η τυπική μορφή του εγκλήματος είναι το έγκλημα της αφηρημένης διακινδύνευσης. [...] Με αυτόν τον τρόπο ρευστοποιείται η νομοθετική οριοθέτηση του αδικού, αυξάνονται και ελαστικοποιούνται οι δυνατότητες εφαρμογής του νόμου, μειώνονται οι δυνατότητες της υπεράσπισης, καθώς και της κριτικής στην παραβίαση των ορίων του νομοθέτη».

²¹ Λαμπροπούλου Έ. (1), σσ. 140-141.

²² Ό.π., σσ. 141 επ.

Σε σχέση με την αρνητική γενική πρόληψη, η θετική, στην όποια εκδοχή της, εκφράζει την επιδίωξη υψηλότερων στόχων. Στόχος της πρώτης είναι ο εκφοβισμός του επίδοξου δράστη με σκοπό την αποτροπή του από την τέλεση αξιόποινων πράξεων μέσω της εξουδετέρωσης των ωφελειών τους. Στόχοι της δεύτερης είναι η εσωτερίκευση των προσταγών των κανόνων, η καλλιέργεια της εμπιστοσύνης στην ισχύ τους, και η εθελούσια υπακοή σε αυτούς.

Τον προσανατολισμό της θετικής γενικής πρόληψης σε μελλοντικούς στόχους, η επίτευξη των οποίων δεν μπορεί πρακτικά να αποδειχθεί, δείχνει και η συσχέτισή της από μερίδα εγκληματολόγων με την εξωποινική πρόληψη (εσωτερικός κοινωνικός έλεγχος) και κυρίως με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης²³. Όσο ευρεία είναι η σημασία της κοινωνικοποίησης, άλλο τόσο είναι και ηθικά χρωματισμένη. Εντάσσω κάποιον στο κοινωνικό σύνολο, τον κάνω κοινωνικό, πλάθω τον χαρακτήρα του, σημαίνει «φιλοτεχνώ» τις αρχές του, αναλαμβάνω ηθικοπλαστικό ρόλο. Φαίνεται ότι αυτό που συνδέει τις δύο μορφές πρόληψης, τις τόσο διαφορετικές ως προς τους φορείς και τους σκοπούς τους, είναι το ηθικό στοιχείο. Εξάλλου, σύμφωνα με τις ερμηνείες που ήδη αναφέρθηκαν, η θετική γενική πρόληψη φαίνεται να ανήκει τόσο στην τάξη του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, όσο και του εσωτερικού κοινωνικού ελέγχου, που στηρίζεται στην εσωτερίκευση κοινωνικών κανόνων.

²³ Σπινέλλη Κ. (2), σσ. 84-85.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία περιγράφει το παρόν της γενικής πρόληψης της εγκληματικότητας με όρους σχέσεων εξουσίας. Οι σχέσεις εξουσίας αναλύονται, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ως πλέγμα και όχι ως πυραμίδα από την κορυφή της οποίας, το κράτος, η εξουσία διαχέεται στη βάση¹. Βασικό εννοιολογικό εργαλείο για την περιγραφή είναι το διάγραμμα. Το διάγραμμα σύμφωνα με τον G. Deleuze είναι ο χάρτης των σχέσεων εξουσίας στην πιο ακαθόριστη μορφή τους, πριν ενσωματωθούν σε συγκεκριμένες λειτουργίες και έμψυχα αντικείμενα². Στο διάγραμμα οι σχέσεις είναι ασταθείς, ρευστές και συνεχώς εξελισσόμενες.

Ο τρόπος άρθρωσης των σχέσεων στο διάγραμμα ενσωματώνεται και στους θεσμούς, αφού αυτό αποτελεί τη βαθύτερη αιτία της λειτουργίας τους. Ο Deleuze ταυτίζει το διάγραμμα με μια ενυπάρχουσα αιτία που επιβεβαιώνεται μέσα από το ίδιο το αποτέλεσμα της, την λειτουργία των θεσμών³. Τα διαγράμματα εξελίσσονται και μετασχηματίζονται. Με αυτόν τον τρόπο διαδέχονται το ένα το άλλο, αλλά επίσης τέμνονται και δεν παύουν να επικοινωνούν μεταξύ τους⁴. Υπάρχουν ακόμη και μεταβατικά διαγράμματα, καθώς περνούμε από τον έναν ιστορικό σχηματισμό στον άλλο⁵. Πάντα όμως τα διαγράμματα εκτός από τα σημεία στα οποία ασκείται η εξουσία περιλαμβάνουν και σημεία αντίστασης. Μέσα στο πλέγμα τους αναπτύσσονται και δυνάμεις ελευθερίας, δημιουργικότητας και αλλαγής που ετοιμάζουν τον μετασχηματισμό ή την ανατροπή και αντικατάστασή τους⁶.

Οι σχέσεις εξουσίας μέσα στα διαγράμματα υιοθετούν στρατηγικές αόριστες, άμορφες και ανώνυμες. Στρατηγικές που δεν εφαρμόζονται μόνο σε συγκεκριμένες

¹ Foucault M., (12), σσ. 39-40.

² Deleuze G. (1), pp. 34-36. Βλ. ακόμη Foucault M. (12) σσ. 272-273, όπου το Πανοπτικό σχήμα παρουσιάζεται ως διαγραμματική μορφή, ως γενικός τρόπος λειτουργίας της εξουσίας, που μπορεί να προσαρμοστεί σε πολλές ειδικές λειτουργίες (εκπαίδευση, υγεία, τιμώρηση, παραγωγή).

³ Deleuze G. (1), p. 37.

⁴ Ο.π., σ. 85.

⁵ Ο.π., σ. 35.

⁶ Ο.π., σ. 44, Foucault M. (13), σσ. 93, 95.

λειτουργίες, παρά το γεγονός ότι προκύπτουν από αυτές, και για τους λόγους αυτούς δεν ταυτίζονται με έναν μόνο θεσμό⁷.

Σύμφωνα με τους παραπάνω ορισμούς των M. Foucault και G. Deleuze, διακρίνουμε τρία διαγράμματα μέσα από την μελέτη της γενικής πρόληψης. Το πειθαρχικό, το «ποιμαντικό» και αυτό που θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε διεξοδικότερα, το διάγραμμα διακυβέρνησης.

1. Το πειθαρχικό διάγραμμα

Η πειθαρχία ως τρόπος λειτουργίας της εξουσίας βασίζεται στην καθυπόταξη των σωμάτων⁸. Όργανό της είναι ένα πλέγμα καταναγκασμών που παίρνουν την μορφή του κανόνα και αποικούν τον δικαιικό χώρο. Πειθαρχίες και νόμος λειτουργούν αναπόσπαστα και δημιουργούν ετερόμορφες σχέσεις εξουσίας. Γεννούν δηλαδή τύπους σχέσεων, οι οποίοι δεν μπορούν να αναχθούν ο ένας στον άλλο, αλλά ούτε και να αναπτύξουν αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσά τους⁹.

Ο νόμος ως Υπέρτατη Εξουσία και η φυλακή ως μήτρα της πειθαρχίας ορίζουν για την αρνητική γενική πρόληψη ένα μοντέλο που βασίζεται στον εκφοβισμό μέσω της βεβαιότητας σύλληψης/τιμωρίας και στην φυλάκιση. Για την θετική γενική πρόληψη το μοντέλο στηρίζεται στον παραδειγματικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα της ποινής για το κοινωνικό σύνολο. Στο πειθαρχικό διάγραμμα η γενική προληπτική λειτουργία εναπόκειται σχεδόν αποκλειστικά στον ποινικό κανόνα και διέπεται από την λογική της βελτιωτικής για τον δράστη και προστατευτικής για την κοινωνία λειτουργία της ποινής.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, αποφασιστική σημασία για τη στάθμιση του homo economicus έχουν η γνώση των κανόνων, τα είδη των απειλούμενων ποινών και η βεβαιότητα επιβολής τους. Ο εκφοβισμός, για να λειτουργήσει, προϋποθέτει τη γνώση του κανόνα¹⁰ και των μειονεκτημάτων που συνδέονται με την παράβασή του. Η γνώση αποκτάται μέσω της δημοσιότητας των νόμων¹¹, κυρίως όμως πρακτικά,

⁷ Foucault M. (12), σσ. 185, Deleuze G. (1), p. 74.

⁸ Foucault M. (12), σσ. 181 επ.

⁹ Foucault M. (13), σ. 114-117.

¹⁰ Λαμπροπούλου Έ. (1), σ. 127.

¹¹ Ποινή επιβάλλεται μόνο για πράξη ορισμένη στον νόμο πριν από την τέλεσή της, που κρίνεται από

μέσω της κοινωνικοποίησης σε ένα περιβάλλον, στο οποίο τα όρια ανάμεσα στο νόμιμο και το παράνομο είναι σαφώς καθορισμένα. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης συντελούν επίσης σε ένα μεγάλο ποσοστό στη διαμόρφωση της κοινωνικής αντίληψης για το έγκλημα¹². Όποιος γνωρίζει τον κανόνα, γνωρίζει και τη συνέπεια της παράβασής του. Η συνέπεια πρέπει να είναι τόσο σοβαρή, ώστε να μπορεί να αποτρέψει τον επίδοξο δράστη από την τέλεση της παράνομης πράξης.

Τις σοβαρότερες συνέπειες έχει η στερητική της ελευθερίας ποινή. Πλήττει όχι μόνο τον τιμωρούμενο, αλλά και εκείνους που σκέφτονται να παραβούν τον νόμο¹³. Η γενικοπροληπτική ιδιότητα του ποινικού κανόνα εντοπίζεται κυρίως στο ότι η παράβασή του έχει συνδεθεί με τα δυσμενή αποτελέσματα της στέρησης της ελευθερίας και του στιγματισμού που αυτή συνεπάγεται. Οι χρηματικές ποινές και τα πρόστιμα λειτουργούν προληπτικά, αλλά υστερούν σε στιγματιστική ικανότητα, επειδή ο χαρακτήρας τους διέπεται από μια λογική οικονομικής συναλλαγής με το κράτος¹⁴. Όσο για τις παρεπόμενες ποινές (άρ. 59-68 Π.Κ.) και τα μέτρα ασφαλείας (άρ. 69-76 Π.Κ.), συνδέονται και αυτά αναπόσπαστα με τη στέρηση της ελευθερίας, οι μεν ως αυτοδίκαιες ή ενδεχόμενες συνέπειες αυτής¹⁵, τα δε ως αναπληρωματικές ή συμπληρωματικές μορφές της¹⁶.

τον νομοθέτη τιμωρητέα, επειδή πληρεί τις προϋποθέσεις μιας κοινωνικά αποδοκιμαστέας συμπεριφοράς και πλήττει συγκεκριμένο έννομο αγαθό. Η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*, που αποτυπώνεται στο ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 7 παρ. 1, έχει και το περιεχόμενο της δημοσιότητας του ποινικού νόμου. Αυτή εξασφαλίζεται από τις επιμέρους εκφάνσεις της αρχής: *nullum crimen nulla poena sine lege scripta, praevia και certa*. Βλ. Μανωλεδάκης Ι. (2), σ. 22 επ.

¹² Λαμπροπούλου Έ. (1), σ. 128.

¹³ Η στέρηση της ελευθερίας είναι η «οικονομικά ιδανική ποινή: ελάχιστη για αυτόν που την υφίσταται και υπέρμετρη για αυτόν που την φαντάζεται», Foucault Μ. (12), σ. 126.

¹⁴ Βλ. Μαργαρίτης Α., Παρασκευόπουλος Ν., σ. 101, όπου αμφισβητείται η γενική προληπτική λειτουργία των χρηματικών ποινών, γιατί εξαρτάται από την οικονομική κατάσταση του δράστη.

¹⁵ Ο.π. σ. 102. Οι παρεπόμενες ποινές έχουν έντονο στιγματιστικό χαρακτήρα.

¹⁶ Αναπληρωματικά είναι τα μέτρα της φύλαξης ακαταλόγιστων εγκληματιών (άρ. 69 Π.Κ.), τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα των άρ. 122 και 123 Π.Κ. για τους ανήλικους παραβάτες, ενώ συμπληρωματικά τα μέτρα της εισαγωγής σε θεραπευτικό κατάστημα (άρ. 71 Π.Κ.), της παραπομπής σε κατάστημα εργασίας (άρ. 72 Π.Κ.). Η δήμευση (άρ. 76 Π.Κ.) είναι σύμφωνα με την κρατούσα άποψη μέτρο ασφαλείας, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να έχει χαρακτήρα ποινής. Όσο για την απαγόρευση διαμονής (άρ. 73 Π.Κ.) και την απέλαση αλλοδαπού (άρ. 74 Π.Κ.) είναι στην ουσία τους παρεπόμενες ποινές και όχι μέτρα ασφαλείας σύμφωνα με τους Μαργαρίτη και Παρασκευόπουλο. Για τα μέτρα ασφαλείας βλ. ό.π. σσ. 104 επ.

Υποστηρίζεται ότι στη γενική πρόληψη της εγκληματικότητας μέσω του ποινικού κανόνα η σημαντικότερη παράμετρος είναι η βεβαιότητα επιβολής της ποινής¹⁷. Η βεβαιότητα ενισχύεται με την αύξηση του αριθμού των συλλήψεων, των καταδικών και των εγκλείστων. Όσο πιο έντονη είναι η δραστηριότητα των διωκτικών αρχών, των λειτουργών της δικαστικής εξουσίας και των σωφρονιστικών καταστημάτων, τόσο περισσότερο επιβεβαιώνεται ότι η ποινή που απειλείται στον ποινικό νόμο δεν μένει κενό γράμμα, αλλά εφαρμόζεται και στην πράξη¹⁸.

Το παραπάνω μοντέλο συνδέεται με την αύξηση των ποινικών διατάξεων και των θεμάτων που αυτοί ρυθμίζουν. Η προστασία σημαντικής μερίδας των κοινωνικών κανόνων ανατίθεται στο ποινικό δίκαιο. Στην Ελλάδα αυτό το φαινόμενο εκφράστηκε με την αναγωγή μιας σειράς παραβάσεων διοικητικών κανόνων, π.χ. της φορολογικής, της ασφαλιστικής (ΙΚΑ) ή της εμπορικής (επιταγή) νομοθεσίας, σε ποινικά αδικήματα¹⁹.

Η εμφάνιση του φαινομένου του νομοθετικού πληθωρισμού ή της εκνομίκευσης²⁰ προκάλεσε αντιδράσεις. Από τη δεκαετία του '60 και μετά στον ευρωπαϊκό χώρο ασκήθηκε δριμεία κριτική στον αποικισμό όλο και περισσότερων τομέων της καθημερινής ζωής από το ποινικό δίκαιο. Δείγματα του λόγου, που άρχισε να αρθρώνεται με αφορμή την παραπάνω κριτική, είναι το αίτημα της αποποινικοποίησης/απεγκληματοποίησης²¹, καθώς και το κίνημα του καταργητισμού²².

¹⁷ Βλ. Λαμπροπούλου Έ. (1), σ. 132. Σπινέλλη Κ. (1), σ. 329 επ.

¹⁸ Για μια λεπτομερέστετη απαρίθμηση ερευνών που αφορούν την εκφοβιστική επίδραση του αριθμού των συλλήψεων και των δεικτών εγκλεισμού βλ. Nagin D. σελ. 354 επ.

¹⁹ Μανωλεδάκης Ι. (2), σ. 18.

²⁰ Ο νομοθετικός πληθωρισμός έχει σύμφωνα με την Έ. Λαμπροπούλου τρεις εκφάνσεις, την εκνομίκευση, τη δικαστικοποίηση και τη γραφειοκρατικοποίηση. Η εκνομίκευση αναφέρεται στον πληθωρισμό των νομοθετημάτων. Η δικαστικοποίηση στην αύξηση της επίδρασης της δικαστικής πρακτικής στην νομοθετική πολιτική. Η γραφειοκρατικοποίηση στην τάση επέκτασης της γραφειοκρατείας σε πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής. Για τον ρόλο του νομοθετικού πληθωρισμού στη διαδικασία απο-τυποποίησης του ποινικού δικαίου βλ. Λαμπροπούλου Έ. (2), σ. 301.

²¹ Χαρακτηριστικά είναι τα έργα των E. Schur και Lemert, που υιοθετούν τη διάκριση μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς παρέκκλισης και ασκούν κριτική στις στιγματιστικές συνέπειες της εμπλοκής στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Βλ. Αρχιμανδρίτου Μ. (2), σ. 39επ.

²² Μια διαφορετική άποψη θέλει τον καταργητισμό παράγωγο της ιδιαίτερης δόμησης μιας κοινωνίας και όχι επινόηση των ριζοσπαστών της δεκαετίας του '60. Σύμφωνα με τον René Van Swaaningen, ο

Στην χώρα μας η θεωρητική απάντηση στην αρνητική γενική πρόληψη διατυπώθηκε κυρίως από το «δικαικό μοντέλο», το οποίο καταφέρεται ενάντια στην παρεμβολή ποινικών ρυθμίσεων στην ελληνική νομοθεσία²³. Αυτό κατά τις δεκαετίες του '70 και του '80 εξέφρασε τις εύλογες επιφυλάξεις για την αποτρεπτική λειτουργία της ποινής και τόνισε την εμπιστοσύνη στο ιδεώδες της δίκαιης απονομής δικαιοσύνης²⁴. Το δικαικό μοντέλο δεν εφαρμόστηκε εκτεταμένα και εγκαταλείφθηκε σύντομα. Ωστόσο, κάποιες από τις προτάσεις του βρήκαν ανταπόκριση στους θεωρητικούς του ελληνικού ποινικού δικαίου. Παραδείγματα τέτοιων προτάσεων είναι η αναλογία της ποινής προς το έγκλημα, ο περιορισμός των στερητικών της ελευθερίας ποινών, η μείωση της δικαστικής και διοικητικής διακριτικής ευχέρειας, η αποφυγή παρεμβάσεων στην προσωπικότητα του δράστη και η αυστηρή τήρηση των ποινικών δικονομικών εγγυήσεων²⁵. Τέλος, το δικαικό μοντέλο ενώ αμφισβήτησε τη γενική προληπτική δύναμη του ποινικού κανόνα, δεν διαφοροποιήθηκε ως προς τη βαθύτερη λογική του, η οποία παρέμεινε η βελτίωση του δράστη και η παρεπόμενη προστασία της κοινωνίας, επιδιωκόμενη μέσα από τη δίκαιη απονομή της δικαιοσύνης.

καταργητισμός στις Κάτω Χώρες έχει ρίζες στην ανεκτικότητα της Ολλανδικής κοινωνίας, αποτέλεσμα της θρησκευτικής ποικιλομορφίας και στη διπλωματική παράδοση της χώρας, αποτέλεσμα της ασθενούς στρατιωτικής της δύναμης. Βλ. Van Swaaningen R., σ. 764-768.

²³ Βλ. Μανωλεδάκης Ι., (1), σ. 44 και (2), σ. 44. Βλ. και Σπινέλλη Κ. (3), σ. 291.

²⁴ Το ποινικό σύστημα είναι, σύμφωνα με τον Foucault Μ., ένας μηχανισμός που κάνει δυνατή την πολιτική και οικονομική διαχείριση της διάκρισης νομιμότητας και παρανομίας [(8), σ. 141]. Έτσι, μετατοπίσεις των ορίων μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας πρέπει να ακολουθούνται από αλλαγές στην λειτουργία του ποινικού συστήματος, που να εξυπηρετούν τον παραπάνω σκοπό.

²⁵ Βλ. σχετικά Καρύδης Β., σ. 16.

2. Το «ποιμαντικό» διάγραμμα

Το κράτος ως νέα μορφή ποιμαντικής εξουσίας, που μεταγγίστηκε από την εκκλησία σε άλλους θεσμούς, μεριμνά για την «σωτηρία» των ατόμων, την υγεία, την ποιότητα ζωής, την ασφάλεια. Πρόκειται για μια μορφή εξουσίας που φροντίζει για το κοινωνικό σύνολο, αλλά και για κάθε άτομο χωριστά. Προσφέρει υπηρεσίες και αγαθά, σέβεται την ζωή, αλλά «δεν μπορεί να ασκείται χωρίς να γνωρίζει τι συμβαίνει μέσα στο κεφάλι των ανθρώπων, χωρίς να εξερευνά τις ψυχές τους»²⁶. Στην ελληνική γενική πρόληψη των τελευταίων χρόνων και παράλληλα με τη σύσφιξη των δεσμών της χώρας με την Ε.Ε., το «ποιμαντικό» διάγραμμα διαδέχεται το πειθαρχικό και προαναγγέλλει το διάγραμμα της διακυβέρνησης. Η γενική τεχνολογία της ποιμαντικής εξουσίας είναι η εξατομίκευση, η διαχείριση και η κοινωνική επανένταξη του δράστη. Η γενική λογική που διέπει το ποιμαντικό διάγραμμα είναι η μέριμνα για την ζωή (δράστη και κοινωνικού συνόλου) και ο μετριασμός της ποινικής αυστηρότητας.

Στα μέσα της δεκαετίας του '90 αρχίζει στην Ελλάδα να αρθρώνεται σθεναρά ο λόγος περί επανένταξης των αποφυλακισμένων, κυρίως των χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών. Παράλληλα, κρατικοί και μη κρατικοί φορείς αρχίζουν να ασχολούνται με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των χρηστών²⁷. Την δεκαετία του '90 παρατηρείται είσης συχνότατη χρήση των μέτρων της μετατροπής της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε χρήμα (άρ. 82 Π.Κ.), της αναστολής εκτέλεσης της ποινής υπό όρο (άρ. 99 Π.Κ.), της αναστολής υπό επιτήρηση (άρ. 100Α Π.Κ.), καθώς και της απόλυσης του καταδίκου υπό όρο (άρ. 105επ. Π.Κ.)²⁸. Το φαινόμενο αυτό ήταν σύμφωνο με τη σύγχρονη τότε γενικότερη τάση αμφισβήτησης του εγκλεισμού²⁹. «Η στερητική της

²⁶ Foucault M. (13), σσ. 83 επ., Smart B., σ. 126.

²⁷ Βλ. Φακιάλας Ν., Στυλιάρης Γ., Μουλιά Κ. και Λαμπροπούλου Έ. (2), σ. 265 για την υπερψήφιση της πολιτικής της επανένταξης από την κοινή γνώμη σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

²⁸ Για τη συχνότητα της χρήσης της αναστολής εκτέλεσης, της μετατροπής και της υπό όρον απόλυσης βλ. Λαμπροπούλου Έ. (2), σσ. 218επ. Για την απήχηση του θεσμού της κοινωνοφελούς εργασίας στους λειτουργούς των Δικαστηρίων Ανηλίκων της χώρας μας, βλ. ό.π. σ. 395.

²⁹ Μίχος Γ., «Σύγχρονες τιμωρητικές πρακτικές: εγκλεισμός ή μεταχείριση» στο *Τοπικά α'*, Πειθαρχία και γνώση, Αθήνα, Νήσος, 1995, σσ. 53-74. Η αμφισβήτηση της χρησιμότητας του εγκλεισμού -

ελευθερίας ποινή φαίνεται να ενέχει εξ ορισμού, έναν χαρακτήρα “σκανδάλου” ή υπερβολής, του οποίου η αντιμετώπιση δεν τίθεται πλέον μόνο με όρους νόμου και κυριαρχίας...», αλλά με όρους ένταξης, εξατομίκευσης και διαχείρισης³⁰.

Τόσο τα εναλλακτικά μέτρα απονομής της δικαιοσύνης (αποχή από την ποινική δίωξη, αναστολή εκτέλεσης της ποινής, μετατροπή της στερητικής της ελευθερίας ποινής, υπό όρον απόλυση), όσο και η εναλλακτική ποινή της κοινωφελούς εργασίας (άρ. 82 παρ. 6 επ.), παρουσιάζουν το πρόσωπο μιας εξουσίας που είναι συμβατή με την ζωή. Η μετατροπή της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε χρήμα, η αναστολή εκτέλεσης της ποινής, η κοινωφελής εργασία και η εργασία στην κοινότητα προσφέρουν μια εναλλακτική λύση αντί του εγκλεισμού. Η υπό όρον απόλυση αποτελεί μια ευκαιρία κοινωνικής επανένταξης.

Ο θεσμός της μετατροπής και της αναστολής εκτέλεσης, εξοπλίζουν τον δικαστή με δύο επιπλέον εργαλεία εξατομίκευσης της ποινής, εκτός από τη δικαστική επιμέτρησή της (άρ. 79 Π.Κ.). Η υποχρεωτικότητα ή μη της χορήγησης του μέτρου της μετατροπής εξαρτάται από το ύψος της ποινής που επιβλήθηκε³¹. Όσο για την αναστολή εκτέλεσης της ποινής, τα άρθρα 99 και 100Α ορίζουν εξαντλητικά τους όρους από τους οποίους το δικαστήριο άλλοτε υποχρεούται (άρ. 99 παρ.1 Π.Κ.) και άλλοτε μπορεί να διατάξει την αναστολή εκτέλεσης της ποινής (άρ. 99 παρ.2, 100 παρ.1, 100Α Π.Κ.). Η χορήγηση των μέτρων εξαρτάται σε κάθε περίπτωση από μια προϋπόθεση: να μην είναι αναγκαία η εκτέλεση της ποινής για την αποτροπή άλλων αξιόποινων πράξεων από τον κατάδικο.

Η υπό όρο απόλυση είναι ένα μέτρο κοινωνικής επανένταξης του καταδίκου, που έχει εκτίσει ένα μέρος της ποινής του και δεν είναι απαραίτητο να παραμείνει εγκλειστος, για να μην τελέσει άλλες αξιόποινες πράξεις (άρ. 106 Π.Κ.). Εμφανής

σύμφωνη με τη γέννησή του- και η πίστη στην ιδέα της επανένταξης εκφράζεται σήμερα τόσο με τα παραπάνω μέτρα, όσο και με την τμηματική έκταση της ποινής (άρ. 61 Κ.Β.Κ.Μ.Κ.), τον ευεργετικό υπολογισμό ημερών εργασίας ή συμμετοχής σε προγράμματα εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης κρατουμένων, τις άδειες των κρατουμένων (άρ. 52 επ. Κ.Β.Κ.Μ.Κ.) και την ημελεύθερη διαβίωση (άρ. 58 επ. Κ.Β.Κ.Μ.Κ.).

³⁰ Μίχος Γ., ό.π.

³¹ Η χρήση του μέτρου της μετατροπής είναι υποχρεωτική για ποινές που δεν υπερβαίνουν το ένα έτος και προαιρετική για ποινές μεγαλύτερες του ενός έτους, που δεν ξεπερνούν όμως τα δύο έτη. Στις περιπτώσεις αυτές η ποινή μετατρέπεται, εκτός αν ο δράστης είναι υπότροπος και το δικαστήριο αιτιολογημένα κρίνει ότι η μη μετατροπή της ποινής θα τον αποτρέψει από την τέλεση άλλων αξιόποινων πράξεων.

είναι στο μέτρο αυτό και η λογική της διαχείρισης με την μορφή της επέμβασης στην ζωή των απολυομένων. Οι παρ. 2 και 3 του άρ. 106 ορίζουν ότι στον κατάδικο μπορούν να επιβληθούν ορισμένες υποχρεώσεις που αφορούν τον τρόπο ζωής του και ιδίως τον τόπο διαμονής του. Τέτοιους όρους μπορεί να επιβάλλει το δικαστήριο και με την χορήγηση αναστολής εκτέλεσης της ποινής υπό επιτήρηση. Το άρ. 100Α Π.Κ. απαριθμεί κάποιους από αυτούς ενδεικτικά. Τόσο ο κατάδικος που αποφεύγει τον εγκλεισμό, όσο και αυτός που επανεντάσσεται κοινωνικά μετά από την μερική έκτιση της ποινής του, γίνονται αντικείμενα μιας μορφής διαχείρισης με όρους «εντός». Ο κατάδικος παραμένει ή επανεντάσσεται στο κοινωνικό σύνολο. Όμως, κάποιες από τις σημαντικότερες δραστηριότητές του, που αφορούν την υγεία του, τη διαμονή του, τις κοινωνικές του συναναστροφές ή την παραγωγική αξιοποίηση της δημιουργικότητάς του, γίνονται αντικείμενα διαχείρισης και επιτήρησης³².

Στην περίπτωση της κοινωφελούς εργασίας, το άρ. 82 παρ. 6 ορίζει ότι για επιβληθεί κοινωφελής εργασία σε συγκεκριμένο κατάδικο, πρέπει να είναι εφικτό για αυτόν να την προσφέρει. Επομένως, η απόφαση του δικαστηρίου για την χορήγηση ή μη του μέτρου πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τα ατομικά και κοινωνικά εκείνα χαρακτηριστικά που θα σήμαιναν για τον κάθε ενδιαφερόμενο αδυναμία να φέρει σε πέρας την εργασία, π.χ. μόρφωση, ηλικία, σωματική διάπλαση. Στα εδ. 1 και 2 της παρ. 7 ορίζεται ότι οι ώρες εργασίας που αντιστοιχούν σε κάθε ημέρα στερητικής της ελευθερίας ποινής μπορούν να αυξομειώνονται ανάλογα με τις προσωπικές συνθήκες του καταδικασμένου. Το είδος της εργασίας αποφασίζεται ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της αξιόποινης πράξης και τα ατομικά χαρακτηριστικά του καταδικασμένου (ηλικία, υγεία, επάγγελμα, δεξιότητες)³³.

Η κοινωφελής εργασία, προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες του κάθε καταδικασμένου, είναι μέτρο αναπληρωματικό της στέρησης της ελευθερίας. Η εργασία παρέχεται σε καθεστώς ελευθερίας υπό τη στενή επίβλεψη των επιμελητών κοινωνικής αρωγής ή αυτών που εκτελούν προσωρινά το έργο τους (άρ. 82 παρ.8 εδ.4

³² Π.χ. απαγόρευση απομάκρυνσης χωρίς άδεια από τον συνήθη τόπο διαμονής ή από άλλον τόπο, που ορίζει το δικαστήριο, απαγόρευση εξόδου από την χώρα, αφαίρεση διαβατηρίου ή διπλώματος οδήγησης, απαγόρευση συναναστροφής με ορισμένα πρόσωπα, υποβολή σε θεραπεία ή ειδική μεταχείριση, διαμονή σε ορισμένο ίδρυμα και παροχή κοινωφελούς εργασίας.

³³ Λαμπροπούλου Έ (2), σ. 393.

Π.Κ.). Τυπικά, ένας επιβλέπων παρακολουθεί την πρόοδο της εργασίας και ενημερώνει τον αρμόδιο εισαγγελέα κάθε δεκαπενθήμερο³⁴.

Όλες οι παραπάνω διατάξεις αποτελούν ταυτόχρονα εργαλεία ειδικής και γενικής πρόληψης. Με την πρώτη τους ιδιότητα προσφέρουν σημαντικά πλεονεκτήματα στον δράστη. Χωρίς τη δυνατότητα εξατομίκευσης θα έλειπαν οι εγγυήσεις της αντικειμενικότητας, της αμεροληψίας και της επιείκειας από τη δικαστική κρίση κατά την επιβολή και επιμέτρηση της ποινής. Ως γενικο-προληπτικά μέτρα αποβλέπουν παράλληλα στην προστασία της κοινωνίας. Οι διατάξεις τους προτείνουν μια εναλλακτική νομική διατύπωση της έννοιας της επικινδυνότητας³⁵: σε γενικές γραμμές τα μέτρα δεν εφαρμόζονται σε δράστες που είναι πιθανό να τελέσουν νέες αξιόποινες πράξεις στο μέλλον. Στους τελευταίους κρίνεται χρησιμότερο τόσο για λόγους ειδικής, όσο και γενικής πρόληψης να επιβάλλονται στερητικές της ελευθερίας ποινές.

Σύμφωνα με τον M. Foucault η Ιταλική Θετική Σχολή ήταν αυτή που πρώτη καθιέρωσε την επικινδυνότητα στο ποινικό σύστημα ως ένα τρόπο εξουδετέρωσης των μη βελτιώσιμων εγκληματιών (οριστική εξουδετέρωση με επιβολή θανατικής ποινής, μακροχρόνιου εγκλεισμού, μερική εξουδετέρωση με επιβολή εξορίας, στείρωσης ή ευνουχισμού και προσωρινή εξουδετέρωση μέσω μεταχείρισης)³⁶.

Μετά την Ιταλική Θετική Σχολή ο Adolphe Prins εγκαινιάζοντας το ρεύμα της «Κοινωνικής Άμυνας» διακήρυξε ως βασικό στόχο της ποινικής δικαιοσύνης την προστασία της κοινωνίας από τον κίνδυνο των εγκληματιών. Η έννοια του καταλογισμού είναι σύμφωνα με τον Prins ανεπαρκής για το σκοπό αυτό, εφόσον αφήνει ανυπεράσπιστη την κοινωνία απέναντι στους πιο επικίνδυνους εγκληματίες. Έτσι, η θεωρία της κοινωνικής άμυνας προτείνει την αντικατάσταση του κριτηρίου του καταλογισμού με αυτό της επικινδυνότητας. Ο Prins θεωρεί την επικινδυνότητα μια διαρκή κατάσταση, η οποία όμως μπορεί να αντιμετωπιστεί με αόριστες ποινές και προληπτικά μέτρα (πολεοδομικά μέτρα, κοινωνική νομοθεσία). Η επικινδυνότητα ενδιαφέρει τον Prins μόνο από τη σκοπιά της προστασίας του κοινωνικού συνόλου³⁷.

³⁴ Υ.Α. 108842/3-12-1997, Φ.Ε.Κ. Β' 1104/1997.

³⁵ Εναλλακτική γιατί η επικινδυνότητα υπήρχε ήδη σε λανθάνουσα μορφή στο αρ. 79 Π.Κ. για την επιμέτρηση της ποινής με τη μορφή της «εγκληματικής διάθεσης» κατά την τέλεση της πράξης.

³⁶ Βλ. Foucault M. (1), σ. 13.

³⁷ Βλ. Ancel M., σσ. 160 επ.

Αντίθετα, ο F. Gramatica, εκφραστής της ακραίας πτέρυγας της «Νέας Κοινωνικής Άμυνας» ενδιαφέρεται κυρίως για την προστασία των εγκληματιών από την τιμωρητική σκληρότητα της ποινής. Υποστηρίζει την αντικατάσταση της ποινής με μέτρα μεταχείρισης. Η μεταχείριση και η κοινωνική επανένταξη αντιμετωπίζονται ως βοήθεια και ευεργεσία για τον δράστη, προστατεύουν δε έμμεσα και την κοινωνία³⁸. Από την άλλη πλευρά, ο M. Ancel, εκπρόσωπος της συντηρητικής πτέρυγας της «Νέας Κοινωνικής Άμυνας» υποστηρίζει ότι το έγκλημα είναι ένα κοινωνικο-ατομικό φαινόμενο. Σύμφωνα με αυτόν, η ποινή και η αρχή της ενοχής δεν μπορούν να εκλείψουν πλήρως, αλλά μπορούν να συνυπάρχουν με τα μέτρα ασφαλείας. Ο δικαστής πρέπει να έχει τη διακριτική ευχέρεια να επιλέγει ανάμεσα στις ποινές και τα μέτρα ασφαλείας ή ακόμη να επιβάλλει σωρευτικά και τα δύο³⁹. Ο M. Ancel τάσσεται υπέρ ενός αυξανόμενου εξανθρωπισμού του ποινικού δικαίου. Ως μέσο για την επίτευξή του προτείνει την διέγερση του αισθήματος ευθύνης του δράστη, την οποία εγγυάται η εξατομίκευση της μεταχείρισης⁴⁰.

3. Το διάγραμμα διακυβέρνησης

Διακυβέρνηση, σύμφωνα με τον M. Foucault είναι η δόμηση του ενδεχόμενου πεδίου δράσης των άλλων⁴¹. Τα κράτη σύμφωνα με τον Φουκώ από τον 16ο αιώνα και μετά σταδιακά υφίστανται μια διαδικασία «διακυβερνητικότητας». Ο προνεωτερικός τρόπος κυβέρνησης ήταν η εξασφάλιση της εδαφικής κυριαρχίας. Ο μετανεωτερικός τρόπος είναι η διακυβέρνηση ατόμων και πληθυσμών, της κοινωνίας πολιτών και της οικονομικής ζωής. Σκοπός της διακυβέρνησης είναι η άνοδος του επιπέδου ευημερίας, ασφάλειας και ευμάρειας του πληθυσμού για την αύξηση της παραγωγικότητάς του⁴². Τα σημεία επαφής του διακυβερνητικού διαγράμματος με το ποιμαντικό είναι φανερά, αλλά η γενική λογική που το διέπει διαφορετική. Εδώ η

³⁸ Ανδρουλάκης Ν., σ. 78

³⁹ Ancel M., σ. 441 επ., Ανδρουλάκης Ν., σ. 80.

⁴⁰ Ancel M., σ. 387, Κουράκης Ν., σ. 233, Ανδρουλάκης, ό.π.

⁴¹ Foucault M., (13), σ. 92.

⁴² Foucault M., "Governmentality" στο Burchell G., Gordon C., Miller P. (eds), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Chicago, University of Chicago Press, 1991, σύμφωνα με Garland D., σ. 178. Βλ. ακόμη Foucault M.(2), σσ. 135 επ.

μέριμνα περιστρέφεται γύρω από την ασφάλεια του πληθυσμού και όχι γενικά γύρω από την ζωή.

Σύμφωνα με τον J. Donzelot, η εξουσία διακυβέρνησης δεν συγκεντρώνεται αποκλειστικά στο κράτος, αλλά διαχέεται στους θεσμούς (υγεία, εκπαίδευση, απονομή δικαιοσύνης, ψυχική υγεία)⁴³. Εξάλλου, η διακυβέρνηση ως στρατηγική που καταλαμβάνει το διάγραμμα έρχεται πριν το κράτος, που αποτελεί ένα θεσμό δημιουργούμενο μέσα από την οργάνωση των διάχυτων σχέσεων εξουσίας. Ακριβέστερο κατά τη γνώμη μας είναι ότι το κράτος είναι εκείνο που ιδιοποιείται, συγκεντρώνει, συμπυκνώνει τις τεχνολογίες διακυβέρνησης, που αναπτύχθηκαν στους κόλπους των επιμέρους θεσμών και αποδείχτηκαν επωφελείς και χρήσιμες⁴⁴.

Η διακυβέρνηση αναφέρεται σε έναν τρόπο δράσης της εξουσίας που δεν μπορεί να αναχθεί ούτε στη δύναμη του νόμου, ούτε στον καταναγκασμό της βίας. Ο νόμος δεν προβάλλεται ως αποτύπωση της ελάχιστης κοινωνικής συναίνεσης –των «ηθελημένων δεσμών» ή αλλιώς του κοινωνικού συμβολαίου–, ούτε ως αποτύπωση των κοινωνικών συγκρούσεων και ανισοτήτων. Έχει καθιερωθεί να θεωρείται εργαλείο απόκτησης κέρδους και μείωσης της οικονομικής και πολιτικής ανασφάλειας. Αυτό συμβαίνει παρόλο που ο νόμος ακόμη και σήμερα συνηθίζεται να θεωρείται στα περισσότερα δυτικά κράτη η γλώσσα της εξουσίας, μια θεώρηση που παραπέμπει στην αρνητική μορφή της εξουσίας ως δύναμης καταναγκασμού που επιβάλλεται από έναν κεντρικό φορέα, το κράτος, προς άλλους μικρότερους⁴⁵.

Η μετατόπιση αυτή δεν συνεπάγεται την πλήρη εξασθένηση μηχανισμών που εξασφαλίζουν στο κράτος την υπόστασή του ως θεσμικής οντότητας και στον νόμο τη συμμετοχή του στην πρόληψη της εγκληματικότητας. Αν λάβουμε υπόψη την εξασθένηση των προνοιακών μηχανισμών και τη διόγκωση της οικονομικής ανισότητας στα σύγχρονα κράτη, η ενίσχυση της «λογικής του κράτους» (*raison d' état*) παραμένει κομβικό σημείο για την νομιμοποίηση της αναδιανομής των εξουσιών πρόληψης της εγκληματικότητας⁴⁶. Διευκρινίζουμε λοιπόν ότι δεν αγνοούμε τη

⁴³ Σύμφωνα με Garland, σ. 179.

⁴⁴ Για την «οικονομία της εξουσίας» βλ. Foucault M. (13), σσ. 110, (8), σ. 119. Για το κράτος βλ. του ίδιου (8), σ. 122.

⁴⁵ Foucault M., (13), σ. 139.

⁴⁶ Stenson K., σ. 67. Για την έννοια του *raison d' état* βλ. Garland D., σ. 176. Μετά τους θρησκευτικούς εμφύλιους πολέμους που μάστιζαν την μετα-αναγεννησιακή Ευρώπη, τα κράτη αρνήθηκαν να υποταχθούν σε μια ιδέα θεϊκής εντολής. Υιοθέτησαν ως πρωταρχικό τους καθήκον την

διατήρηση πρακτικών και λόγων που έχουν τις καταβολές τους στο πειθαρχικό ή το ποιμαντικό μοντέλο. Αντίθετα, δεχόμαστε ότι τα τρία μοντέλα, αντί να διαδέχονται το ένα το άλλο, διασταυρώνονται και τα στοιχεία τους λειτουργούν ταυτόχρονα⁴⁷.

Το πειθαρχικό και ποιμαντικό περίβλημα στο σύγχρονο ελληνικό σύστημα πρόληψης της εγκληματικότητας το συγκρατεί η ανάγκη να καταστεί πιο λειτουργική η αναδιανομή για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω και δεν αποτελεί κάποιου είδους χρονικό ίζημα του παρελθόντος⁴⁸. Παρούσες, αλλά ελεγχόμενες στην εφαρμογή τους, οι πειθαρχικές και ποιμαντικές πρακτικές πρέπει να κλονίζουν την εμπιστοσύνη στο συγκεντρωτικό σύστημα πρόληψης της εγκληματικότητας και την ίδια στιγμή να νομιμοποιούν το κράτος ως φορέα αναδιανομής των εγκληματο-προληπτικών εξουσιών.

αυτο-γνώσια, τη γνώση των δυνάμεων, του πληθυσμού και της ανταγωνιστικότητάς τους απέναντι στα άλλα κράτη.

⁴⁷ Foucault M. (12), σσ. 24-26.

⁴⁸ Stenson K., σσ. 66-68, Garland D., σ. 188.

**ΜΕΡΟΣ Β΄: ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ
ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ, ΑΛΗΘΕΙΑ

Εισαγωγή

Η πρόληψη ως σύστημα λόγου-έκφρασης υφίσταται μια αλλαγή που την υποχρεώνει να μιλά για το έγκλημα με όρους μείωσης της ανασφάλειας και όχι πια με όρους εκφοβισμού και διαπαιδαγώγησης. Η αλλαγή αυτή συνυφαίνεται με μια αναδιανομή της γενικής προληπτικής λειτουργίας. Η γενική πρόληψη δεν εναποτίθεται πια μόνο στον ποινικό νόμο και στους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου ως παράγοντες ενίσχυσης της κυριαρχίας του. Ο ρόλος της αστυνομίας ισχυροποιείται και αυτή αναπροσδιορίζεται ως όργανο εξασφάλισης μιας τάξης χωρίς ηθικό περιεχόμενο. Παράλληλα, η γενική πρόληψη αρχίζει να ανατίθεται και σε ανεπίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου. Απαραίτητη για την κατανόηση της διαδικασίας αυτής είναι η περιγραφή των θεσμών, στους οποίους επικεντρώνεται η λειτουργία της γενικής πρόληψης.

Οι θεσμοί οργανώνουν σχέσεις εξουσίας που υπάρχουν ήδη ακαθόριστα διασπαρμένες στα διαγράμματα, δημιουργώντας μια γενική γραμμή ισχύος γύρω από έναν κεντρικό φορέα, που ενώνει και ομογενοποιεί τα αποτελέσματα της εξουσίας. Δημιουργούν μορφές γνώσης που τροποποιούν και αναδιανέμουν τις σχέσεις αυτές¹. Οργανώνουν σε μια επιφάνεια μηχανισμούς (πεδία ορατότητας) και κανόνες (συστήματα λόγου). Ενσωματώνουν συγκεκριμένες λειτουργίες (π.χ. εκπαίδευση, υγεία, πρόνοια, τιμώρηση, σωφρονισμός, πρόληψη της εγκληματικότητας) και έμψυχα αντικείμενα (μαθητές, εγκλείστους, εργαζόμενους)².

Η γενική πρόληψη της εγκληματικότητας αποτελεί μια λειτουργία που γεννήθηκε στο πλαίσιο των θεσμών του κράτους και της αστυνομίας. Κοινός κεντρικός φορέας και των δύο είναι ο νόμος. Αντικείμενο της γενικής πρόληψης δεν είναι μια ειδική κατηγορία πληθυσμού, αλλά ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο. Στο πειθαρχικό μοντέλο η γενική πρόληψη εναποτίθεται κυρίως στο κράτος και την

¹ Deleuze G. (1), pp. 75-77, 39, Foucault M. (12), σ. 41. Βλ. ακόμη Deleuze G. (1), p. 81 για την πρωταρχικότητα των σχέσεων εξουσίας σε σύγκριση με τις σχέσεις γνώσεις.

² Foucault M. (13), σ. 94, (12), σ. 357, Deleuze G. (1), pp. 37-38, 76.

αστυνομία³, αλλά και στο σχολείο, την οικογένεια και τον στρατό ως θεσμούς πειθαρχικοποίησης. Στο ποιμαντικό ενσωματώνεται επίσης στο σχολείο, στην οικογένεια, αλλά και στην αστυνομία, ως μηχανισμό που εξασφαλίζει την κοινωνική ευημερία και βοηθά έτσι στην αύξηση της παραγωγικότητας του πληθυσμού. Σήμερα πια «ποιμαντικό» ρόλο αναλαμβάνουν και κυβερνητικοί οργανισμοί και μη κυβερνητικές οργανώσεις⁴. Στο διάγραμμα της διακυβέρνησης η γενική πρόληψη διαχέεται στον ιδιωτικό τομέα –την αγορά– και την κοινότητα, με κεντρικούς φορείς το χρήμα και την κοινωνική συνοχή αντίστοιχα. Επιπλέον, το κράτος παραχωρεί ποσοστό της εξουσίας γενικής πρόληψης σε υπερεθνικές αστυνομικές υπηρεσίες, όπως την Europol και την Interpol και προωθεί την ευρωπαϊκή αστυνομική συνεργασία στα πλαίσια των συμβατικών υποχρεώσεων του από τη συνθήκη Schengen.

Στο επίπεδο που οι θεσμοί αυτοί συναντιούνται, στα σημεία που τέμνονται οι γενικές προληπτικές λειτουργίες τους, συγκροτείται το σύγχρονο σύστημα πρόληψης της εγκληματικότητας. Σύστημα είναι το επίπεδο στο οποίο συναντιούνται οι ίδιοι οι θεσμοί, οι αρχιτεκτονικές μορφές, οι λόγοι, οι επιστημονικές αποφάνσεις και οι νόμοι τους⁵. Ο πολύπλοκος σχηματισμός του συστήματος εξυπηρετεί ένα είδος αντικειμενικού σκοπού που προκύπτει από μια «επείγουσα ανάγκη» (emergence)⁶. Η ανάγκη αυτή είναι κάθε φορά η υλοποίηση του διαγράμματος, η πραγματοποίησή του ως αιτίας διαμέσου των θεσμών-αποτελεσμάτων του.

Ειδικότερη έκφανση της επείγουσας ανάγκης στο επίπεδο της γενικής πρόληψης είναι η ανάγκη του κράτους να αντιμετωπίσει τον όγκο της εγκληματικής ύλης μετά από την έξαρση της διεθνούς οργανωμένης εγκληματικότητας. Πρώτη μέριμνα του συστήματος είναι ο ορισμός της αναδιανομής της γενικής προληπτικής λειτουργίας ως στρατηγικού αντικειμενικού σκοπού, ενός σκοπού που δεν υποκινείται από συγκεκριμένο υποκείμενο, δεν ταυτίζεται με το συμφέρον μιας συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης⁷.

³ Foucault M. (12), σσ. 280-281.

⁴ Περισσότερα για την αστυνομία ως κρατικό μηχανισμό εξασφάλισης της ευημερίας, της πειθαρχίας και της κοινωνικής τάξης που βασίζεται στην κυριαρχία του νόμου βλ. κεφ. 4, ενότητα 2, παρ. α.ι.(i.ii).

⁵ Foucault M. (13), σ. 131.

⁶ Foucault M., (3), σσ. 83 επ.

⁷ Foucault M. (13), σ. 132, 142.

Το σύστημα εξορθολογίζεται συνεχώς, ανανεώνοντας τους συσχετισμούς μεταξύ των ετερογενών του στοιχείων και επεξεργαζόμενο τα ίδια αυτά στοιχεία μέσα από μια στρατηγική, που δεν έχει άλλο σκοπό, παρά την ολοκλήρωση του συστήματος. Πρόκειται για μια στρατηγική αναμέτρησης δυνάμεων που γεννά τύπους γνώσης και υποστηρίζεται από αυτούς, όπως θα δούμε στο πέμπτο κεφάλαιο⁸: τη στρατηγική της διαχείρισης της αβεβαιότητας.

Αυτή αναπτύχθηκε πρώτα ως τεχνολογία από τους ασφαλιστικούς μηχανισμούς του κράτους πρόνοιας και ενσωματώθηκε στο διάγραμμα της διακυβέρνησης, μέσα στο οποίο κατέλαβε σημαντικό μέρος του κοινωνικού πεδίου⁹. Με οδηγό τη γενική στρατηγική της διαχείρισης της ανασφάλειας και υπό την επίδραση νεο-συντηρητικών πολιτικών προγραμμάτων οι θεσμοί της γενικής πρόληψης υιοθετούν ως τεχνολογία τους την «προνοητικότητα». Για την τεχνολογία αυτή η επικινδυνότητα είναι εκείνος παράγοντας που δημιουργεί και διατηρεί την ανασφάλεια. Είναι επίσης και ένα καθεστώς αλήθειας που δικαιολογεί την υιοθέτηση της προνοητικότητας. Μόνο που η επικινδυνότητα αποδίδεται πλέον σε κοινωνικές ομάδες και εκτιμάται όλο και περισσότερο σε σχέση με το μέλλον, γιατί μόνο έτσι μπορεί να αποδειχθεί λειτουργική στο διάγραμμα της διακυβέρνησης.

1. Διαχείριση της ανασφάλειας: η στρατηγική

Προκειμένου να καταλάβουμε τα χαρακτηριστικά των σχέσεων εξουσίας, έγραφε το 1982 ο Μ. Foucault, πρέπει να αναλύσουμε τις μορφές των αγώνων και των αντιστάσεων που αυτές γεννούν¹⁰. Αν προσπαθούσαμε να φτιάξουμε το μωσαϊκό των ευρωπαϊκών κοινωνικών αγώνων και των πολιτικών αντιδράσεων της τελευταίας τουλάχιστον εικοσαετίας, θα βρισκόμασταν μπροστά σε ένα σύνολο αντιδράσεων που διατυπώθηκαν, για να υπερασπιστούν εκφάνσεις του κράτους πρόνοιας, όπως τη δημόσια και δωρεάν παιδεία, το σύστημα δημόσιας παροχής υπηρεσιών υγείας, την

⁸ Ο.π., σσ. 132 επ.

⁹ Οι θεσμοί και οι τεχνικές τους υιοθετούνται από τα διαγράμματα, επικοινωνούν και ανταλλάσσουν στοιχεία μέσα σε αυτά. Deleuze G. (1), p. 40, Foucault M. (12), σ.293. Μπορεί μάλιστα μια τεχνική να παρουσιάζει τέτοια συμβατότητα με ένα διάγραμμα, ώστε να διαχέεται μέσα σε αυτό και να καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του κοινωνικού πεδίου. Βλ. Deleuze G. (1), p. 40.

¹⁰ Foucault M., (13), σ. 79.

κοινωνική ασφάλιση, τα εργασιακά δικαιώματα, τα επαγγελματικά επιδόματα και το δικαίωμα συνταξιοδότησης.

Μέσα από τις αντιδράσεις αυτές παρατηρούμε τη σταδιακή υποχώρηση του κράτους πρόνοιας. Μια υποχώρηση που συνέβη σχεδόν ταυτόχρονα με την όξυνση της εναντίον του κριτικής σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Αφορμή στάθηκε η σταθερή αύξηση της ανεργίας από τη δεκαετία '70 και μετά, καθώς και η λειτουργική ανεπάρκεια των εθνικών συστημάτων υγείας, δεινά που αποδόθηκαν στις αδυναμίες του συστήματος πρόνοιας. Η μεγάλη επιβάρυνση των φορολογούμενων, η οικονομική αποδυνάμωση των ασθενών κρατών λόγω εξωτερικού δανεισμού και η παγίδευση των υπηρεσιών πρόνοιας στα γρανάζια της γραφειοκρατίας ξεσήκωσαν αντιδράσεις από την πλευρά νεο-συντηρητικών ρευμάτων σκέψης, που έβλεπαν ως μόνη λύση όχι την ενδυνάμωση των προνοιακών θεσμών, αλλά τη στροφή σε ένα κοινωνικο-οικονομικό μοντέλο που θα στηρίζεται στην ατομική επιχειρηματικότητα, τον καταναλωτισμό και την απελευθέρωση του ατόμου από τα «δεσμά» της κρατικής πρόνοιας¹¹.

Το προνοιακό μοντέλο ωστόσο ούτε εξαφανίστηκε ούτε απορρίφθηκε συνολικά. Αντίθετα, προσέφερε ένα χρησιμότητα παράδειγμα οικονομικής, πολιτικής και ηθικής τεχνολογίας, τη διαχείριση των αβεβαιοτήτων ή αλλιώς την ασφάλιση¹². Ο F. Ewald γράφοντας την ιστορία του κράτους πρόνοιας και του συστήματος προνοητικότητας που αυτό καθιέρωσε, αναφέρεται ανάμεσα σε άλλα και στις έννοιες του μέσου όρου και της τελειότητας. Αναζητώντας τις απώτερες καταβολές της τεχνολογίας της ασφάλισης, καταλήγει στην θεωρία του Adolphe Quetelet για τον μέσο άνθρωπο¹³.

Η κοινωνιολογία του Quetelet αναζητά την κανονικότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, εφαρμόζοντας την θεωρία των πιθανοτήτων στη στατιστική¹⁴. Η αποκρυπτογράφηση της ποικιλίας των ατομικών ιδιοτεροτήτων των ανθρώπων προϋποθέτει την απογύμνωσή τους από αυτές, με σκοπό την απομόνωση των

¹¹ Pratt J., p. 142. Έτσι και ο D. Garland, σχολιάζοντας τις εργασίες των Miller και Rose για τις νεο-φιλελεύθερες πολιτικές, εντοπίζει ως στόχους των τελευταίων την επέκταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, την εξάπλωση του καταναλωτισμού και την αντικατάσταση κρατικών ή επαγγελματικών μορφών διακυβέρνησης με μηχανισμούς αγοράς. Garland D., σ. 184.

¹² Ewald F., σ. 184, Pavlich G., σ. 120.

¹³ Ewald F., σ. 141επ.

¹⁴ Βλ. Φαρσεδάκη Ι. (2), σ. 86.

στοιχείων που μπορούν να αποκαλύψουν τους γενικούς νόμους της ανθρώπινης συμπεριφοράς¹⁵. Οι αναλογίες με την ασφαλιστική τεχνολογία είναι εμφανείς. Ο J. Simon επισημαίνει πως η ασφαλιστική τεχνολογία απομονώνει και ταυτόχρονα συναθροίζει την ατομική εμπειρία: «Ασφάλεια είναι ένας συστηματικός τρόπος οργάνωσης εμπειριών με σκοπό την πρόβλεψη μελλοντικών πιθανοτήτων»¹⁶.

Ο μέσος άνθρωπος του Quételet αποτελεί έναν τρόπο μελέτης των ατόμων ενός πληθυσμού, έναν άλλο ορισμό της κανονικότητας, του κοινωνικού νόμου¹⁷. Όπως η συμπεριφορά του μέσου ανθρώπου αποτελεί τον μέσο όρο για την μέτρηση, έτσι ένας μέσος άνθρωπος αποτελεί και τον δείκτη, μέσω του οποίου καθορίζονται στατιστικά και συμπεριφορικά κατηγορίες πληθυσμού που ενδέχεται να διασαλεύσουν την τάξη. Η θεωρία του μέσου ανθρώπου συνθέτει ένα ιδεώδες μέτρου και ευημερίας σύγχρονο με την εποχή της, που αποτελεί και το κριτήριο για την ταξινόμηση σε κοινωνικές ομάδες. «Το ιδεώδες δεν θα είναι πια η έξοδος από τον κανόνα, η διάκριση από τους άλλους, η διαφοροποίηση, αλλά η καλύτερη κοινωνικοποίηση»¹⁸.

Στο σύστημα ασφάλισης του κράτους πρόνοιας η έννοια του μέσου ανθρώπου αντιπροσωπεύει την μια πλευρά του μοντέλου. Απομένει να προσδιορίσουμε τις άλλες δύο. Ο μέσος άνθρωπος απειλείται από κινδύνους, τους οποίους καλείται να αντιμετωπίσει με όπλα τους προνοιακούς θεσμούς. Για να οριστεί ο κίνδυνος είναι απαραίτητο ένα παράδειγμα από το οποίο θα λείπει η ανασφάλεια, ο φόβος, η αταξία. Το παράδειγμα αυτό είναι μια αναπαράσταση ιδανικότητας. Έχουμε ήδη τα άλλα δύο άκρα: τον κίνδυνο και την τελειότητα.

Ο N. Luhmann ονομάζει κινδύνους τις αβεβαιότητες, οι οποίες προκύπτουν από αποφάσεις τις οποίες δεν μπορούμε να επηρεάσουμε και από ετεροπροσδιοριζόμενες καταστάσεις τις οποίες δεν μπορούμε να ελέγξουμε. Ο ίδιος ονομάζει ρίσκα ή διακινδυνεύσεις τις αβεβαιότητες, οι οποίες προκύπτουν από συνέπειες των δικών μας αποφάσεων¹⁹. Στην ανάλυση που ακολουθεί οι όροι

¹⁵ Ewald F., σ. 144.

¹⁶ Simon J., (1), σσ. 62 επ. και Deflem M., σ. 11.

¹⁷ Ewald F., σ. 153, Deflem M., σσ. 4-5.

¹⁸ Ewald F., σ. 159.

¹⁹ Luhmann N. (1990), "Risiko und Gefahr", στο Luhmann N., *Soziologische Aufklärung 4*, Oplanden: Westdeutscher Verlag, p. 149 και Luhmann N. (1991), *Soziologie des Risikos*, Berlin-New York: de Gruyter, pp. 30-31 σύμφωνα με Γεωργιάδου Β., σ. 90.

κίνδυνος (danger) και ρίσκο/διακινδύνευση (risk) χρησιμοποιούνται χωρίς διάκριση. Σύμφωνα με τον U. Beck, όλοι είμαστε υπεύθυνοι για την εμφάνιση, αλλά και αναρμόδιοι για την αντιμετώπιση των αβεβαιοτήτων. Και αυτό γιατί οι διακινδυνεύσεις της ύστερης νεωτερικότητας με παγκόσμιο χαρακτήρα μεταλλάσσονται τόσο γρήγορα και απρόβλεπτα, ώστε ο καταλογισμός, ο έλεγχος και η διαχείρισή τους καθίστανται εξαιρετικά δυσχερείς²⁰.

Κίνδυνος (danger) στη γλώσσα της ασφάλισης δεν είναι ένα δυσάρεστο γεγονός που μπορεί να συμβεί στο μέλλον ή ένα είδος γεγονότων, αλλά «ένας ειδικός τρόπος χειρισμού ορισμένων γεγονότων που μπορούν να συμβούν σε μια ομάδα ατόμων, ή πιο συγκεκριμένα σε αξίες ή σε κεφάλαια που κατέχονται ή αντιπροσωπεύονται από μια ομάδα ατόμων, δηλαδή από έναν πληθυσμό». Οι κίνδυνοι, που είναι επιδεκτικοί ασφάλισης, χαρακτηρίζονται από έναν ορισμένο βαθμό διασποράς και πρέπει η αξία τους να μην υπερβαίνει την οικονομική αξία της ασφάλισης, πρέπει δηλαδή η ασφάλιση να μπορεί να καλύψει τον κίνδυνο. Ο κίνδυνος πρέπει να είναι μετρήσιμος, συλλογικός και να αντιπροσωπεύει μια οικονομική αξία²¹.

Η τελειότητα αντιπροσωπεύει την παντελή έλλειψη κινδύνων. Αποτελεί μια εικόνα ουτοπίας την οποία παλεύουν οι ασφαλιστικοί μηχανισμοί να υποκαταστήσουν καλύπτοντας οικονομικά τις ζημιές από τους κινδύνους που τελικά πραγματοποιούνται.

Αυτές είναι αδρομερώς οι αρχές του συστήματος ασφάλισης κατά κινδύνων του κράτους πρόνοιας. Το παράδειγμα αυτό μεταφυτεύτηκε από το προνοιακό διάγραμμα στην πλειοψηφία των θεσμών του διακυβερνητικού διαγράμματος. Ο λόγος για τον οποίο η τεχνολογία της ασφάλισης αναδείχθηκε σε διακυβερνητική στρατηγική είναι το ότι εμφάνιζε υψηλό βαθμό καταλληλότητας για το διάγραμμα και υποσχόταν την υλοποίηση του στρατηγικού αντικειμενικού σκοπού της αναδιανομής. Οι κίνδυνοι που καλείται πλέον να αντιμετωπίζει είναι αυτοί που δημιουργούνται από τη σταδιακή συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και την επικράτηση του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου: αυξανόμενη οικονομική ανισότητα,

²⁰ Beck U. (1986), *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt/M: Suhrkamp, pp. 43, σύμφωνα με Γεωργιάδου Β., σσ. 105-106.

²¹ Ewald F., σσ. 174 επ.

διογκούμενες κοινωνικές αντιδράσεις, εξαθλίωση των κατώτερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων.

Παραδείγματα της ασφαλιστικής λογικής βρίσκουμε στον τομέα του οικονομικού σχεδιασμού με την μορφή του νεο-ανερχόμενου κλάδου της διαχείρισης ανθρώπινων πόρων και του management. Σκοπός και των δυο είναι η σύμπτωση επιχειρηματικών και ατομικών συμφερόντων και η μείωση της επιχειρηματικής ανασφάλειας. Στις συναλλαγές η διάδοση της χρήσης πιστωτικών καρτών διαφημίζεται ως ο ασφαλέστερος τρόπος οικονομικής συναλλαγής. Στο εμπόριο το marketing, τεχνική προώθησης προϊόντων-υπηρεσιών, εξασφάλισης του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους και/ή του μικρότερου δυνατού κόστους, θριαμβεύει ως τεχνολογία μείωσης της αμφιβολίας για την εμπορική επιτυχία.

Φυσικά, το βασικότερο παράδειγμα εξακολουθεί να είναι αυτό της κοινωνικής και ιδιωτικής ασφάλισης, προσαρμοσμένων στα νέα δεδομένα της οικονομικής πραγματικότητας του ελεύθερου ανταγωνισμού. Η τεχνική της μετατροπής ενός πιθανού μελλοντικού αρνητικού γεγονότος σε δημιουργική αξία²² όχι μόνο δεν αντιστρατεύεται τους θεσμούς του νεο-φιλελεύθερου κράτους, αλλά αποδεικνύεται εξαιρετικά χρήσιμο παράδειγμα οικονομικής, πολιτικής και ηθικής τεχνολογίας. Υιοθετείται έτσι τόσο από ανώτερα κέντρα πολιτικής εξουσίας²³ όσο και από ειδικότερες μορφές εξουσίας, με βασικότερο παράδειγμα την πρόληψη της εγκληματικότητας.

2. Προνοητικότητα: η τεχνολογία

Είδαμε μέχρι τώρα τον τρόπο με τον οποίο η ασφάλιση ως τεχνολογία διαχείρισης της αβεβαιότητας, που γεννήθηκε μέσα στους κόλπους του κράτους-πρόνοιας, αποικεί την πλειοψηφία των θεσμών του διαγράμματος διακυβέρνησης. Ανάμεσα σε αυτούς συγκαταλέγονται και οι θεσμοί που εμπλέκονται στη γενική πρόληψη της εγκληματικότητας²⁴. Η έννοια του κινδύνου περιστρέφεται γύρω από τις

²² Ασφάλιση ζωής, κατά ατυχημάτων, φυσικών καταστροφών, συντάξεις, επιδόματα αναπηρίας, πολυτέκνων, κλπ.

²³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα το δόγμα του προληπτικού πολέμου. Μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001 το Ισλάμ προβάλλεται ως η πρώτη σε επικινδυνότητα απειλή για την παγκόσμια ασφάλεια και ευταξία.

²⁴ Για την αποίκηση του νομικού λόγου και ειδικότερα της αντεγκληματικής πολιτικής με στοιχεία

συγγενείς έννοιες της τύχης, της ενδεχομενικότητας, της πιθανότητας από την μια μεριά και της απώλειας ή της ζημίας από την άλλη²⁵. Αποδεικνύεται λειτουργική τόσο μέσα στο κλίμα ανασφάλειας που δημιουργούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης όσο και για τις οικονομικές φιλοδοξίες της βιομηχανίας της ασφάλειας. Ήταν λοιπόν κάτι παραπάνω από αναμενόμενο να συμπεριληφθούν στον λόγο περί πρόληψης της εγκληματικότητας και στο οπλοστάσιο των τεχνικών της.

Την νέα ασφαλιστική (actuarial) τεχνική, τη διαποτισμένη με τις αρχές της ελεύθερης οικονομίας ο P. O' Malley την ονομάζει «προνοητικότητα» (prudentialism) και τη συνδέει με τρεις σχετικές αλλαγές: την κατάργηση των κοινωνικών επιδομάτων ως εργαλείων αντιμετώπισης της φτώχειας, τη σταδιακή αντικατάστασή τους με πειθαρχικές και ηγεμονικές πρακτικές και την ιδιωτικοποίησή τους²⁶. Η τεχνολογία της προνοητικότητας προσαρμόζει την τεχνική της κάλυψης ατομικών αναγκών μέσω της συλλογικής διαχείρισης των κινδύνων στο παιχνίδι της ελεύθερης αγοράς. Ωστόσο, η προνοητικότητα σημαίνει πολύ περισσότερα από τη συρρίκνωση των προνοιακών μηχανισμών. Σηματοδοτεί την υποχώρηση των ηθικών καταναγκασμών, τη σταδιακή αντικατάστασή τους με καταναγκασμούς λειτουργικής μορφής και τον παράλληλο μετασχηματισμό των υποκειμενικών χαρακτηριστικών θύματος και θύτη. Για τις μετατοπίσεις όμως αυτές θα γίνει λόγος στο τέταρτο κεφάλαιο.

Όπως επισημαίνει ο O' Malley, στις εφαρμογές της τεχνολογίας της προνοητικότητας δεν είναι αυτονόητη η ύπαρξη εγγενών χαρακτηριστικών που εγγυώνται την επιτυχή εφαρμογή τους και την εξασφάλιση του μέγιστου επιθυμητού αποτελέσματος. Η επιτυχία των εφαρμογών εξαρτάται από τα πολιτικά προγράμματα που πλαισιώνουν τις τεχνικές αυτές σε κάθε χώρα²⁷. Στο εξής, λέγοντας πολιτικό πρόγραμμα θα εννοούμε τον χαρακτήρα των μεθόδων οι οποίες ενεργοποιούνται από τα διαγράμματα για τη διαμόρφωση και διακυβέρνηση των συμπεριφορών²⁸.

ασφαλιστικής λογικής βλ. ενδεικτικά Pavlich G., σσ. 120 επ., Simon J. (1), Simon J. (2), Feeley M., Simon J., Garland D., σσ. 181-182.

²⁵ Ewald F., "Insurance and Risk" στο Burchell G., Gordon C., Miller P. (eds), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Chicago, University of Chicago Press, 1991, σύμφωνα με Pavlich G., σ. 120.

²⁶ O' Malley P., σ. 257, Pavlich G., σ. 121.

²⁷ Βλ. ενδεικτικά O' Malley P., σσ. 258, 263.

²⁸ Osborne Th., Rose N., σ. 3.

Παραδείγματα τέτοιων προγραμμάτων ήταν της κοινωνικής πρόνοιας στις Σκανδιναβικές χώρες και τον Καναδά, τα οποία βέβαια έχουν ήδη αρχίσει να υποχωρούν. Παραδείγματα πολιτικών προγραμμάτων είναι ακόμη τα φιλελεύθερα των χωρών της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης. Υπάρχουν ωστόσο εφαρμογές, που αποδεικνύονται λειτουργικές στα πλαίσια οποιουδήποτε πολιτικού προγράμματος²⁹.

3. Επικινδυνότητα: το καθεστώς αλήθειας

Οι σχέσεις εξουσίας που οργανώνονται μέσα στους θεσμούς «δένουν» τα δύο ετερογενή στοιχεία της γνώσης, τις αποφάνσεις και τις ορατότητες³⁰, σε μία και μοναδική διαδικασία, αυτή της παραγωγής αλήθειας³¹. Σύμφωνα με τον M. Foucault «πρέπει να παράγουμε αλήθεια, όπως πρέπει να παράγουμε πλούτο, μάλιστα πρέπει να παράγουμε αλήθεια, προκειμένου να παράγουμε πλούτο»³². Η διαδικασία παραγωγής αλήθειας οργανώνεται με βάση μεθόδους εκφοράς και μηχανικές εξελίξεις. Η εξέλιξη μπορεί να παραλληλιστεί με την «ορατότητα» του αντικειμένου και η μέθοδος με τον λόγο της απόφασης³³. Έτσι, στο δικό μας θέμα η επικινδυνότητα ως «αλήθεια» παράγεται από το συνδυασμό μιας εξέλιξης και μιας μεθόδου: πρώτον, αυξάνεται η ορατότητα των χαρακτηριζόμενων ως επικίνδυνων κοινωνικών ομάδων (π.χ. μεταναστών, προσφύγων, χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών) και δεύτερον αναπαράγεται συχνά ο λόγος για αυτές από τα Μ.Μ.Ε. Η αλλιώς: ο λόγος περί επικινδυνότητας και τα αντικείμενά του (διακύβευση της τάξης, φόβος του εγκλήματος) -συγγενή αλλά όχι ισομορφικά με αυτόν-, ονειρεύονται πάντα την ισομορφία³⁴.

Στο διάγραμμα της διακυβέρνησης η επικινδυνότητα συναρτάται με κοινωνικά και όχι με ατομικά χαρακτηριστικά. Η σύγχρονη ποινολογία, σύμφωνα με τους M. Feeley και J. Simon, προσανατολίζεται περισσότερο στην ρύθμιση των

²⁹ Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η περιστασιακή πρόληψη, για την οποία θα γίνει λόγος στο πέμπτο κεφάλαιο. Βλ. κεφ. 5, ενότητα 1, παρ. γ.

³⁰ Deleuze G. (1), σ. 51 επ.

³¹ Ο.π., σ. 83.

³² Foucault M. (13), σ. 102.

³³ Deleuze G. (1), σσ. 63 επ.

³⁴ Foucault M. (11), σσ. 168-169, Deleuze G. (1), pp. 31, 62.

κινδύνων μέσω μιας στρατηγικής ελέγχου κοινωνικών ομάδων, παρά στην θεμελίωση της ατομικής ευθύνης και την μεταχείριση του παραβάτη. Την νέα αυτή τάση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης οι M. Feeley και J. Simon την ονομάζουν «λογιστική δικαιοσύνη» (actuarial justice)³⁵. Η ατομοκεντρική επικινδυνότητα του Garofalo, που πρότεινε τον υπολογισμό του βαθμού επικινδυνότητας με βάση τα κριτήρια της «εγκληματικής ικανότητας» και της «προσαρμοστικότητας»³⁶ εγκαταλείπεται. Κι αυτό γιατί, ενώ ήταν εξυπηρετική τόσο στα πλαίσια του επανορθωτικού προτύπου, όσο και στα πλαίσια του δικαιικού προτύπου, αποδεικνύεται ανεπαρκής σε ένα πρότυπο απονομής ποινικής δικαιοσύνης που εμφορείται από στοιχεία επανένταξης.

Το ιδεώδες της επανένταξης δημιουργεί ένα δίκτυο ιδιωτικών και δημόσιων υπηρεσιών πρόνοιας, που δρουν συμπληρωματικά με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης³⁷. Οι φορείς αυτοί συχνά αποδεικνύονται ανεπαρκείς, για να καλύψουν τις ανάγκες του ενδιαφερόμενου πληθυσμού³⁸. Σύμφωνα με την Tamar Pitch, η κοινωνική επικινδυνότητα «λειτουργεί ως υπολειμματική κατηγορία: όποιος δεν μπορεί να υποβληθεί σε μεταχείριση ή επανόρθωση, είναι κατά συνέπεια επικίνδυνος»³⁹. Η επικινδυνότητα παίρνει κοινωνικά χαρακτηριστικά και «φωτογραφίζει» ομάδες, τα μέλη των οποίων μπορεί να καταφύγουν σε δομές πρόνοιας, αλλά να μην απορροφηθούν, λόγω ανεπάρκειας των ίδιων των δομών. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις στις οποίες η επικινδυνότητα καταλογίζεται σε ομάδες που θεωρούνται ότι απειλούν την κοινωνική τάξη, παρόλο που δεν

³⁵ Feeley M. & Simon J., "Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law" in Nelken D. (edit.), *The Futures of Criminology*, London, Sage, 1994, pp. 173-201.

³⁶ Για την επικινδυνότητα ως κριτήριο του ποινικού μέτρου στο έργο του R. Garofalo, βλ. Φαρσεδάκης Ι. (1), σ. 294-297. Η ατομοκεντρική θεώρηση της επικινδυνότητας έγινε αντικείμενο κριτικής από μερίδα εγκληματολόγων, με βάση το επιχείρημα ότι αγνοεί τους περιβαλλοντικούς παράγοντες που επιδρούν στα κάθε άλλο παρά σταθερά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης προσωπικότητας. Βλ. Τσαλίκoglou Φ., σσ. 30-33.

³⁷ Προγράμματα επανένταξης και επαγγελματικής αποκατάστασης, μονάδες απεξάρτησης, μη κυβερνητικές οργανώσεις, κλπ.

³⁸ Πρβλ. π.χ. ότι λόγω της μεγάλης χρονικής διάρκειας και της έλλειψης κενών θέσεων στα προγράμματα υποκατάστασης, οι εισαχθέντες σε αυτά αποτελούσαν για το 2000 το 9,7% των εισαχθέντων σε θεραπευτικά προγράμματα και η πλειοψηφία των ατόμων που βρίσκονταν σε λίστα αναμονής παρουσιάστηκε στα προγράμματα αυτά. Βλ. Ετήσια έκθεση ΕΚΤΕΠΝ 2000, ό.π., σ. 118.

³⁹ Pitch T., σ. 21.

συγκαταλέγονται στη συνήθη «πελατεία» των προνοιακών δομών, π.χ. δράστες οργανωμένου εγκλήματος.

Οι εκδηλώσεις της έννοιας της κοινωνικής επικινδυνότητας εμφανίζονται σε πολλά επίπεδα, εκτός από αυτό της πρακτικής εφαρμογής της κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Τη συναντούμε στο επίπεδο των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Ο λόγος περί υπερεκπροσώπησης των αλλοδαπών σε εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας που αρθρώνεται από τα Μ.Μ.Ε. κατασκευάζει την αναπαράσταση του «επικίνδυνου αλλοδαπού» και επιτείνει το αίσθημα ανασφάλειας⁴⁰. Τη συναντούμε ακόμη στον λόγο των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου με την μορφή του κινδύνου «διάρρηξης του κοινωνικού ιστού» και της ανάγκης «ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής»⁴¹.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό της επικινδυνότητας στο διάγραμμα της διακυβέρνησης αφορά τον χρόνο, στον οποίο τοποθετούνται τα κριτήρια «διάγνωσης» της. Η επικινδυνότητα εκτιμάται όχι πια όχι μόνο σε σχέση με το εγκληματικό παρελθόν του δράστη, αλλά όλο και συχνότερα σε σχέση με τον κίνδυνο να τελέσει νέες αξιόποινες πράξεις στο μέλλον. Χαρακτηριστικό της «αναλογιστικής δικαιοσύνης», σύμφωνα με τους Malcolm Feeley και Jonathan Simon είναι ότι το

⁴⁰ Τον Οκτώβριο του 1999 το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης διεξήγαγε έρευνα σχετικά με διαφημιστικό σποτ εταιρείας συστημάτων ασφαλείας που σύμφωνα με καταγγελίες περιείχε σαφείς ρατσιστικές αναφορές. Βλ. *Ελευθεροτυπία*, 27/10/1999, σ. 15. Βλ. ακόμη «Ανησυχητική αύξηση στην εγκληματικότητα των λαθρομεταναστών», *Το Βήμα*, 12/2/2000, «Αλβανοφοβία και ανασφάλεια», *Το Βήμα*, 20/2/2000, «Ελλάδα: Ξενοφοβίος πλέον ο "Ξένιος Ζεός"», *Ελευθεροτυπία*, 21/3/2001.

⁴¹ Σύμφωνα με την υπόθεση για τα «λεξιλόγια με τιμωρητικά κίνητρα» του D. Melossi η αυστηρότητα του λεξιλογίου που χρησιμοποιούν οι φορείς και οι θεωρητικοί του επίσημου κοινωνικού ελέγχου συναρτάται με την αύξηση των δεικτών εγκλεισμού σε περιόδους οικονομικής ύφεσης. Βλ. ακόμη Digneffe F., «Αίσθημα ανασφάλειας, παραβατικότητα και κοινωνικός αποκλεισμός», *Ποινική Δικαιοσύνη* 8-9/2000, σσ. 890-892. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 το βελγικό κράτος εγκαινίασε μια νέα προληπτική πολιτική, τοπική, πολυεπιστημονική και διατμητική. Εισήγαγε σε απειλούμενες κοινότητες τα λεγόμενα «συμφωνητικά ασφαλείας». Την ίδια περίοδο το βελγικό κράτος αντιμετώπιζε θεμελιακά προβλήματα (ανεργία, οικολογία) από τα οποία ήθελε να αποσύρει την προσοχή του κοινού. Χρηματοδοτώντας τα «συμφωνητικά ασφαλείας» και την έρευνα των αποτελεσμάτων τους, καλλιέργησε τον λόγο για τις αντικοινωνικές συμπεριφορές των νέων μεταναστών, την ανασφάλεια και τον φόβο του εγκλήματος.

κέντρο βάρους μετατοπίζεται από την αντιμετώπιση παραβάσεων που έχουν ήδη γίνει στην πρόληψη και στην ελαχιστοποίηση πιθανών κινδύνων⁴².

Καταρχήν, η πρόβλεψη μελλοντικών επικίνδυνων συμπεριφορών αποβλέπει στην εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και της ασφάλειας στο παρόν. «Η επικινδυνότητα δεν περιγράφει μια κατάσταση. Δεν αναφέρεται σε ένα δεδομένο γεγονός, σε μια ήδη συντελεσμένη βλάβη. Αναφέρεται στον κίνδυνο μιας βλάβης πιθανής να προκληθεί στο μέλλον... Με τη διάγνωση της επικινδυνότητας δεν εκφέρουμε κρίση για αυτό που συνέβη, αλλά δίνουμε χρησμό -ως μελλοντολόγοι- για αυτό που θα συμβεί. Η εκτίμηση της παρούσας κατάστασης γίνεται πάντα σε σχέση με την πιθανολόγηση του μέλλοντος»⁴³.

Η βλάβη που απειλείται από την επικινδυνότητα ενός δράστη ή μιας ομάδας ανήκει στο καθεστώς «όχι ακόμη, αλλά ούτε πια», που περιγράφει ο U. Beck. Ο κίνδυνος βρίσκεται στο μεταίχμιο της μετάβασης από μια κατάσταση εμπιστοσύνης και ασφάλειας (όχι πια) σε μια κατάσταση καταστροφής (όχι ακόμη)⁴⁴. Η μελλοντική εγκληματική συμπεριφορά δεν έχει συμβεί ακόμη, αλλά η εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του καταδικασμένου έχει ήδη διαταραχθεί.

Εξάλλου, η επικινδυνότητα ως μια μορφή «πιθανής πραγματικότητας» ή «πραγματικής πιθανότητας» ανατρέπει την ισορροπία μεταξύ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος. «Το παρελθόν χάνει τη δύναμη να καθορίσει το μέλλον»⁴⁵. Η αντεγκληματική χρησιμότητα της εγκληματικής πράξης που έχει ήδη διαπραχθεί υποβιβάζεται⁴⁶. Αυτό που δεσπάζει είναι ο κίνδυνος να εξαπλωθεί μελλοντικά η εγκληματικότητα -κίνδυνος ο οποίος συνδέεται με την «εγκληματική προδιάθεση» πληθυσμιακών ομάδων⁴⁷. Το παρόν από την άλλη πλευρά σκιάζεται από την

⁴² Feeley M., Simon J., ό.π., σ. 178.

⁴³ Τσαλίκoglou Φ., σ. 28.

⁴⁴ Beck U., p. 213.

⁴⁵ Beck U., σ. 214.

⁴⁶ Υπάρχει ωστόσο και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία το τέλος του εικοστού αιώνα βρίσκει την εγκληματολογική έρευνα να προσανατολίζεται περισσότερο στην τελειοποίηση εργαστηριακών μεθόδων διαλεύκανσης εγκλημάτων που έχουν ήδη διαπραχθεί, παρά στην ανάπτυξη προδραστικών μεθόδων, οι οποίες δίνουν έμφαση στον υπολογισμό και τον έλεγχο μελλοντικών κινδύνων. Βλ. Valier C., σσ. 426 και 427.

⁴⁷ Στην χώρα μας ο κίνδυνος της εξαπλώσεως της εγκληματικότητας ενσαρκώνεται μέχρι και σήμερα - λόγω υπερβάλλοντα ζήλου των Μ.Μ.Ε. στην προβολή της εγκληματικότητας μεταναστών- από τους Αλβανούς οικονομικούς μετανάστες.

προοπτική ενός ζοφερού μέλλοντος. Το μέλλον ως κάτι που δεν έχει ακόμη συμβεί, κάτι φανταστικό, υπερφαιαγγίζει το παρελθόν και το παρόν στην καθημερινή εμπειρία και πράξη⁴⁸.

Ακόμη, μπορεί στην περίπτωση της πρόληψης της εγκληματικότητας η διακύβευση της ευταξίας και της κοινωνικής συνοχής να είχε μέχρι πρόσφατα τοπικές διαστάσεις. Ωστόσο, «ακόμη και η αντίθεση μεταξύ παγκοσμιότητας και τοπικότητας βραχυκυκλώνεται από τους κινδύνους. Οι νέοι τύποι κινδύνων είναι ταυτόχρονα τοπικοί (local) και παγκόσμιοι (global), ή “τοποκοσμικοί” (glocal)»⁴⁹. Η νέα κοινωνική επικινδυνότητα δεν γνωρίζει γεωγραφικούς περιορισμούς. Η απειλή του εγκλήματος παρουσιάζεται ως πανταχού παρούσα, ανεξάρτητα από τις πραγματικές της διαστάσεις, και ταυτόχρονα τοποθετείται, κυρίως από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ακριβώς δίπλα μας. Ανάλογα δε με τους επιδιωκόμενους κάθε φορά στόχους, η διακύβευση της κοινωνικής ευταξίας αποδίδεται άλλοτε στην τοπική και άλλοτε στη διακρατική οργανωμένη εγκληματικότητα (διακίνηση ναρκωτικών, πορνεία, ηλεκτρονικό έγκλημα, εγκλήματα που αφορούν το περιβάλλον).

Οι παραπάνω συλλογισμοί οδηγούν σε ερωτήματα για την πολιτική ωφελιμότητα της επικινδυνότητας. Ο Beck κάνει λόγο για «κατασκευασμένες αβεβαιότητες», για να περιγράψει τους κινδύνους της ύστερης νεωτερικότητας. Οι κίνδυνοι, «αυτοδημιουργήτες αυτοκαταστροφικές δυνατότητες»⁵⁰, προϋποθέτουν τη συμμετοχή των ειδημόνων τόσο στη δημιουργία, όσο και την ανάλυση των κινδύνων⁵¹. Η κοινωνική και προσανατολισμένη στο μέλλον επικινδυνότητα είναι για το ποινικό δίκαιο και την αντεγκληματική πολιτική ένα πολιτικά εύχρηστο εργαλείο. Κι αυτό γιατί επιτρέπει τον έλεγχο των κατά περίπτωση «επικινδύνων» κοινωνικών ομάδων και επικοινωνιακούς ελιγμούς με τον επιλεκτικό τονισμό άλλοτε του τοπικού και άλλοτε του παγκόσμιου στοιχείου των κινδύνων.

⁴⁸ Beck U., ό.π.

⁴⁹ Beck U., σ. 218. Ειδικότερα για τη σύζευξη τοπικού και παγκόσμιου των κινδύνων από το έγκλημα βλ. Giddens A., *The consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1995 και Skolnick J., “What not to do about crime”, *Criminology*, vol. 33, no 1, pp. 1-14 σύμφωνα με Pratt J., p. 140.

⁵⁰ Beck U., *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt/M, Suhrkamp, 1986, σ. 109, σύμφωνα με Γεωργιάδου Β., σ. 106.

⁵¹ Beck U., σ. 216. Εδώ βέβαια γίνεται λόγος για τριπλή συμμετοχή των ειδημόνων στην κατασκευή, ανάλυση και εκμετάλλευση των αβεβαιοτήτων.

Η νέα επικινδυνότητα αποδεικνύεται και οικονομικά ωφέλιμη. Ο προσανατολισμός της στο μέλλον την προσαρτά σε ένα σύνολο τεχνικών που σκοπό έχουν να προβλέψουν, να υπολογίσουν και να μειώσουν τους κινδύνους. Το οικονομικό όφελος της ανασφάλειας το καρπώνεται η βιομηχανία της ασφάλειας. Καταφάσκοντας στην λογική περιορισμού και ελέγχου του κινδύνου έλευσης μιας κοινωνίας εγκληματικότητας, η κοινωνική επικινδυνότητα καταλήγει τελικά να μετατρέπει την νοσταλγία της ασφάλειας σε διεύρυνση της ανασφάλειας⁵².

Ανακεφαλαιώνοντας, η ειδική επιστημονική γνώση περί κοινωνικής και προσανατολισμένης στο μέλλον επικινδυνότητας παράγεται από την ανεπάρκεια των δομών πρόνοιας, οι οποίες πλαισιώνουν τους μηχανισμούς επανένταξης. Και αντίστροφα, οι μηχανισμοί αυτοί επιβιώνουν μέσα από τις αναπαραστάσεις και τον λόγο για τις επικίνδυνες κοινωνικές ομάδες. Η ολοένα συχνότερη σύνδεση της επικινδυνότητας με τον μέλλοντα χρόνο, οδηγεί σε αυτό που οι M. Lianos και M. Douglas ονόμασαν *κινδυνοποίηση*⁵³, την τάση δηλαδή να επιτηρούμε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους και να εκτιμούμε το μέγεθος της πιθανής απειλής από τη δράση άλλων ατόμων.

Μέσα από την τάση αυτή διαφαίνονται τα πρώτα σημεία μετασχηματισμού των εξουσιαστικών σχέσεων που συνοφαινούνται με την πρόληψη της εγκληματικότητας. Εφόσον ο ποινικός νόμος αδυνατεί να προλάβει το έγκλημα και το δίκτυο των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή, το έργο αυτό αναλαμβάνουν στην θέση τους μορφές επίσημου (αστυνομία) και ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου (ιδιωτικός τομέας, κοινότητα).

⁵² Beck U., ό.π.

⁵³ Lianos M., Douglas M., "Dangerization and the end of deviance. The "Institutional Environment"", *British Journal of Criminology*, vol. 40, 2000, pp. 261-278.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΛΕΙΑ, ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΑΝΟΜΗ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

Εισαγωγή

Στην πρώτη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου θα μας απασχολήσουν οι πολυεπίπεδες μετατοπίσεις οι οποίες επιτρέπουν την αναδιανομή της γενικής πρόληψης και λαμβάνουν χώρα παράλληλα με αυτήν. Η οργάνωση της γενικής πρόληψης βάσει μιας καθολικής στρατηγικής (διαχείριση ανασφάλειας) και μιας ειδικής προληπτικής τεχνολογίας («προνοητικότητα») είναι μια διαδικασία που προϋποθέτει πλείστα φαινόμενα «ακινησίας, μετατοπίσεων και αντίστασης»¹. Η ακινησία αφορά τα σημεία τομής μεταξύ των διαγραμμάτων. Με την αντίσταση θα ασχοληθούμε στο πέμπτο κεφάλαιο. Εδώ θα μας απασχολήσουν οι μετατοπίσεις².

Η πρώτη μετατόπιση αφορά τον χαρακτήρα της τάξης, η οποία επιδιώκεται να εδραιωθεί με την εφαρμογή τεχνικών διαχείρισης του κινδύνου. Η κλασική αρνητική και θετική γενική πρόληψη επιδιώκει την εξασφάλιση της ευταξίας, εφαρμόζοντας ηθικούς καταναγκασμούς της μορφής δικαικών κανόνων. Η πρόληψη, η οποία περιγράφεται στην παρούσα εργασία, έχει σαν αποτέλεσμα την εδραίωση μιας τάξης με λειτουργικό χαρακτήρα. Οι πειθαρχικές τεχνικές του παραδειγματισμού, της διαπαιδαγώγησης και του σωματικού εξαναγκασμού των υποκειμένων υποχωρούν υπέρ της διαχείρισης, της διάταξης των υποκειμένων στον χώρο και του ελέγχου της πρόσβασης. Η δεύτερη και τρίτη μετατόπιση αφορούν τα υποκείμενα της γενικής

¹ Foucault M. (8), p. 142.

² Η μεταβολή και η ρευστότητα είναι εγγενής ιδιότητα του εξουσιαστικού πλέγματος. Μέσα σε αυτήν διαφαίνονται και στοιχεία αυτού που ο M. Foucault ονομάζει σύστημα διαφοροποιήσεων, με άλλα λόγια οι διαφορές οικονομικής θέσης των υποκειμένων. Foucault M. (13), p. 95. Η διαφορά έντασης μεταξύ των δυνάμεων εξασφαλίζει την απόσταση που είναι απαραίτητη για την άρθρωση κάθε σχέσης εξουσίας, αλλά και κάθε σχέση εξουσίας δημιουργεί διαφορά δυναμικής. Το σύστημα των μετατοπίσεων συνιστά ένα σύνολο φυγόκεντρων δυνάμεων, που επιτρέπουν να διαφανεί κάτω από το «νέφος» των αλλαγών η κεντρική στρατηγική του διαγράμματος. Η ρευστότητα και οι μετατοπίσεις των εξουσιαστικών σχέσεων στη θεώρηση του M. Foucault πηγάζουν από την αντίληψή του για την ιστορία, την οποία θεωρεί ένα σύνολο από ρήξεις και «ιστορικές ασυνέχειες». Foucault M. (3), σ. 80, (8), σ. 112.

πρόληψης, όπως διαμορφώνονται παράλληλα με την υποχώρηση των ηθικών καταναγκασμών³. Η υπαιτιότητα του δράστη αντικαθίσταται από την ευθύνη του θύματος. Η «προνοητικότητα» αναθέτει στο θύμα την προληπτική εξάλειψη των κινδύνων από το έγκλημα. Ο δε δράστης μεταμορφώνεται σε διακυβευτή της τάξης. Ταυτόχρονα με τα υποκείμενα της πρόληψης αναδύονται και τα εργαλεία της -ίδια με αυτά του πειθαρχικού μοντέλου-, δηλαδή οι σιωπηροί κανόνες της ατομικής ευθύνης και της λογικής επιλογής του υποκειμένου.

Στη δεύτερη ενότητα επιχειρούμε να περιγράψουμε την αναδιανομή της προληπτικής λειτουργίας σε επίσημους και ανεπίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου. Από τους επίσημους φορείς αναλύονται η αστυνομία, οι ανεξάρτητες διοικητικές αρχές και οι υπερεθνικοί φορείς γενικής πρόληψης. Η ανάλυση επικεντρώνεται στη γενική πρόληψη μέσω της ποινικής δίωξης και δεν επεκτείνεται στην γενικο-προληπτική λειτουργία της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Από τους ανεπίσημους φορείς αναλύονται ο ιδιωτικός τομέας και η κοινότητα.

Στην παραπάνω ενότητα επικεντρωνόμαστε περισσότερο στους ρητούς κανόνες που οργανώνει κάθε θεσμός. Με βασικό άξονα νομικές διατάξεις στην πρώτη (επίσημοι φορείς) και συστήματα αποφάσεων στη δεύτερη παράγραφο (ανεπίσημοι φορείς), γίνεται μια «περιήγηση» στις «μορφές θεσμοποίησης» των σχέσεων εξουσίας⁴. Μέσα από αυτήν την περιήγηση αναδεικνύονται τα επαναλαμβανόμενα ρητορικά μοτίβα τα οποία υιοθετούνται σήμερα από τους φορείς γενικής πρόληψης. Επίσης, προβάλλουν οι πραγματικοί χώροι (φυσικοί ή νοητοί) μέσα στους οποίους οι παραπάνω φορείς αναπτύσσουν τη δράση τους.

Στην τρίτη ενότητα επιχειρούμε να προσεγγίσουμε αυτούς τους ρηματικούς (θέματα) και κυρίως τους ορατούς τόπους (αρχιτεκτονικές μορφές) της γενικής πρόληψης ως ετεροτοπίας και να τις ταξινομήσουμε σε ομάδες. Το εγχείρημα αυτό μας οδηγεί σε περαιτέρω προβληματισμούς για τη λειτουργία της γενικής πρόληψης μέσα στη σύγχρονη πόλη.

³ Σύμφωνα με τον M. Foucault, τα υποκείμενα δεν αποτελούν τα σημεία στα οποία εφαρμόζεται η εξουσία, αλλά τα σημεία από τα οποία αυτή διέρχεται. Βλ. Foucault M. (13), p. 107, (12), σ. 256, Smart B., p. 79. Ο ίδιος αρνείται τη διάσπαση υποκειμένου-αντικειμένου. Αυτό σημαίνει ότι στην ανάλυσή του τα υποκείμενα ασκούν και ταυτόχρονα υφίστανται εξουσία. Για τον λόγο αυτό, οι G. Kendall και G. Wickham προτιμούν αντί του όρου «υποκείμενο» τον όρο «θέση υποκειμένου». Kendall G., Wickham G., σ. 27.

⁴ Foucault M. (13), σ. 96.

Ο Μ. Foucault δίνει στην ετεροτοπία δύο έννοιες: του θέματος και του χώρου. Σύμφωνα με την πρώτη έννοιά της, η ετεροτοπία μπορεί να είναι ρήξη, έκφανση αντιθετικότητας και σημείο μεταστροφής στο επίπεδο του λόγου⁵. Σχετικά με τη δεύτερη έννοια, ο Μ. Foucault διακρίνει δύο είδη τόπων που αντιπαρατίθενται με όλους τους άλλους χώρους, τις ουτοπίες και τις ετεροτοπίες.

Η ουτοπία είναι φανταστικός τόπος ευθέως ή αντιστρόφως ανάλογος με τον πραγματικό χώρο της κοινωνίας, την οποία αναπαριστά στην ιδανική ή την αντεστραμμένη της μορφή⁶. Αποτελεί μια εξιδανικευμένη εικόνα, της οποίας η ουσία βρίσκεται στην απουσία της, στο γεγονός ότι είναι πάντα κάπου αλλού. Η ουτοπία, ως συμβολικός κανόνας, έχει ρυθμιστικό χαρακτήρα για την κατανομή των κοινωνικών ρόλων. Η αντεστραμμένη μορφή της ουτοπίας ονομάζεται δυστοπία⁷.

Η ετεροτοπία είναι πραγματικός –φυσικός ή νοητός– τόπος που βρίσκεται έξω από όλους τους άλλους χώρους. Αποτελεί ένα είδος πραγματοποιημένης ουτοπίας⁸, η οποία εμπερικλείει αναρίθμητους άλλους τόπους⁹. Η λειτουργία της ετεροτοπίας είναι διπλή: είτε δημιουργεί έναν ψευδαισθητικό χώρο («υπερτοπία»), μέσα στον οποίο όλοι οι άλλοι χώροι φαίνονται ακόμη πιο ψευδαισθητικοί είτε δημιουργεί έναν χώρο πραγματικό και ιδανικό, που αντιδιαστέλλεται με τους πραγματικούς και ατελείς χώρους («υποτοπίες»¹⁰). Η λειτουργία της συνυφαίνεται επίσης με μορφές του χρόνου που μπορούν να ονομαστούν κατ' αναλογία «ετεροχρονισμοί». Έτσι, η ετεροτοπία συνδέεται με ανθρώπινες δραστηριότητες που σημαίνουν χρονική ρωγμή, συμπύκνωση ή ρευστότητα¹¹.

Τέλος, το βασικότερο χαρακτηριστικό της ετεροτοπίας είναι ότι διαθέτει ένα σύστημα εισόδου-εξόδου, που την απομονώνει από τους εξωτερικούς χώρους και ταυτόχρονα εξασφαλίζει την πρόσβαση σε αυτήν¹². Άλλοτε, η πρόσβαση είναι

⁵ Foucault M., (9), σ. 14. Βλ. και Μεταοβίδιος, σ. 218.

⁶ Foucault M. (4)

⁷ Μεταοβίδιος, σ. 216, 225.

⁸ Foucault M. (4)

⁹ Παραδείγματα τέτοιων ετεροτοπιών είναι το θέατρο, ο κινηματογράφος, το διαδίκτυο.

¹⁰ Δανειζόμαστε τους όρους «υπερτοπία» και «υποτοπία» από τον Μεταοβίδιο, σ. 216.

¹¹ Παραδείγματα για κάθε περίπτωση είναι αντίστοιχα τα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα, τα εμπορικά κέντρα και οι μεγάλοι εκθεσιακοί/πολιτισμικοί χώροι.

¹² Π.χ. διαδίκτυο

φαινομενικά ελεύθερη, αλλά στην πραγματικότητα η είσοδος στην ετεροτοπία ενεργοποιεί έμμεσες μορφές αποκλεισμού¹³.

1. Μετατοπίσεις, εργαλεία και υποκείμενα του συστήματος πρόληψης

α. Από την τάξη με ηθικό στην τάξη με λειτουργικό περιεχόμενο

Ο P. O' Malley υποστηρίζει ότι η ασφαλιστική τεχνολογία απευθύνεται σε ηθικά υπεύθυνα υποκείμενα, που καλούνται να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ελεύθερης αγοράς. Όμως, ο ηθικός συμβολισμός της εσωτερίκευσης των κανόνων, της πεποίθησης δικαίου και της αποστροφής για αξιόποινες πράξεις εξασθενίζει και το ηθικό στοιχείο νοηματοδοτείται εκ νέου ως προνοητικότητα εξάλειψης των κινδύνων¹⁴.

Η «κοινωνική υγιεινή», όπως ονομάζει ο L. R. Villermé την πολιτική αντιμετώπισης της «δημόσιας απο-ηθικοποίησης»¹⁵ που γεννά η εγκληματικότητα, αντικαταστάθηκε με μια τεχνική που θυμίζει πολύ την τεχνολογία εξάλειψης των ατελειών σε συστήματα ψηφιακής επεξεργασίας εικόνας και ήχου¹⁶. Η επιτυχία της δεν έγκειται πια στον έλεγχο όλων των συντελεστών ποιότητας και στην εξ αρχής απόρριψη αποφάσεων που δεν θα ωφελήσουν το προϊόν. Έγκειται στην μετάθεση εμπιστοσύνης σε μηχανισμούς εξάλειψης ατελειών και στην τελική προσφορά ενός προϊόντος που θα πληρεί τις τεχνικές προδιαγραφές. Έτσι, για την παραγωγή του «προϊόντος» πρόληψη της εγκληματικότητας, η σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική δεν προσπαθεί να διαπαιδαγωγήσει το άτομο μέσω του παραδειγματισμού, παρά στρέφεται στην πρόληψη με τεχνικά μέσα και στον αντεγκληματικό σχεδιασμό του περιβάλλοντος¹⁷.

¹³ Κοινότητες υψηλού κοινωνικο-οικονομικού προφίλ, εμπορικά κέντρα.

¹⁴ Ewald F., σ. 184.

¹⁵ Villermé L. R., "Sur l'hygiene sociale" στο Annales d'hygiene publique, Paris, 1830, τ. 4, σ. 46, σύμφωνα με Ewald F., σ. 168.

¹⁶ Simon J., (1), σ. 84.

¹⁷ Π.χ. σε κάποιες χώρες, στις οποίες η ηλεκτρονική επιτήρηση είναι πολύ διαδεδομένη, οι κάμερες αναλαμβάνουν να αντικαταστήσουν τον ποινικό κανόνα στην θετική γενική προληπτική λειτουργία του (εκμάθηση σύννομης συμπεριφοράς). Vitalis A., p. 27.

Οι C. D. Shearing και P.C. Stenning περιγράφουν το πέρασμα από την ηθική πειθαρχία στην λειτουργική πειθαρχία χρησιμοποιώντας το παράδειγμα των πάρκων ψυχαγωγίας και συγκεκριμένα της Disneyland¹⁸. Τα πάρκα ψυχαγωγίας είναι μια πρόσφατη πραγματικότητα στην Ελλάδα και μια απόπειρα σύγκρισης με τα αντίστοιχα στην άλλη άκρη του Ατλαντικού θα ήταν ίσως παρακινδυνευμένη¹⁹. Δεν μπορούμε όμως να αγνοήσουμε ότι την πρωτοκαθεδρία των πειθαρχικών στρατηγικών του παραδειγματισμού και του σωματικού εξαναγκασμού των υποκειμένων έρχονται, αν όχι να διασαλεύσουν, τουλάχιστον να αμφισβητήσουν, οι τεχνολογίες της διαχείρισης, της διάταξης των υποκειμένων στον χώρο και του ελέγχου της πρόσβασης²⁰. Η εξέλιξη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια μορφή αντιστροφής της μεταξύ τους σχέσης, στην οποία οι πρώτες φαίνονται να αναλαμβάνουν υποστηρικτικό ρόλο²¹.

Το νέο υποστήριγμα της προληπτικής τεχνολογίας στο νέο καθεστώς δεν είναι τόσο η δικαιοσύνη, όσο η διακυβέρνηση, η δόμηση του ενδεχόμενου πεδίου δράσης των άλλων. Η προνοητικότητα προμηθεύει την εξουσία με σιωπηρούς κανόνες συμπεριφοράς των υποκειμένων και διάταξής τους στον χώρο, που αποδεικνύονται λειτουργικότεροι και πολιτικά λιγότερο δαπανηροί από τους ρητούς κανόνες του ποινικού συστήματος²². Δεν παύει όμως να διατηρείται μια επαφή ανάμεσα στα δύο υποστηρίγματα, φαινομενικά υποτυπώδης, ουσιαστικά όμως απαραίτητη για την επικοινωνία των τριών διαγραμμάτων.

Ο F. Ewald υποστηρίζει ότι η ασφάλιση και το δίκαιο αποτελούν δύο διακριτές και αλληλοαποκλειόμενες τεχνολογίες διαχείρισης του κινδύνου²³. Ωστόσο, στον τομέα της πρόληψης της εγκληματικότητας λειτουργούν συμπληρωματικά. Κι

¹⁸ Shearing C. D., Stenning P.C., "From the Panopticon to Disney World: the development of discipline" in O' Malley P.(ed.), *Crime and the risk society*, Ashgate/Dartmouth, Aldershot, 1998, pp. 335-349.

¹⁹ Σύμφωνα με την Έ. Λαμπροπούλου τα πάρκα ψυχαγωγίας υιοθετούν έναν τύπο κοινωνικού ελέγχου που βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη συναίνεση του ίδιου του επισκέπτη. Λαμπροπούλου Έ., (4), σσ. 77-78.

²⁰ Βλ. περισσότερα στην παρ. γ.

²¹ Παράδειγμα αυτής της αντιστροφής βρίσκουμε στην περίπτωση της περιστασιακής πρόληψης. Βλ. κεφ. 5, ενότητα 1, παρ.γ.

²² Βλ. Foucault M. (13), σ. 96 για τη σημασία της περιγραφής των εργαλείων στην ανάλυση των σχέσεων εξουσίας.

²³ Ewald F., σσ. 177-178.

αυτό γιατί, και η πρόληψη μέσω της αυστηροποίησης των ποινών και η πρόληψη μέσω της διαχείρισης της αβεβαιότητας, στηρίζονται στις ιδέες της ατομικής ευθύνης και της λογικής επιλογής²⁴. Αυτές οι δύο ιδέες-σιωπηροί κανόνες αποτελούν τα σύγχρονα εργαλεία με τα οποία ασκείται η εξουσία γενικής πρόληψης.

β. Από την υπαιτιότητα του δράστη στην ευθύνη του θύματος

Παράλληλα με την αλλαγή του περιεχομένου της ηθικής και της τάξης συνέβη μια μεταβίβαση της υπαιτιότητας από το δράστη στο θύμα. Ο D. Garland υποστηρίζει ότι στο εγκληματολογικό πεδίο έχει εισχωρήσει μια οικονομική λογική η οποία γεννήθηκε και αναπτύχθηκε αρχικά στους κόλπους του ιδιωτικού τομέα. Γράφει συγκεκριμένα ότι «η εμπορευματοποιημένη και ρισκο-κεντρική λογική του κοινωνικού ελέγχου επικεντρώνεται στην μείωση ή απάλειψη του κόστους του εγκλήματος, στην πρόληψη αντί στην τιμωρία, στην ελαχιστοποίηση του ρίσκου αντί στην απόδοση δικαιοσύνης»²⁵.

Η έμφαση στην πρόληψη του εγκλήματος και στην ελαχιστοποίηση του ρίσκου ενισχύουν την ευθύνη του θύματος ως υποχρέωση προνοητικότητας. Έτσι, παρά την μετάθεση της οικονομικής ευθύνης στους ασφαλιστικούς μηχανισμούς, όποιος δεν παίρνει κατάλληλα μέτρα για την προστασία του, θεωρείται υπεύθυνος για τη βλάβη που θα υποστεί²⁶. Ο τομέας παροχής υπηρεσιών και προϊόντων ασφαλείας φαίνεται από τη μια πλευρά να δημιουργεί ένα νοητό δίκτυ ασφαλείας, εξασφαλίζοντας την ελεύθερη δράση των υποκειμένων. Ωστόσο, από την άλλη πλευρά η ελεύθερη αγορά «χρεώνει» προκαταβολικά το ενδεχόμενο θύμα με το κόστος της πιθανής ζημίας, τονίζοντας την ατομική του ευθύνη.

Η τάση αυτή είχε γίνει ήδη αισθητή από τα τέλη της δεκαετίας του '80 στους κόλπους της εγκληματολογίας. Ο R. Shtarkshall στο Παγκόσμιο Συνέδριο Θυματολογίας στην Ιερουσαλήμ το 1989 επιχειρούσε μια σύγκριση μεταξύ πρόληψης θυματοποίησης και ιατρικής πρόληψης. «Τουλάχιστον κάποιο ποσοστό κινδύνου μπορεί να αποφευχθεί με τη συμπεριφορά των δυνητικών θυμάτων. Η μείωση του

²⁴ O' Malley P., σ. 267.

²⁵ Garland D., σ. 185.

²⁶ Λαμπροπούλου Ε', (6).

κινδύνου αναζητείται με την προσπάθεια να μειωθεί το επίπεδο της επικίνδυνης συμπεριφοράς για την υγεία και να αυξηθεί η συμπεριφορά που την προάγει»²⁷.

Ο P. O' Malley ονομάζει το νέο υποκείμενο rational choice actor²⁸, ενώ ο G. Pavlich homo economicus²⁹. Στο πρώτο κεφάλαιο συνδέσαμε τον homo economicus με το μοντέλο της συγκέντρωσης του εκφοβισμού στον ποινικό νόμο. Η στάθμιση του homo economicus στο πρώτο κεφάλαιο είχε τον χαρακτήρα έλλογης επιλογής για τη διάπραξη ή όχι της εγκληματικής πράξης από ένα υποκείμενο που λειτουργούσε κάτω από την απειλή μιας ποινής με ηθικό περιεχόμενο (δράστης). Ο rational choice actor και ο νέος homo economicus, είναι υποκείμενα που αναλαμβάνουν το κόστος της έλλειψης προνοητικότητας, του λάθους υπολογισμού του ρίσκου (θύματα). Παρατηρούμε ότι ο χαρακτήρας της στάθμισης στην πρώτη περίπτωση είναι ηθικός, ενώ στη δεύτερη οικονομικός.

Η έμφαση στην ατομική ευθύνη δεν καταργεί τον ρόλο και την ευθύνη του κράτους για την μείωση της ανασφάλειας και τη διαχείριση των κινδύνων. Η αμφισβήτηση της επάρκειας της αρνητικής και θετικής γενικής πρόληψης είχαν σαν αποτέλεσμα την μετάθεση μέρους της εμπιστοσύνης του κοινού στην αστυνομία και σε ανεπίσημους φορείς ελέγχου του εγκλήματος (θύματα, ιδιωτικός τομέας, κοινότητα). Για όλα αυτά όμως θα γίνει λόγος στη δεύτερη ενότητα.

γ. Από τον εγκληματία στον διακυβευτή της τάξης

Φαίνεται αρχικά παράδοξο πώς γίνεται η ελευθερία επιλογής, η ατομική ευθύνη και η τάξη λειτουργικής μορφής να συνδυάζονται όλα μαζί σε ένα σύστημα για την πρόληψη της εγκληματικότητας. Φαινομενικά, ελευθερία και έλεγχος αντιστρατεύονται το ένα το άλλο. Ο E. Isin υποστηρίζει ότι αυτό που καταργεί την μεταξύ τους ασυμβατότητα είναι το ότι απευθύνονται σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις³⁰. Τον 18ο αιώνα η καθιέρωση ενός τυπικού νομικού πλαισίου αποτέλεσε παράλληλα και το υπόβαθρο της ελευθερίας της αστικής τάξης και το θεμέλιο των

²⁷ Τσήτσουρα Α., σ. 213.

²⁸ O' Malley P., σ. 266.

²⁹ Pavlich G., σ. 112.

³⁰ Isin E. F., p. 40.

πειθαρχιών που επιβλήθηκαν στα κατώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα³¹. Έτσι και σε ένα νεο-φιλελεύθερο πολιτικό μοντέλο η καθιέρωση μιας τάξης λειτουργικής μορφής στηρίζει παράλληλα την ελευθερία επιλογής και διατήρηση ενός μέρους ευθύνης για τα θύματα και τον έλεγχο των λεγόμενων «επικίνδυνων τάξεων».

Το σημαντικότερο για τη διατήρηση μιας τάξης με λειτουργικό και όχι με ηθικό περιεχόμενο είναι η διαχείριση του κινδύνου και όχι η τιμωρία των ενόχων³². Διακινδυνεύοντας μια υπερβολή, παραθέτουμε για τη γλαφυρότητά της την άποψη του Simon. Σύμφωνα με αυτόν, η μετατροπή των ατόμων από λογικούς δρώντες σε «αριθμούς σε λογιστικούς πίνακες» κάνει πιο αποδοτική την άσκηση της εξουσίας και μειώνει το πολιτικό της κόστος³³. Αντί να προσπαθεί να μεταβάλει τη συμπεριφορά των ανθρώπων, προσπαθεί να την προβλέψει και να ταξινομήσει τα υποκείμενα ανάλογα με τον κίνδυνο που δημιουργεί η τάξη στην οποία ανήκουν³⁴.

Ο G. Pavlich δίνει ένα σχετικό παράδειγμα: «Αν το υποκείμενο είναι νέος μετανάστης με έναν γονέα με βεβαρημένο ποινικό μητρώο, τότε υπάρχουν αρκετοί

³¹ Foucault M., (12), σ. 291.

³² Οι Feeley M. και Simon J. κάνουν μια παράτολμη, αλλά εύστοχη κατά τη γνώμη μας, σύγκριση μεταξύ Ιντιφάντα και πολέμου κατά των ναρκωτικών στην Αμερική. Επεκτείνοντας το παράδειγμα, θα μπορούσαμε σήμερα να συμπεριλάβουμε και τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Ο πόλεμος των Ισραηλινών κατά των Παλαιστινίων, γράφουν, έχει πάρει τον χαρακτήρα μόνιμης πάλης, υφασμένης μέσα στην καθημερινότητα. Για τη δικαιολόγησή του, οι Ισραηλινοί χρησιμοποιούν ένα λόγο περί δικαιωμάτων, ενώ βασική τους μέριμνα είναι ο έλεγχος επικίνδυνων ομάδων του παλαιστινιακού πληθυσμού. Μόνο όροι διαχείρισης κινδύνου -και όχι τιμωρίας των ενόχων- μπορούν να δικαιολογήσουν πρακτικές όπως προληπτικές κρατήσεις, αυστηρή επιτήρηση, απαγορεύσεις κυκλοφορίας και μαζικές απελάσεις. Μπορεί οι αναλογίες του πολέμου μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων και του πολέμου κατά της τρομοκρατίας να είναι λίγες και η ηλικία του τελευταίου σχετικά σύντομη για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Αυτό δεν μας εμποδίζει όμως να υποθέσουμε ότι ένας από τους λόγους έναρξης αυτού του πολέμου είναι η ανάγκη διαχείρισης και όχι εξάλειψης του κινδύνου και των πληθυσμών που σύμφωνα με τα δόγματα του πολέμου τον αντιπροσωπεύουν.

³³ Simon J., (2), σσ. 772-773: "The movement from normalization (closing the gap between distribution and norm) to accommodation (responding to variations in distributions) increases the efficiency of power because changing people is difficult and expensive".

³⁴ Βλ. και Λαμπροπούλου Έ., (5), σ. 685, σύμφωνα με την οποία ο κοινωνικός έλεγχος αρχίζει να προσανατολίζεται περισσότερο «στον προσδιορισμό και τη διαχείριση "απειθαρχών" πληθυσμών και ομάδων κοινωνικού κινδύνου» και σε ανάλογες με τους σκοπούς αυτούς μεθόδους, παρά στην αντιμετώπιση κοινωνικών παραγόντων του εγκλήματος.

παράγοντες επικινδυνότητας που δικαιολογούν την παρέμβαση με κάποιο προληπτικό μέτρο. Η διάπραξη ενός αδικήματος δεν συνιστά σημαίνον ζήτημα, παρά μόνο στον βαθμό που αυξάνει τις πιθανότητες για τη διάπραξη μελλοντικών αδικημάτων. Τέτοια προληπτικά μέτρα εφαρμόζονται σε εκπροσώπους επικίνδυνων κοινωνικών ομάδων όχι γιατί διέπραξαν κάποια αξιόποινη πράξη, αλλά γιατί διέπραξαν το λογιστικό «σφάλμα» να συγκεντρώνουν πάρα πολλά από τα χαρακτηριστικά που προαναγγέλλουν παραβατική συμπεριφορά.»³⁵.

Η τάξη που επιδιώκεται σήμερα να εγκαθιδρυθεί χαρακτηρίστηκε λειτουργική. Αναφέρθηκαν ακόμη επιγραμματικά οι στρατηγικές της διαχείρισης/διάταξης των υποκειμένων στον χώρο και του ελέγχου της πρόσβασης. Ο G. Deleuze διέκρινε την μετάβαση από τις πειθαρχικές κοινωνίες του Foucault στις σύγχρονες κοινωνίες του ελέγχου. Κέντρο της εξέλιξης αυτής αποτέλεσε η επιχείρηση, που επιβάλλει τον διαρκή ανταγωνισμό. Η επιχειρηματική δραστηριότητα περιστρέφεται γύρω από την παροχή υπηρεσιών και την απόκτηση μετοχικού κεφαλαίου. Σκοπός δεν είναι η παραγωγή, αλλά η πώληση και αγορά προϊόντων. Η τεχνολογία των κοινωνιών αυτών βασίζεται στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Στις κοινωνίες αυτές το άτομο διακρίνεται με βάση έναν κωδικό πρόσβασης (mot de passe, password)³⁶.

Χαρακτηριστικό του κωδικού πρόσβασης είναι ότι ο χρήστης δεν έχει τη δυνατότητα να διαπραγματευτεί την πρόσβασή του, αν κάτι δεν λειτουργεί καλά στο σύστημα³⁷. Οι Lianos M. και Douglas M. ονομάζουν «κοινωνικά και τεχνολογικά συστήματα αυτοματισμού» τα συστήματα στα οποία η πρόσβαση επιτρέπεται με την κατοχή ενός PIN ή ενός κωδικού. Τα μηχανήματα αυτόματης ανάληψης μετρητών (ATM), οι ηλεκτρονικές θυρίδες (e-mail), οι ηλεκτρονικά ελεγχόμενοι εργασιακοί χώροι, οι gated communities και τα security parks αποτελούν παραδείγματα τέτοιων κοινωνικών και τεχνολογικών τόπων.

Συμπληρώνοντας τον Simon, η κοινωνία του ρίσκου χωρίς να τιμωρεί, να ηθικολογεί ή να αξιολογεί, καυχιέται ότι εξασφαλίζει την ασφάλεια και την αρμονία του κοινωνικού σώματος, συνδυάζοντας διάχυση του ρίσκου και πρόσβαση σε ιδανικές τοπικές, τεχνολογικές και σχεσιακές δομές. Εκεί πράγματι «οι άνθρωποι

³⁵ Pavlich G., σ. 123.

³⁶ Deleuze G., (2), σ. 12.

³⁷ Lianos M., Douglas M., σ. 264.

κινούνται μέσα σε ένα περιβάλλον σχεδιασμένο να ελαχιστοποιεί τη βλάβη που κάνει ο ένας στον άλλο»³⁸.

Όσο όμως και αν τείνει να εξαλειφθεί, το στοιχείο της ατομικής ευθύνης του δράστη επιβιώνει στο σύστημα πρόληψης μέσω της διαχείρισης της ανασφάλειας με την μορφή της αυστηροποίησης των ποινών. Η αυστηρότητα του τιμωρητικού μηχανισμού αφορά δράστες οι οποίοι ενσαρκώνουν οτιδήποτε η νέα πρόληψη κατηγοριοποιεί ως επικίνδυνο. Μέσα όμως στις ιδανικές δομές, που μόλις περιγράφηκαν ο έλεγχος της πρόσβασης εξασφαλίζει την απουσία του κινδύνου. Εκεί η ηθική ευθύνη του δράστη μοιάζει να συρρικνώνεται. Εκεί η απειλή της επικινδυνότητας αντιμετωπίζεται μόνο ως ελάττωμα του συστήματος.

Αναφερθήκαμε πιο πάνω στις έννοιες της τελειότητας, του κινδύνου και του μέσου όρου. Τις συμπεριλάβαμε ανάμεσα στα εργαλεία του συστήματος ασφάλισης του κράτους πρόνοιας που μεταβιβάστηκαν στο νεο-φιλελεύθερο μοντέλο. Στην πρόληψη μέσω της διαχείρισης των αβεβαιοτήτων οι έννοιες αυτές εξακολουθούν να λειτουργούν συμπληρωματικά. Για τη διάκριση σε ανάμεσα σε επικίνδυνες και ακίνδυνες κοινωνικές ομάδες ο μέσος άνθρωπος αντιπροσωπεύει την τελειότητα του μέτρου. Για τη διάκριση ανάμεσα στην ανασφάλεια και την ασφάλεια το παράδειγμα των ασφαλών πόλεων αντιπροσωπεύει την τελειότητα του ιδανικού. Η σύγκριση καταλήγει στη χάραξη σαφών διαχωριστικών ορίων ανάμεσα ανάμεσα στο «δυστοπικό» και το ουτοπικό³⁹.

³⁸ Simon J., (1), σ. 86.

³⁹ Βλ. ενότητα 3 του παρόντος κεφαλαίου.

2. Η αναδιανομή της γενικής εγκληματο-προληπτικής λειτουργίας

α. Επίσημοι φορείς κοινωνικού ελέγχου

ι. Αστυνομία

ι.ι. Γενεαλογία της αστυνομίας

Η αστυνομία οργανώθηκε ως μηχανισμός υποστήριξης της βασιλικής απολυταρχίας. Πήρε την μορφή κρατικού οργάνου που οι δραστηριότητές του αποίκησαν όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, από τις πιο σημαντικές μέχρι και τις πιο ασήμαντες. Η δημόσια τάξη, οι συναλλαγές, οι μεταφορές, η οικονομία και η υγεία από την αρχή είχαν συμπεριληφθεί στις αρμοδιότητές της. Ήταν ένας μηχανισμός επιτήρησης του πληθυσμού, που βασιζόταν στην λεπτομερή γνώση ενός φάσματος δραστηριοτήτων του, από το εμπόριο και τους μηχανισμούς ηθικής παραγωγής, μέχρι την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, τις καθημερινές συνήθειες και την ενδυμασία⁴⁰.

Αυτός ο μηχανισμός που γεννήθηκε ως όργανο της βασιλικής απολυταρχίας συνέχισε στα νεωτερικά και μετα-νεωτερικά κράτη να εξυπηρετεί το πολιτικό μοντέλο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Ακόμη και τότε η αστυνομία δεν απεκδύθηκε τις αρμοδιότητες που της είχαν ήδη ανατεθεί. Συνεχίζει να είναι για την πολιτική εξουσία ένα μέσο εξασφάλισης της ευημερίας, της πειθαρχίας και της κοινωνικής τάξης που βασίζεται στην κυριαρχία του νόμου⁴¹. Σήμερα ως φορέας επίσημου κοινωνικού ελέγχου επιφορτίζεται με το έργο της εφαρμογής του νόμου. Η πρόληψη και η καταστολή της εγκληματικότητας αποτελούν τους βασικότερους προγραμματικούς στόχους των οργάνων της.

Η αμφισβήτηση της αποτελεσματικότητας της παραδοσιακής αρνητικής και θετικής πρόληψης της εγκληματικότητας είχε σαν αποτέλεσμα την αναδιανομή της προληπτικής εξουσίας στην αστυνομία και ανεπίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου.

⁴⁰ Foucault M. (12), σ. 280, Garland D., σ. 177, McMullan J. L., σ. 94.

⁴¹ Sheptycki J. W. E., σ. 218.

Ο όρος αναδιανομή δεν υπονοεί ότι η αστυνομία ανέλαβε προληπτικά καθήκοντα που δεν της αντιστοιχούσαν στο παρελθόν, αφού ως μηχανισμός διατήρησης της δημόσιας τάξης χρονολογείται ήδη από το πρώτο μισό του 18ου αιώνα⁴². Εξάλλου, μπορεί να πει κανείς ότι δεν πρόκειται καν για αναδιανομή. Εφόσον η δράση της αστυνομίας ενισχύει τη βεβαιότητα σύλληψης και τιμωρίας, υποστηρίζει τον εκφοβισμό μέσω του ποινικού κανόνα. Επίσης, εφόσον στο μοντέλο διακυβέρνησης που περιγράφεται η αστυνομία θεωρείται ένας μηχανισμός που ρυθμίζει τις περισσότερες ανθρώπινες δραστηριότητες, οι διαφορές με τη δράση της στα πλαίσια του ποιμαντικού μοντέλου είναι ελάχιστες.

Αν γίνεται λόγος για αναδιανομή, αυτό συμβαίνει επειδή στην αστυνομία εκχωρούνται από το κράτος όλο και περισσότερες προληπτικές εξουσίες που παραλλάσσουν την απόσταση ανάμεσα σε αυτήν και τους πολίτες. Η έντονη φυσική παρουσία της αστυνομίας και τα μέτρα πρόληψης στην κοινότητα έχουν στόχο τη δημιουργία μιας αίσθησης εγγύτητας με τον πολίτη. Από την άλλη πλευρά, μια σειρά μέτρων προδραστικού χαρακτήρα, όπως η άρση του απορρήτου των τηλεπικοινωνιών και ο γενετικός έλεγχος, αυξάνουν την φυσική απόσταση ανάμεσα στον επίσημο κοινωνικό έλεγχο και τους πολίτες.

ί.ιι. Πεζές και εποχούμενες περιπολίες: Ειδικοί Φρουροί, Αστυνομικός της Γειτονιάς

Με τα άρθρα 1 και 2 του Π.Δ. 309/2001 συγκροτήθηκε το σώμα των φρουρών ευπαθών στόχων, των επιφορτισμένων με την προστατευτική φύλαξη (φρούρηση ή επιτήρηση) κτιρίων και εγκαταστάσεων, οι οποίες λόγω του προορισμού τους ή των προσώπων που εργάζονται ή κατοικούν σ' αυτές, είναι πιθανόν να αποτελέσουν στόχο εγκληματικής ενέργειας⁴³. Καθήκοντα σκοπών στις φρουρές εκτελούν και οι ειδικοί φρουροί.

Σύμφωνα με τα άρθρα 9 παρ. 4 του Ν. 2734/1999 και 1 του Π.Δ. 309/2001, οι ειδικοί φρουροί εκτελούν ανάμεσα στα άλλα και καθήκοντα φύλαξης ευπαθών στόχων αστυνομικού ενδιαφέροντος, ιδίως κτιρίων και εγκαταστάσεων, δημοσίων

⁴² Συγκεκριμένα ήρθε να αντικαταστήσει το έργο που μέχρι τότε συντελούσαν διάφορες συντεχνιακές, θρησκευτικές, φιλανθρωπικές και δημοτικές αρχές, Foucault M. (12) και McMullan J. L., ό.π.

⁴³ Φ.Ε.Κ. Α'209/21-9-2001.

υπηρεσιών, δικαστικών αρχών, οργανισμών κοινής ωφέλειας, διπλωματικών αντιπροσωπειών, κατοικιών κυβερνητικών αξιωματούχων και υπηρεσίες περιπολιών⁴⁴. Έτσι, στα πλαίσια των καθηκόντων τους έχουν αναλάβει το τρίτο επίπεδο ελέγχου του μετρώ της πρωτεύουσας, που έχει χαρακτήρα τόσο κατασταλτικό όσο και προληπτικό για τυχόν αξιόποινες πράξεις⁴⁵.

Η επιτήρηση συνίσταται σε διέλευση κατά συχνά χρονικά διαστήματα, των διατιθεμένων για τον σκοπό αυτό αστυνομικών, από στόχους κτιριακών εγκαταστάσεων, προς επισήμανση σε αυτές υπόπτων προσώπων ή αντικειμένων, για την πρόληψη και αποτροπή οιασδήποτε έκνομης ενέργειας σε βάρος των στόχων αυτών. Η επιτήρηση των στόχων, γίνεται πάντοτε, με τις πεζές και εποχούμενες περιπολίες⁴⁶.

Οι περιπολίες έχουν σκοπό τον εκφοβισμό των μελλοντικών δραστών μέσω της φυσικής παρουσίας της αστυνομίας, τη διατήρηση της τάξης, την πρόληψη του εγκλήματος, την προσφορά βοήθειας σε ενδεχόμενα θύματα και την εμπέδωση αισθήματος ασφάλειας στους πολίτες⁴⁷. Το μοντέλο εφαρμόστηκε πρώτα στις Η.Π.Α. και η αποτελεσματικότητά του αμφισβητήθηκε⁴⁸. Στην χώρα μας εφαρμόζεται ήδη στα πλαίσια του προγράμματος «Αθήνα-Ασφαλής πόλη», που περιλαμβάνει πεζές και εποχούμενες περιπολίες σε περιοχές της πρωτεύουσας⁴⁹.

Από τον Μάρτιο του 2003 άρχισε να εφαρμόζεται πιλοτικά και ο νέος θεσμός του αστυνομικού της γειτονιάς σε 35 αστυνομικά τμήματα της Αττικής και 2 της Θεσσαλονίκης. Το νέο μέτρο, σύμφωνα και με το πνεύμα των κοινοτικών μορφών πρόληψης, φιλοδοξεί να μειώσει την μικρο-εγκληματικότητα, να καταπολεμήσει το αίσθημα ανασφάλειας του πολίτη και να ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ πολίτη και αστυνομίας⁵⁰.

⁴⁴ Φ.Ε.Κ. Α' 161.

⁴⁵ Βλ. παρ. β.ι.

⁴⁶ Παρ. 7 άρ. 70 και παρ 8 άρ. 70.

⁴⁷ Λαμπροπούλου Έ., σ. 208.

⁴⁸ Λαμπροπούλου Έ (2), σ. 229.

⁴⁹ Το πρόγραμμα, που επεκτάθηκε από το 1999 σε όλη την Αττική και προβλέπεται να εφαρμοστεί και σε άλλες πόλεις, διακηρύσσει τους ίδιους στόχους με το αντίστοιχο βρετανικό σχέδιο "Safer cities" (1996). Βλ. σχετικά Bennett T., σ. 380.

⁵⁰ Βλέπε το δελτίο τύπου της 4/6/2003 στην ιστοσελίδα του Υ.Δ.Τ. (www.ydt.gr).

i.iii. Συνοριοφύλακες

Με το άρ. 1 παρ. 3 του Ν. 2622/1998⁵¹ «συνιστώνται στο Υ.Δ.Τ. κεντρική και περιφερειακές Αστυνομικές Υπηρεσίες Συνοριακής Φύλαξης και Δίωξης Λαθρομετανάστευσης, με αποστολή την αποτροπή παράνομης εισόδου αλλοδαπών στην χώρα, τον εντοπισμό και τη σύλληψη των παρανόμως εργαζομένων ανά την επικράτεια και την παραπομπή τους στη δικαιοσύνη ή την επαναπροώθησή τους αλλοδαπών, καθώς και τον εντοπισμό και τη σύλληψη προσώπων που διευκολύνουν την παράνομη είσοδο και εργασία αλλοδαπών και την παραπομπή τους στη δικαιοσύνη, σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις».

Το μέτρο εντάσσεται στην πολιτική εντατικοποίησης της φύλαξης των συνόρων που παρατηρείται στον ευρωπαϊκό χώρο στην μεταψυχροπολεμική εποχή. Έχει κατασταλτικό, αλλά και προληπτικό χαρακτήρα. Η ρητορική που το υποστηρίζει είναι αυτή της «διεθνοποίησης» του εγκλήματος, κυρίως του οικονομικού, ταυτόχρονα με το άνοιγμα των αγορών, της παρεπόμενης έξαρσης οργανωμένων μορφών εγκληματικότητας και της ανάγκης δημιουργίας μιας αντεγκληματικής ατζέντας με έμφαση στο διασυνοριακό οργανωμένο έγκλημα⁵².

ii. Ανεξάρτητες διοικητικές αρχές: συλλογή, επεξεργασία και αποθήκευση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Η πρόοδος της τεχνολογίας στους τομείς των τηλεπικοινωνιών, της πληροφορικής και της βιοτεχνολογίας είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ειδικής επιστημονικής και τεχνικής γνώσης που επιτρέπει τη συλλογή, αποθήκευση και επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Οι κίνδυνοι από τη δημιουργία αρχείων τηλεπικοινωνιακών, ηλεκτρονικών και γενετικών δεδομένων αφορούν τα ατομικά δικαιώματα του απαραβίαστου της ιδιωτικής ζωής του ατόμου (άρ. 9 παρ. 1 εδ. β Σ.) και του απορρήτου της ελεύθερης επικοινωνίας (άρ. 19 Σ.). Με

⁵¹ Φ.Ε.Κ. Α'138.

⁵² «Οι διεθνείς εγκληματικές οργανώσεις αντιπροσωπεύουν την μεγαλύτερη απειλή που οι χώρες μας αντιμετωπίζουν μετά το τέλος του αποκαλούμενου ψυχρού πολέμου», Storbeck J., σ. 506. Για την επίδραση της διεθνοποίησης του εγκλήματος στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής και διεθνούς αστυνομικής συνεργασίας θα γίνει εκτενέστερα λόγος πιο κάτω (παρ. α.iii).

αφορμή τον πολλαπλασιασμό των κινδύνων για τα δικαιώματα αυτά παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο μεγάλη παραγωγή οδηγιών και νομοθετημάτων για συναφή θέματα.

Οι προδραστικές μέθοδοι δημιουργούν ανησυχία για την ενδεχόμενη καταχρηστική άσκηση της εξουσίας διάθεσης προσωπικών δεδομένων από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές. Διαφαίνεται όμως και ένας ακόμη κίνδυνος: αυτός της εξάπλωσης των αντεγκληματικών προδραστικών μεθόδων σε πολλαπλά επίπεδα της καθημερινής ζωής⁵³.

Εδώ παρατίθεται μια σύνοψη των ρυθμίσεων της ελληνικής νομοθεσίας που νομιμοποιούν την χρήση προσωπικών δεδομένων για την πρόληψη της εγκληματικότητας. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι ίδιες αρχές οι οποίες συστάθηκαν για την προστασία των ατομικών ελευθεριών του πολίτη είναι αυτές που νομιμοποιούνται να τις αίρουν. Πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι οι εν λόγω αρχές είναι πολύ προσεκτικές κατά την εφαρμογή των διακριτικών τους ευχερειών. Οι ρυθμίσεις αφορούν γενικά την προστασία των προσωπικών δεδομένων, την προστασία του απορρήτου των τηλεπικοινωνιών και τον γενετικό έλεγχο.

Με τον Ν. 2472/1997⁵⁴ ιδρύεται Ανεξάρτητη Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (κεφ. Δ'). Η Αρχή νομιμοποιείται να δίνει κατ' εξαίρεση⁵⁵ την άδειά της για τη συλλογή και επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων⁵⁶, καθώς και για την ίδρυση και λειτουργία σχετικού αρχείου⁵⁷ από δημόσια αρχή, όταν είναι

⁵³ Π.χ. βλ. την υπ' άρ. πρωτ. 245/9 απόφαση της Αρχής που διατάσσει ένα Δήμο και την αντίστοιχη Νομαρχία να διακόψουν την επεξεργασία και να καταστρέψουν το αρχείο δακτυλικών αποτυπωμάτων που τηρούσαν για τον έλεγχο εισόδου και εξόδου των εργαζομένων στον χώρο εργασίας (www.dpa.gr).

⁵⁴ Νόμος για την «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» (Φ.Ε.Κ. Α'50/1997).

⁵⁵ Το άρ. 7 παρ. 1 απαγορεύει τη συλλογή και επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων. Στις παραγράφους που ακολουθούν απαριθμούνται περιοριστικά οι περιπτώσεις στις οποίες αίρεται η απαγόρευση.

⁵⁶ Το άρ. 2, ορίζει ως ευαίσθητα δεδομένα «τα δεδομένα που αφορούν την φυλετική ή εθνική προέλευση, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τη συμμετοχή σε ένωση, σωματείο και συνδικαλιστική οργάνωση, την υγεία, την κοινωνική πρόνοια και την ερωτική ζωή, καθώς και τα σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες».

⁵⁷ Το άρ. 2 ορίζει ως αρχείο δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, «το σύνολο δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία αποτελούν ή μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας, και τα οποία τηρούνται είτε από το Δημόσιο ή από νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικού δικαίου ή ένωση

αναγκαίο για την εξυπηρέτηση αναγκών εγκληματολογικής ή σωφρονιστικής πολιτικής και αφορά τη διακρίβωση εγκλημάτων, ποινικές καταδίκες ή μέτρα ασφαλείας⁵⁸.

Επίσης, το άρ. 11 παρ. 4 του ίδιου νόμου ορίζει ότι «με απόφαση της Αρχής μπορεί να αρθεί εν όλω ή εν μέρει η υποχρέωση ενημέρωσης (του ενδιαφερόμενου) σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 3, εφόσον η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα γίνεται για τη διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων».

Με το άρ. 1 παρ. 1 του Ν. 3115/2003⁵⁹ συνίσταται ανεξάρτητη Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.) με σκοπό την προστασία του απορρήτου των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Στην έννοια της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών περιλαμβάνεται και ο έλεγχος της τήρησης των όρων και της διαδικασίας άρσης του απορρήτου⁶⁰. Άρση του απορρήτου επιτρέπεται για τη διακρίβωση μιας σειράς κακουργημάτων που απαριθμούνται στο άρ. 4 του Ν. 2225/1994⁶¹, με τις προϋποθέσεις και κατά των προσώπων που ορίζει το ίδιο άρθρο.

Όσον αφορά το διαδίκτυο, εφαρμόζονται επίσης οι νόμοι που αφορούν τις τηλεπικοινωνίες⁶². Κι αυτό επειδή η χρήση του διαδικτύου γίνεται προς το παρόν μόνο μέσω της χρήσης συμβατικού τηλεφώνου⁶³. Το διαδίκτυο είναι ένας νοητός χώρος ηλεκτρονικής μετάδοσης και ανταλλαγής πληροφοριών (δεδομένων και προγραμμάτων), ένας χώρος εμπορικών συναλλαγών και προπαντός ένα εξελεγμένο σύστημα ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Η απότομη αύξηση των χρηστών του διαδικτύου είχε σαν αποτέλεσμα την έξαρση μιας μορφής εγκληματικότητας που

προσώπων ή φυσικό πρόσωπο». Το άρ. 8 ορίζει περαιτέρω τις προϋποθέσεις διασύνδεσης των αρχείων. Διασύνδεση σύμφωνα με το άρ. 2 του ίδιου νόμου είναι «μορφή επεξεργασίας που συνίσταται στη δυνατότητα συσχέτισης των δεδομένων ενός αρχείου με δεδομένα αρχείου ή αρχείων που τηρούνται από άλλον ή άλλους υπεύθυνους επεξεργασίας ή που τηρούνται από τον ίδιο υπεύθυνο επεξεργασίας για άλλο σκοπό».

⁵⁸ Άρ. 7 παρ. 2 εδ. ε περ. ββ.

⁵⁹ Φ.Ε.Κ. Α'47/2003. Με τον νόμο 3115/2003 καταργείται η Εθνική Επιτροπή Προστασίας του Απορρήτου των Επικοινωνιών των άρ. 1,2,6 του Ν. 2225/1994.

⁶⁰ Με τη σύσταση της Α.Δ.Α.Ε. υλοποιείται η επιταγή του άρ. 19 παρ. 2 του Σ., όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 6ης Απριλίου 2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων.

⁶¹ Φ.Ε.Κ. Α'121/1994

⁶² Ν. 2246/1994, Ν. 2774/1999 (Φ.Ε.Κ. Α'287/1999), Ν. 2472/1997, Ν. 2225/1994

⁶³ Αγγελής Ι., σ. 679.

ονομάζεται έγκλημα του κυβερνοχώρου (cyber crime)⁶⁴. Για την αντιμετώπιση αυτής, καθώς και άλλων μορφών εγκληματικότητας που υποστηρίζονται από τις εξυπηρετήσεις του διαδικτύου, επιτρέπεται στις ίδιες περιπτώσεις του άρ. 4 του Ν. 2225/1994 η άρση του απορρήτου της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας.

Ως προς τον έλεγχο γενετικών δεδομένων επικρατεί καταρχήν ασάφεια για τον ορισμό τους. Ωστόσο, η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων με την υπ' αρ. 15/2001 γνωμοδότησή⁶⁵ της περιέλαβε τα γενετικά δεδομένα στην κατηγορία των ευαίσθητων δεδομένων του Ν. 2472/1997, υπάγοντας με αυτόν τον τρόπο την επεξεργασία τους σε ιδιαίτερες προϋποθέσεις και εγγυήσεις⁶⁶. Τα δεδομένα που γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας γενετικού ελέγχου αφορούν ιδιότητες του ατόμου καθαρά προσωπικές, όπως την υγεία και την φυλετική καταγωγή, αλλά όχι μόνο, καθώς οι ίδιες πληροφορίες μπορεί να αφορούν και συγγενείς εξ αίματος. Έτσι, η αυθαιρεσία στη διάθεσή τους σημαίνει δραστική προσβολή του δικαιώματος στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας.

Τελικά, με το άρθρο 5 παρ. 1 του Ν 2928/2001⁶⁷ προστέθηκε στον Κ.Π.Δ. το άρθρο 200^Α, το οποίο προβλέπει ότι όταν υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις πως ένα πρόσωπο έχει τελέσει κακούργημα με χρήση βίας ή έγκλημα που στρέφεται κατά της γενετικής ελευθερίας ή πράξεις συγκρότησης ή συμμετοχής σε οργάνωση, κατά την παρ. 1 του άρθρου 187 του Π.Κ., το αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο μπορεί να διατάξει ανάλυση του δεοξυριβονουκλεϊκού οξέος (Deoxyribonucleic Acid - D.N.A.) προς τον σκοπό της διαπίστωσης της ταυτότητας του δράστη του εγκλήματος αυτού. Ο κατηγορούμενος υποχρεούται, αλλά δεν εξαναγκάζεται να υποστεί την εξέταση. Πάντως, η άρνησή του θεωρείται απείθεια και συνιστά ποινικό αδίκημα σύμφωνα με τους όρους του άρ. 169 του Π.Κ.

Το παραπάνω άρθρο προβλέπει ότι αν η ανάλυση αποβεί αρνητική, το γενετικό υλικό και τα γενετικά αποτυπώματα καταστρέφονται αμέσως, ενώ σε διαφορετική περίπτωση το μεν γενετικό υλικό καταστρέφεται αμέσως, τα δε γενετικά αποτυπώματα παραμένουν μόνο για τις ανάγκες της ποινικής δίκης στη δικογραφία.

⁶⁴ Το έγκλημα του κυβερνοχώρου είναι ειδικότερη μορφή του ηλεκτρονικού εγκλήματος (άρ. 370Β, 370Γ Π.Κ.).

⁶⁵ Η γνωμοδότηση αυτή εκδόθηκε ενόψει της κατάρτισης του σχεδίου νόμου για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος.

⁶⁶ Βλ. σχετικά στην ιστοσελίδα της Αρχής <http://www.dpa.gr>.

⁶⁷ Φ.Ε.Κ. Α'141/2001.

Η σχετική διάταξη είναι μάλιστα αντίθετη με τη γνωμοδότηση της Αρχής, που πρότεινε ότι τόσο στην περίπτωση διαπίστωσης της ταυτότητας του ενόχου, όσο και στην αντίθετη περίπτωση, το γενετικό υλικό και κάθε πληροφορία που θα έχει προκύψει από τη γενετική ανάλυση θα πρέπει να καταστρέφονται.

Στον κανόνα αυτό εισάγεται η εξαίρεση της παραγράφου 3. Εκεί ορίζεται ότι σε εξαιρετικές περιπτώσεις, η καταστροφή του γενετικού υλικού ή των γενετικών αποτυπωμάτων αναβάλλεται για τον απολύτως απαραίτητο χρόνο, αν το Συμβούλιο κρίνει με ειδική αιτιολογία ότι η διατήρησή τους είναι αναγκαία για τη διαλεύκανση και άλλων αξιόποινων πράξεων που προβλέπονται στην παρ. 1.

iii. Υπερεθνικοί φορείς γενικής πρόληψης

iii.i. Σύμβαση των Βρυξελλών για τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Αστυνομικής Υπηρεσίας (Europol)⁶⁸

Η ανάγκη που υπαγόρευσε τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής αστυνομίας είναι σύμφωνα με τους ανθρώπους που τη στελεχώνουν η έξαρση της οργανωμένης εγκληματικότητας. Οι ίδιοι αποδίδουν αυτή την έξαρση στο άνοιγμα των συνόρων, στην ανάπτυξη του εμπορίου και στην εξέλιξη των διεθνών μεταφορών και συστημάτων επικοινωνίας τόσο εντός όσο και εκτός Ε.Ε.. Έτσι, η δραστηριότητα της Europol αφορά οργανωμένες μορφές εγκληματικότητας, με ενδεικτικότερες το εμπόριο ναρκωτικών, την παράνομη μετανάστευση και την τρομοκρατία⁶⁹.

Ανάμεσα στις αρμοδιότητες της Europol είναι και η συλλογή και παροχή πληροφοριών από τους αρμόδιους φορείς των κρατών-μελών, τρίτων χωρών και διεθνών πηγών πρόσβασης. Έτσι, συγκροτείται ένα ηλεκτρονικό σύστημα πληροφοριών με στοιχεία για εγκληματικές οργανώσεις που δρουν στον χώρο της Ε.Ε

⁶⁸ Η σύμβαση των Βρυξελλών «για τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Αστυνομικής Υπηρεσίας» υπογράφηκε στις 26/7/1995 δυνάμει του άρθρου 31 της συνθήκης της Ε.Ε. και κυρώθηκε στην χώρα μας με τον Ν. 2605 της 21/22-4-1998. Τον Οκτώβριο του 1998 επικυρώθηκε τελικά η σύμβαση από όλα τα κράτη-μέλη και τον Ιούλιο του 1999 η EUROPOL άρχισε επίσημα τη δράση της. Λαζαράκος Γ., σ. 1145.

⁶⁹ Στην αρμοδιότητα της Europol περιλαμβάνονται ακόμη το εμπόριο ανθρώπων και κλεμμένων οχημάτων, το παράνομο εμπόριο πορηνικών και ραδιενεργών υλικών. Από το 1999 περιλαμβάνονται επίσης η παιδική πορνογραφία, η τρομοκρατία και η παραχάραξη χρήματος και άλλων μέσων πληρωμής. Storbeck J., σ. 502, Στεργιούλης Ε., σ. 1048.

άμεσα προσβάσιμο από τα κράτη-μέλη. Παράλληλα όμως, λειτουργεί και ένα σύστημα ανάλυσης των πληροφοριών, το οποίο περιέχει στοιχεία όχι απαραίτητα διασταυρωμένα. Στο δεύτερο σύστημα δεν έχουν πρόσβαση οι εθνικές υπηρεσίες⁷⁰.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η Eurropol αποτελεί μια Ευρωπαϊκή Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών, η οποία όμως υπόκειται σε ένα σύστημα ελέγχου ελλυπές και ελαττωματικό. Ο δικαστικός έλεγχος, εθνικός και ευρωπαϊκός, όπως και ο έλεγχος των ευρωπαϊκών οργάνων (Συμβουλίου, Επιτροπής, Κοινοβουλίου) είναι εξαιρετικά περιορισμένοι. Περαιτέρω, η Eurropol υπόκειται σε ανύπαρκτο εισαγγελικό έλεγχο και σε περιορισμένη νομική εποπτεία από τις Εθνικές Εποπτικές Αρχές και μια Κοινή Εποπτική Αρχή⁷¹.

Η ευρωπαϊκή στρατηγική καταπολέμησης του εγκλήματος στρέφεται όλο και περισσότερο σε προδραστικές μεθόδους. Αυτό καταμαρτυρεί και η παρατήρηση του J. Storbeck, ότι για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος πρέπει να υιοθετηθεί η προδραστική προσέγγιση (proactive approach), το βασικότερο εργαλείο της οποίας της είναι η αναζήτηση και αξιολόγηση πληροφοριών σχετικά με τις εγκληματικές τάσεις⁷².

iii.ii. Συμφωνίες Schengen⁷³

Η συμφωνία Schengen δημιουργήθηκε για να διευκολύνει την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων στα εσωτερικά σύνορα των συμβαλλόμενων κρατών-μελών. Ως αντιστάθμισμα στην ανασφάλεια που δημιουργεί η χαλάρωση του ελέγχου εντός του χώρου Shengen προβλέφθηκε αύξηση ελέγχων και εναρμόνιση των δράσεων στο

⁷⁰ Storbeck J., σ. 504.

⁷¹ Λαζαράκος Γ.

⁷² Storbeck J., σ. 502.

⁷³ Η συμφωνία Schengen υπογράφηκε το 1985 και το 1990 υπογράφηκε η σύμβαση εφαρμογής της (Σ.Ε.Σ.), στην οποία η Ελλάδα προσχώρησε το 1992. Με τον Ν. 2514/1997 (Φ.Ε.Κ. Α'140/1997) κυρώθηκαν η συμφωνία Shengen, η σύμβαση εφαρμογής της, τα Πρωτοκόλλα, οι συμφωνίες προσχώρησης στις παραπάνω συμφωνίες της Ιταλίας, της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, της Ελλάδας, της Αυστρίας, της Φινλανδίας, της Δανίας, και της Σουηδίας. Παπακωνσταντής Γ., σ. 17. Ωστόσο η υλοποίηση των νομικών και τεχνικών προϋποθέσεων για την εφαρμογή της συνθήκης άρχισε αργότερα με την ψήφιση του Ν. 2472/1997, για τον οποίο έγινε ήδη λόγος, και την ολοκλήρωση της δημιουργίας του NSIS (National Schengen Information System).

σύστημα ελέγχου των εξωτερικών συνόρων από τα κράτη-μέλη⁷⁴. Ακόμη, έγινε επιτακτική η ανάγκη αναβάθμισης των αστυνομικών και δικαστικών ελέγχων στο εσωτερικό κάθε κράτους-μέλους και η μεταξύ τους σταδιακή σύγκλιση.

Για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων η συνθήκη προβλέπει διασυνοριακή συνεργασία με την μορφή της διασυνοριακής παρακολούθησης⁷⁵. Τα όργανα ενός συμβαλλόμενου μέρους, τα οποία στο πλαίσιο μιας εθνικής δικαστικής έρευνας παρακολουθούν ένα άτομο ύποπτο για συμμετοχή σε αξιόποινη πράξη ικανή να επισύρει την έκδοσή του, εξουσιοδοτούνται να συνεχίσουν την παρακολούθηση και στο έδαφος άλλου συμβαλλόμενου μέρους. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι το δεύτερο συμβαλλόμενο κράτος να έχει επιτρέψει τη διασυνοριακή παρακολούθηση με βάση προηγούμενη αίτηση Δικαστικής Συνδρομής⁷⁶. Για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων προτρέπει επίσης θετικά τα κράτη-μέλη για την εντατικοποίηση της αστυνομικής συνεργασίας στις παραμεθόριες περιοχές και πρόβλεπε τη δημιουργία κοινού συστήματος τηλεπικοινωνιών⁷⁷.

Οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται στα πλαίσια εφαρμογής της συνθήκης καταχωρούνται στο Σύστημα Πληροφοριών Schengen (SIS). Το SIS αποτελείται από το σύνολο των εθνικών συστημάτων πληροφοριών (NSIS) και ένα κοινό σύστημα. Στην Ελλάδα αρμόδια για τις καταχωρήσεις ορίστηκε η Διεύθυνση Κρατικής Ασφάλειας του Υ.Δ.Τ.. Παράλληλα, συστάθηκαν σε κάθε κράτος-μέλος γραφεία για τη διαχείριση των NSIS, τη διαβίβαση πληροφοριών προς καταχώρηση στο SIS και τη συνεργασία με τις Εθνικές Υπηρεσίες και τους διεθνείς οργανισμούς (SIRENE). Αρμόδια για την λειτουργία του ελληνικού SIRENE, όπως εξάλλου και για τη συνεργασία με την Europol, είναι η Διεύθυνση Διεθνούς Αστυνομικής Συνεργασίας του Υ.Δ.Τ.⁷⁸.

Στο SIS καταχωρούνται προσωπικά δεδομένα κυρίως για να προληφθούν ιδιαιτέρως σοβαρές αξιόποινες πράξεις και σοβαρές απειλές κατά της εσωτερικής ή εξωτερικής ασφάλειας του κράτους (άρ 99 παρ. 2, 3 Σ.Ε.Σ.). Με το SIS δεν δημιουργείται ένα νέο αρχείο πληροφοριών, αλλά ενοποιούνται τα αρχεία που ήδη

⁷⁴ Άρ. 39-47 Σ.Ε.Σ..

⁷⁵ Α. 39-40 Σ.Ε.Σ..

⁷⁶ Σακελλαρίου Ν. Κ., σ. 51.

⁷⁷ Άρ. 39 παρ. 4 Σ.Ε.Σ., Ό.π., σ. 33.

⁷⁸ Ό.π., σ. 53.

υπάρχουν στα κράτη-μέλη⁷⁹. Ωστόσο, τα κριτήρια για την νομιμότητα της καταχώρησης συνιστούν αόριστες νομικές έννοιες. Ορισμοί όπως «ιδιαιτέρως σοβαρή αξιόποινη πράξη» και «σοβαρή απειλή κατά της εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας του κράτους» εξειδικεύονται κάθε φορά με βάση την κείμενη εθνική νομοθεσία και τις επιταγές των διεθνών και εθνικών αντεγκληματικών εξελίξεων.

Το SIS και η Europol είναι δύο παράλληλα και συμπληρωματικά δίκτυα πληροφοριών με στόχο την πρόληψη και καταπολέμηση της διεθνούς εγκληματικότητας⁸⁰. Ωστόσο, μεταξύ τους υπάρχει μια βασική διαφορά. Η χρήση του SIS και η καταχώρηση πληροφοριών που πληρούν τα σχετικά κριτήρια καθίσταται από τη Σ.Ε.Σ. υποχρεωτική για τα συμβαλλόμενα κράτη⁸¹. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων επιχειρείται να κατοχυρωθεί με την ίδρυση εθνικών και Κοινής Αρχής Ελέγχου⁸². Αντίθετα, όσον αφορά την Europol, η εθνική εποπτική αρχή που ορίζεται από το κάθε κράτος-μέλος ελέγχει την νομιμότητα της καταχώρησης, ανάκτησης και διαβίβασης προσωπικών δεδομένων από το κράτος-μέλος προς την Europol και την παραβίαση ή όχι των δικαιωμάτων των ενδιαφερομένων. Η Europol προβλέπει ακόμη τη συγκρότηση μιας Κοινής Εποπτικής Αρχής, η οποία δικαιούται να προβεί και στη διαγραφή δεδομένων, που είναι ανακριβή ή έχουν εισαχθεί ή αποθηκευτεί κατά παράβαση της Σύμβασης⁸³. Η Εθνική Εποπτική Αρχή και η Κοινή Εποπτική Αρχή μπορούν υπό προϋποθέσεις να παρεμβαίνουν και μετά από αίτηση μεμονωμένου ατόμου.

iii.iii. Interpol (International Criminal Police Organisation)

Για την εξυπηρέτηση των σκοπών της πρόληψης και καταπολέμησης της διεθνούς εγκληματικότητας, η Ελλάδα από το 1956 συμμετέχει στον Διεθνή Οργανισμό Εγκληματολογικής Αστυνομίας⁸⁴. Με τον νέο Ν. 2800/2000⁸⁵ ορίζεται ότι

⁷⁹ Ο.π., σ. 51.

⁸⁰ Ο.π., σ. 52.

⁸¹ Περιορισμός τίθεται μόνο ως προς την υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών να εφαρμόσουν στην επικράτειά τους τα μέτρα που ενδείκνυνται να ληφθούν κατά τη Σ.Ε.Σ..

⁸² Άρ. 114, 115 Σ.Ε.Σ.

⁸³ Άρ. 23 παρ. 2, άρ. 19 παρ 1,3,6, άρ. 20 παρ.1 της Σύμβασης. Λαζαράκος Γ., σ. 1149.

⁸⁴ Αποτελεί μετονομασία της Διεθνούς Επιτροπής Εγκληματολογικής Αστυνομίας, το καταστατικό της οποίας τροποποιήθηκε στη Βιέννη το 1956 από τη γενική συνέλευσή της. Με τον Ν. 3640/1956

η ελληνική αστυνομία για την εκπλήρωση της αποστολής της συνεργάζεται με αντίστοιχες αρχές και Υπηρεσίες των άλλων χωρών, με την Interpol, την Europol, καθώς και με τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που χειρίζονται θέματα αστυνομικής φύσης.

Οι ειδικότεροι στόχοι της Interpol είναι η εξασφάλιση της μεγαλύτερης αμοιβαίας δυνατής συνδρομής των εθνικών εγκληματολογικών υπηρεσιών υπό τους περιορισμούς των εθνικών εννόμων τάξεων και η δημιουργία-υποστήριξη θεσμών πρόληψης και καταστολής της εγκληματικότητας. Από τις δραστηριότητες του οργανισμού αποκλείστηκε η ανάμιξη σε υποθέσεις που έχουν πολιτικό, θρησκευτικό, στρατιωτικό ή φυλετικό χαρακτήρα⁸⁶.

Είναι σαφές ότι η συμμετοχή της Ελλάδας στην Interpol δεν είναι ένα καινούργιο δεδομένο στον τομέα της πρόληψης της εγκληματικότητας. Τα νέα δεδομένα δημιουργούνται από τη διεύρυνση του πλέγματος των σχέσεων μεταξύ διεθνών και ευρωπαϊκών εγκληματολογικών υπηρεσιών και από την ενίσχυση της δυνατότητας συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ακόμη και από οργανισμούς των οποίων η σύσταση δεν στηρίζεται σε διεθνή σύμβαση.

(Φ.Ε.Κ. Α'303) επιτράπηκε η συμμετοχή της Ελλάδος στη Διεθνή Επιτροπή της Εγκληματολογικής Αστυνομίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο οργανισμός δεν στηρίζεται σε διεθνή σύμβαση.

⁸⁵ Φ.Ε.Κ. Α'41.

⁸⁶ Εκτενέστερα για την Interpol βλ. Αλεξιάδης Στ., σσ. 135-139.

β. Ανεπίσημοι φορείς κοινωνικού ελέγχου

ι. Εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση της ασφάλειας

Η εμπορευματοποίηση της ασφάλειας είναι μια συνεχώς αυξανόμενη τάση στη σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική. Εμφανέστερη είναι στον σωφρονιστικό και πρόληπτικό τομέα. Στις Η.Π.Α. και στην Μ. Βρετανία ακολουθείται η τακτική της ανέγερσης νέων φυλακών, η κατασκευή και/ή η διαχείριση των οποίων διατίθενται σε μεγάλες εταιρίες. Στον τομέα της πρόληψης η ιδιωτικοποίηση εμφανίζεται με την εξάπλωση και την άνθηση των ιδιωτικών επιχειρήσεων που παρέχουν προϊόντα και υπηρεσίες ασφάλειας. Στην Ελλάδα η ιδιωτικοποίηση αφορά ακόμη μόνο την πρόληψη. Η επιχειρηματική δραστηριότητα των εταιριών που παρέχουν υπηρεσίες και προϊόντα ασφαλείας εμφανίζεται ολοένα και πιο επικερδής⁸⁷.

Η μεγιστοποίηση των κερδών της βιομηχανίας της ασφάλειας συνυφαίνεται με το αίσθημα ανασφάλειας και τον φόβο του εγκλήματος. Αντικείμενα διαχείρισης μέσα στο κλίμα ρατσισμού και ξενοφοβίας που προκαλεί η αθρόα προσέλευση οικονομικών μεταναστών από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και της Ασίας και η σχετική ρητορική των μέσων μαζικής ενημέρωσης, η ανασφάλεια και ο φόβος αυξάνουν την ζήτηση προϊόντων και υπηρεσιών ασφάλειας. Είναι λοιπόν απαραίτητο να καλλιεργούνται μεθοδικά⁸⁸.

Η κρατική μηχανή εκχωρεί ποσοστό εξουσίας της σε ιδιωτικές επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών ασφάλειας. Ιδιωτικός και δημόσιος τομέας μοιάζουν να αναμειγνύονται. Ωστόσο, η φύση των έργων που έχουν αναλάβει η δημόσια και η ιδιωτική αστυνομία είναι διαφορετική. Η πρώτη φαίνεται να έχει παρακρατήσει το έργο της πρόληψης του οργανωμένου εγκλήματος και των εγκλημάτων κατά της δημόσιας τάξης, ενώ η δεύτερη αυτό της πρόληψης της μικροεγκληματικότητας, κυρίως εγκλημάτων κατά της περιουσίας⁸⁹. Η αναδιανομή των σχετικών εξουσιών πλαισιώνεται με το επιχείρημα της έξαρσης της οργανωμένης εγκληματικότητας και

⁸⁷ Λαμπροπούλου Ε. (4), σ. 81.

⁸⁸ Ο.π. Βλ. επίσης Ιό της Κυριακής, «Η κατασκευή της ανασφάλειας. Το λαθρεμπόριο του φόβου», *Κυριακάτικη Ήλευθεροτυπία*, 5/11/1995.

⁸⁹ Παπαθανασόπουλος Ε. (2), σ. 357.

της τρομοκρατίας στον ευρωπαϊκό χώρο εξαιτίας του ανοήματος των συνόρων και της απελευθέρωσης της αγοράς.

Οι C.D. Shearing και P.C. Stenning αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι ενώ το προληπτικό έργο της δημόσιας αστυνομίας αναφέρεται ως πρόληψη της εγκληματικότητας, η ιδιωτική ασφάλεια αναφέρεται στο προληπτικό της έργο με όρους πρόληψης της απώλειας (loss prevention)⁹⁰. Τον προσανατολισμό του ιδιωτικού τομέα στην προστασία της περιουσίας προδίδει και η σύνδεσή του με τον τομέα διαχείρισης του κινδύνου (risk management) και τις επιχειρήσεις ιδιωτικής ασφάλισης⁹¹. Ωστόσο, η δραστηριότητα των ιδιωτικών επιχειρήσεων αστυνόμευσης επεκτείνεται και στην πρόληψη της εγκληματικότητας σε δημόσιους χώρους και σε χώρους που χαρακτηρίζονται ως «ιδιωτική περιουσία μαζικής χρήσης» (mass private property)⁹². Οι τελευταίοι είναι χώροι με νομική ταυτότητα ιδιωτικού και χρήση δημόσιου αγαθού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα φυλασσόμενου δημόσιου χώρου αποτελεί το μετρό της Αθήνας. Στον τομέα ασφάλειας και αστυνόμευσης λειτουργούν τέσσερα επίπεδα ελέγχου. Στο πρώτο επίπεδο, οι υπάλληλοι της εταιρείας Αττικό Μετρό Α.Ε. (προσωπικό λειτουργίας) με τη βοήθεια κλειστού συστήματος τηλεόρασης εποπτεύουν όλους τους χώρους, είναι σε ετοιμότητα να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε έκτακτη ανάγκη και βρίσκονται σε ενσύρματη επικοινωνία με το δεύτερο επίπεδο ελέγχου, το προσωπικό ασφαλείας. Σε αυτό δραστηριοποιούνται φύλακες ασφάλειας ιδιωτικής εταιρείας, ένστολοι και με πολιτικά. Το έργο τους είναι αποκλειστικά προληπτικό και περιορίζεται σε συστάσεις, αφού δεν έχουν την αρμοδιότητα να προβούν σε κατασταλτικές ενέργειες. Οι συλλήψεις αποτελούν αποκλειστικό έργο των ειδικών φρουρών, προσωπικού της ελληνικής αστυνομίας, που επανδρώνει το τρίτο επίπεδο ελέγχου, το αστυνομικό προσωπικό. Παράλληλα, στο τέταρτο επίπεδο

⁹⁰ Shearing C. D., Stenning P.C. (1981), "Modern private security: its growth and implications" in Tonry M., Morris N. (eds), *Crime and Justice: an Annual Review of research*, vol 3, Chicago, University of Chicago Press, p. 212 σύμφωνα με Johnston L., σ. 102.

⁹¹ Johnston L., ό.π.

⁹² Η πατρότητα του όρου ανήκει στους Shearing C. D. και Stenning P.C. Πρωτοεμφανίστηκε στο "Private Security: Implications for Social Control", *Social Problems*, vol. 30, 1983, pp. 493-506. Βλ. σχετικά Λαμπροπούλου Ε. (4), σ. 80. Παραδείγματα τέτοιων χώρων είναι τα εμπορικά κέντρα, τα οικιστικά τετράγωνα γραφείων, οι μεγάλοι εκθεσιακοί και πολιτιστικοί χώροι, οι χώροι στάθμευσης μεγάλης χωρητικότητας και τα πάρκα ψυχαγωγίας.

εκπαιδευμένη ομάδα της κρατικής ασφάλειας Αθηνών με πολιτική περιβολή έχει επιφορτιστεί με το έργο της καταστολής τυχόν αξιόποινων πράξεων⁹³.

Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην πρόληψη της εγκληματικότητας στο εξωτερικό παίρνει και την μορφή χορηγήσεων, εισφορών σε είδος, διοργάνωσης συνεδρίων και απ' ευθείας χρηματοδότησης ερευνητικών προγραμμάτων από μεγάλες κερδοφόρες επιχειρήσεις. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η οργάνωση "Crime concern" στην Μ. Βρετανία και η Εθνική Επιχειρηματική Πρωτοβουλία (N.B.I.) στην Ν. Αφρική, φορείς που διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στη σχεδίαση και την εφαρμογή αντεγκληματικής πολιτικής στις εν λόγω χώρες⁹⁴.

Η εκχώρηση από τη δημόσια αστυνομία εξουσιών πρόληψης της εγκληματικότητας σε ιδιωτικές επιχειρήσεις παροχής προϊόντων και υπηρεσιών ασφάλειας είναι ένα φαινόμενο σταδιακής υποχώρησης του κράτους πρόνοιας και την απαίτηση για ελάχιστο κράτος ως αποτέλεσμα της επικράτησης νεο-συντηρητικών πολιτικών προγραμμάτων. Όσο οι παροχές του κράτους πρόνοιας περικόπτονται και η τεχνολογία της κοινωνικής ασφάλισης υποδαυλίζονται, τόσο την θέση τους έρχονται να καλύψουν παραδοσιακές πειθαρχικές τεχνικές (ποινική αυστηρότητα) και τεχνικές διαχείρισης της αβεβαιότητας⁹⁵.

ii. Κοινοτικές μορφές πρόληψης

Από την ιστορική μελέτη της εξέλιξής της στον ελληνικό χώρο προκύπτει ότι η κοινότητα στις διάφορες περιόδους της ελληνικής ιστορίας, την κλασική, τη βυζαντινή, την Τουρκοκρατία και την νεότερη ιστορία, έπαιρνε πολιτικό, οικονομικό, στρατιωτικό, παραγωγικό, κάποτε και ηθικό περιεχόμενο. Το ίδιο πολυποίκιλος ήταν και ο βαθμός αυτονομίας που το κεντρικό κράτος της επιφύλασσε σε κάθε

⁹³ Βλ. σχετικά στην ιστοσελίδα <http://www.ametro.gr>.

⁹⁴ Waller I., Welsh B., σ. 377. Στην ιστοσελίδα www.bac.co.za (business against crime) μπορεί κανείς να βρει ένα μακροσκελή κατάλογο των επιχειρήσεων που συμμετέχουν στον «πόλεμο» κατά του εγκλήματος, ανάμεσα στις οποίες είναι και η NBI. Βλ. ακόμη την ιστοσελίδα www.crimeconcern.org.uk.

⁹⁵ Ο' Malley P., σ. 257. Βλ. κεφ. 4, ενότητα 1 παρ. α και γ για τη σημασία που παίρνει η ποινική αυστηρότητα κάτω από το πρίσμα της διαχείρισης της ανασφάλειας.

περίοδο⁹⁶. Σήμερα πια οι κοινότητες στον ελληνικό χώρο έχουν την μορφή μονάδων τοπικής αυτοδιοίκησης, δήμων ή κοινοτήτων, με δικές τους αιρετές αρχές. Ο ρόλος τους ωστόσο είναι υποβαθμισμένος εξαιτίας του συγκεντρωτισμού της διοικητικής εξουσίας και της δυσανάλογης οικονομικής υποστήριξης που απολαμβάνουν οι περιφερειακοί δήμοι σε σχέση με τον δήμο της πρωτεύουσας.

Δύο είναι οι θεωρητικές τάσεις που συνέβαλαν στη διάδοση του κοινοτικού μοντέλου πρόληψης της εγκληματικότητας στην Ελλάδα. Το θεωρητικό πλαίσιο του κοινοτισμού και το μοντέλο της τεχνικής πρόληψης, όπως διατυπώθηκε από τον Oscar Newman στο έργο του *Defensible Space, Crime Prevention Through Urban Design*⁹⁷. Από την θεωρία του κοινοτισμού απορρέουν οι αρχές της ανάπτυξης κοινωνικής συνοχής, της ενδυνάμωσης του κοινωνικού συμβολαίου και της εγγύτητας κοινού και φορέων πρόληψης της εγκληματικότητας. Από την θεωρία του «υπερασπίσιμου χώρου» (defensible space) απορρέει η πεποίθηση ότι το έγκλημα μπορεί να προληφθεί και ο φόβος του εγκλήματος να καταπολεμηθεί με μέτρα τεχνικής, πολεοδομικής και χωροταξικής φύσης⁹⁸.

Οι κοινοτικές μορφές πρόληψης της εγκληματικότητας ανήκουν στις συλλογικές μορφές του επονομαζόμενου στην εγκληματολογική θεωρία άτυπου κοινωνικού ελέγχου⁹⁹. Βασίζονται στη συνεργασία φορέων επίσημου κοινωνικού ελέγχου (δικαστικές, αστυνομικές και σωφρονιστικές αρχές), Ο.Τ.Α., επιστημονικών κύκλων και κοινού. Το μοντέλο της συμμετοχής φορέων δημόσιας και ιδιωτικής φύσης στην πρόληψη συναντάται και ως συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική ή μοντέλο διεταιρικότητας¹⁰⁰. Αφορά μορφές εγκληματικότητας που προβάλλονται από τα Μ.Μ.Ε. ως συνεχώς διογκούμενες¹⁰¹, κυρίως δηλαδή εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, της σωματικής ακεραιότητας και της ζωής.

Μορφές συλλογικής αντίδρασης στην κοινότητα, όπως περιπολίες πολιτών (neighbourhood watch, crime stopping groups, citizen patrols) δεν έχουν παρατηρηθεί ακόμη στην Ελλάδα. Η κοινοτική πρόληψη περιορίζεται μέχρι στιγμής στην κατ' ανάθεση από ενώσεις πολιτών ιδιωτική αστυνόμευση συγκεκριμένων περιοχών, των

⁹⁶ Λαμπροπούλου Έ. (6), σσ. 2-6.

⁹⁷ New York, Macmillan, 1972.

⁹⁸ Λαμπροπούλου Έ. (6), σσ. 7-8.

⁹⁹ Λαμπροπούλου Έ. (1), σσ. 95-99.

¹⁰⁰ Νικολόπουλος Γ., σ. 315, υποσ. 13, Παπαθεοδώρου Θ., σ. 604.

¹⁰¹ Λαμπροπούλου Έ. (6), σ. 9, Παπαθεοδώρου Θ., ό.π.

οποίων οι κάτοικοι νιώθουν ότι απειλούνται ή μπορεί να βρεθούν σε κίνδυνο¹⁰² και στη δυνατότητα συγκρότησης σε τοπικό επίπεδο Συμβουλίων Πρόληψης Εγκληματικότητας.

Με τον Ν. 2713/1999¹⁰³ δόθηκε η δυνατότητα στους δήμους και τις κοινότητες με πληθυσμό άνω των τριών χιλιάδων κατοίκων να συστήνουν Συμβούλιο Πρόληψης της Εγκληματικότητας με πρόταση του δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου και απόφαση του Δημάρχου ή Προέδρου της Κοινότητας. Στο συμβούλιο συμμετέχουν επιστήμονες, όπως εγκληματολόγοι, ψυχολόγοι, δικαστικοί λειτουργοί, κοινωνιολόγοι, αστυνομικοί, κοινωνικοί λειτουργοί και γιατροί. Συμμετέχουν επίσης εκπροσώποι παραγωγικών τάξεων και κοινωνικών φορέων¹⁰⁴.

Οι αρμοδιότητες των συμβουλίων είναι ποικίλες. Έργο τους είναι να καταγράφουν την τοπική εγκληματικότητα και να καταρτίζουν προγράμματα για την πρόληψή της. Γνωμοδοτούν σε σχετικά ερωτήματα τοπικών αρχών και φορέων. Συνεργάζονται με τα αντίστοιχα Συμβούλια όμορων Δήμων ή Κοινοτήτων και αναλαμβάνουν επιμορφωτικές και ενημερωτικές πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης¹⁰⁵.

Το κάλεσμα για τη συγκρότηση συμβουλίων δεν έχει προς το παρόν μεγάλη απήχηση. Μέχρι το 2002 μόνο πέντε δήμοι του Νομού Αττικής εκμεταλλεύτηκαν τη δυνατότητα του άρ. 16 του Ν. 2713/1999¹⁰⁶. Τελευταία, έγινε συντονισμένη προσπάθεια από το Υ.Δ.Τ. και μερίδα εγκληματολόγων για τη διάδοση του θεσμού. Ωστόσο, η περιορισμένη έστω μέχρι τώρα ανταπόκριση της οποίας έτυχε η πρόταση για την υιοθέτηση πολιτικών διαιτηρικότητας δεν μπορεί να μείνει ασχολίαστη, επειδή εντάσσεται στη γενικότερη τάση αναδιανομής των αρμοδιοτήτων της γενικής πρόληψης.

Σύμφωνα με τον Θ. Παπαθεοδώρου το μέτρο των Συμβουλίων Πρόληψης της εγκληματικότητας βασίζεται σε δύο πυλώνες. Ο πρώτος είναι η αρχή διαιτηρικότητας,

¹⁰² Πρόκειται για εύπορες κυρίως συνοικίες των βορείων προαστίων και οικισμούς στους οποίους διαμένουν κοινωνικές ομάδες υψηλής κοινωνικής και οικονομικής θέσης.

¹⁰³ Φ.Ε.Κ. Α'89/1999.

¹⁰⁴ Άρ. 16 παρ. 1

¹⁰⁵ Άρ. 16 παρ. 3

¹⁰⁶ Λαμπροπούλου, σ. 6, υποσ. 9. Πρόκειται για τους Δήμους Πεντέλης, Μενιδίου, Βούλας, Περιστερίου, Ζεφυρίου και Αργυρούπολης.

που ευνοεί την ανάπτυξη δράσεων οριζόντιου χαρακτήρα¹⁰⁷. Το επιχείρημα των υποστηρικτών της είναι ότι η συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική είναι ασύμβατη με ιεραρχικές και γραφειοκρατικές δομές. Επίσημοι φορείς κοινωνικού ελέγχου, τοπικοί πολιτικοί και επιστημονικοί παράγοντες, καθώς και χρηματοδότες προγραμμάτων συγκροτούν ένα πολύπλοκο δίκτυο, μέσα στο οποίο οι αποφάσεις δεν επιβάλλονται από ιεραρχικά ανώτερα όργανα. Η συνδιαμόρφωση των αποφάσεων στηρίζεται στη διασταύρωση των στόχων, στην κοινότητα των προβλημάτων, στη συγγένεια των συμφερόντων και την εναρμόνιση της συνεργασίας μεταξύ των φορέων¹⁰⁸.

Ο δεύτερος πυλώνας του θεσμού είναι η ανάγκη εμπέδωσης αισθήματος ασφάλειας στους πολίτες. Η γενική ανασφάλεια που δημιουργούν η πραγματική ή πλασματική αύξηση της εγκληματικότητας και τα Μ.Μ.Ε. αμφισβητεί την αποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού. Κάτω από το βάρος της ανασφάλειας και της δυσπιστίας, «το κοινωνικό συμβόλαιο» και η κοινωνική αλληλεγγύη φαίνονται να υφίστανται τριγμούς¹⁰⁹. Το επιχείρημα της αποδυνάμωσης του «κοινωνικού συμβολαίου» είναι αυτό που νομιμοποιεί την εκχώρηση ενός μέρους της επίσημης προληπτικής εξουσίας σε τοπικούς φορείς και την προώθηση της μεταξύ τους συνεργασίας. Έτσι επιδιώκεται η επαναδιατύπωση του κοινωνικού συμβολαίου με μικρο-κοινωνικούς όρους. Εφόσον το κράτος δεν μπορεί να διατηρήσει ανέπαφο το προστατευτικό του πρόσωπο, η κοινότητα καταλαμβάνει την θέση του και αυτό αναλαμβάνει τον ρόλο του αναδιανομέα των σχετικών εξουσιών.

Ένα ακόμη σημείο το οποίο χρήζει προσοχής είναι η ανάδειξη της ασφάλειας ως νέου δικαιώματος άξιου προστασίας. Μέχρι τώρα είδαμε την εμπορευματοποίηση της ασφάλειας και την καθιέρωσή της ως καταναλωτικού αγαθού¹¹⁰. Τώρα διαπιστώνουμε την προβολή της ως αυτοτελούς δικαιώματος ο πυρήνας του οποίου απειλείται από την αύξηση της εγκληματικότητας. Ωστόσο, αν υπάρχει δικαίωμα στην ασφάλεια, αυτό προστατεύεται από τις υπάρχουσες συνταγματικές διατάξεις για τα ατομικά δικαιώματα (ζωή, σωματική ακεραιότητα, περιουσία, προσωπική

¹⁰⁷ Παπαθεοδώρου Θ., σ. 604.

¹⁰⁸ Pavlich G., p.p 124-125.

¹⁰⁹ Παπαθεοδώρου Θ., σ. 605.

¹¹⁰ Ο.π.

ελευθερία, ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής, κ.ο.κ.).

Οι κοινοτικές στρατηγικές πρόληψης της εγκληματικότητας, όπως έχουν εφαρμοστεί κυρίως στο εξωτερικό¹¹¹ και πιλοτικά ακόμη στην Ελλάδα, σηματοδοτούν την εκχώρηση μέρους της κρατικής εξουσίας πρόληψης της εγκληματικότητας σε ανεπίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου. Έτσι, πρέπει να αντιμετωπίζονται με επιφυλακτικότητα, εφόσον η «υποκατάσταση της (ελεγχόμενης πάντως μέσα από τους συνταγματικούς μηχανισμούς της λαϊκής κυριαρχίας) κρατικής εξουσίας από την κοινωνική εξουσία (= λιγότερο κράτος)»¹¹², μπορεί να ενισχύσει δυσανάλογα τα συμφέροντα κοινωνικών ομάδων υψηλού κοινωνικο-οικονομικού προφίλ.

Είναι αναμενόμενο ότι η συμμετοχή των κατοίκων σε προγράμματα πρόληψης να είναι μεγαλύτερη σε περιοχές με υψηλά ποσοστά ιδιοκατοίκησης και με κατοίκους υψηλής κοινωνικο-οικονομικής θέσης¹¹³. Τέτοιες περιοχές αναπτύσσουν μηχανισμούς απομόνωσης των ατόμων των οποίων το οικονομικό και κοινωνικό προφίλ είναι ασύμβατο με τους όρους του «μικρο-κοινωνικού» συμβολαίου. Έτσι, θυμίζουν τις ετεροτοπίες, οι οποίες δημιουργούν έμμεσες μορφές αποκλεισμού. Επίσης, έχουν αυξημένο ενδιαφέρον για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και ανθρώπινο δυναμικό που μπορεί να διαθέσει πόρους για τη συνεργασία δημόσιας και ιδιωτικής αστυνομίας. Αντίθετα, οι υποβαθμισμένες περιοχές με υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας, που υποκινούνται να υιοθετήσουν συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική στιγματίζονται ακόμη περισσότερο¹¹⁴.

¹¹¹ Δανία, Γαλλία, Σουηδία, Βέλγιο, Ολλανδία, Μ. Βρετανία, Η.Π.Α. Βλ. Λαμπροπούλου Έ. (6), σσ. 1-2, Παπαθεοδώρου Θ., σ. 602-604.

¹¹² Μανωλεδάκης Ι. (2), σ. 32.

¹¹³ Λαμπροπούλου Έ. (6), σ. 7, (1), σ. 98.

¹¹⁴ Λαμπροπούλου Έ. (6), σ. 9.

3. Η γενική πρόληψη στη σύγχρονη πόλη

Από την ανάλυση που προηγήθηκε αναδείχθηκαν οι πραγματικοί χώροι στους οποίους αναπτύσσεται η δράση των φορέων γενικής πρόληψης: οι φυσικοί (δημόσιοι και ιδιωτικοί χώροι οι οποίοι επιτηρούνται ηλεκτρονικά, χώρος Schengen) και οι εικονικοί (διαδίκτυο, τηλεπικοινωνιακά δίκτυα, βάσεις δεδομένων).

Οι πρώτοι συνιστούν ετεροτοπίες-αναπαραστάσεις ουτοπιών, στις οποίες το έγκλημα επιδιώκεται να εξαλειφθεί. Η πρόσβαση σε αυτές είναι τυπικά ελεύθερη, αλλά συνοδεύεται από έμμεσες μορφές αποκλεισμού. Στους ιδιωτικούς χώρους μαζικής χρήσης και σε δημόσιους χώρους που επιτηρούνται ηλεκτρονικά εφαρμόζονται εκλεπτυσμένες μορφές κοινωνικού ελέγχου. Η απειλή προσωποποιείται σε εκπροσώπους των λεγόμενων επικίνδυνων κοινωνικών ομάδων. Όσον αφορά τον χώρο Schengen, τα τρίτα κράτη διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με την αντιμετώπιση των υπηκόων τους στο εσωτερικό του¹¹⁵.

Οι ετεροτοπίες αυτές λειτουργούν σε συνδυασμό με ένα αντιθετικό κανονιστικό σχήμα που εκφράζει την απόλυτη αταξία και την πανταχού παρουσία του εγκλήματος. Η διάχυση του φόβου του εγκλήματος από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η ρητορική της κοινωνικής επικινδυνότητας και η έντονη φυσική παρουσία της αστυνομίας προσφέρει το απαραίτητο δυστοπικό σχήμα. Το πραγματικό αντίστοιχο της είναι οι χώροι με υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας και οι οικονομικά υποβαθμισμένες περιοχές.

Οι ετεροτοπίες της δεύτερης ομάδας συνιστούν ετεροτοπίες-ψευδαισθητικούς χώρους. Αυτοί χρησιμεύουν ως εργαλεία γενικής πρόληψης, εφόσον επιτρέπουν την αποθήκευση και επεξεργασία πληροφοριών και διευκολύνουν το έργο των διωκτικών αρχών. Το διαδίκτυο αποτελεί έναν ιδιαίτερο χώρο, καθώς ευνοεί την ανάπτυξη στους κόλπους του μιας ιδιαίτερης μορφής εγκληματικότητας (ηλεκτρονικό έγκλημα). Η πρόσβαση σε αυτές είναι περιορισμένη και εξαρτάται από την κατοχή ενός κωδικού, εξειδικευμένης γνώσης ή απαραίτητου τεχνολογικού εξοπλισμού. Συμπιέζουν (διαδίκτυο, βάσεις δεδομένων) ή συνδέουν (τηλεπικοινωνίες) στους κόλπους τους αναρίθμητους ετερογενείς τόπους: χώρους και θέματα. Τέλος, βρίσκονται σε ιδιαίτερη σχέση με τον χρόνο, συμπυκνώνοντάς τον (γενετικά

¹¹⁵ Παπακωνσταντής Γ., σσ. 27-28.

δεδομένα που αποκαλύπτουν κληρονομικά χαρακτηριστικά), καταργώντας τον ή χρησιμεύοντας ως όχημα για την ταχύτατη μεταφορά μέσα σε αυτόν (τηλεπικοινωνίες, διαδίκτυο). Κοινός τόπος ανάμεσα στις ετεροτοπίες της πρώτης και της δεύτερης ομάδας είναι η στενή τους εξάρτηση από την τεχνολογία.

Ακόμη, η ιδιότητα των ετεροτοπιών να αντανakλούν έναν απεριόριστο αριθμό ασύμβατων μεταξύ τους πραγματικών χώρων τις οπλίζει με τη δύναμη να αμφισβητούν και να υπονομεύουν την υποτιθέμενη συνοχή των ολοκληρωμένων συστημάτων μέσα στα οποία συγκροτούνται¹¹⁶. Ιδανικοί ή ψευδαισθητικοί τόποι, οι ετεροτοπίες είναι σημεία στα οποία αναδεικνύονται οι τριβές μεταξύ παραδοσιακών και μοντέρνων προληπτικών τεχνικών. Όπως αναφέρουν οι Hook και Vrdoljak, οι ετεροτοπίες αναπαριστούν σημεία ελιγμών ή απο-σταθεροποίησης των σύγχρονων κοινωνικο-πολιτικών συσχετισμών εξουσίας¹¹⁷. Ο ετεροτοπικός χώρος έχει την εγγενή ικανότητα να υπογραμμίζει τις αντιθέσεις, εκθέτοντάς τις στο φως.

Επιπλέον, οι χώροι της πρώτης ομάδας, και ειδικότερα αυτοί τους οποίους συναντούμε στη σύγχρονη πόλη και μέσα στους οποίους εφαρμόζονται μέθοδοι τεχνικής πρόληψης, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παρούσα εργασία. Πρώτον, επειδή περιγράφουν το διάγραμμα μιας πόλης, στην οποία η γενική πρόληψη αρχίζει να αποσπάται από τον κοινωνικό και να εντάσσεται στον τεχνικό εξοπλισμό της. Δεύτερον, επειδή η φιλοσοφία τους συνυφαίνεται και με την θεωρία του «υπερασπίσιμου χώρου», για την οποία έγινε ήδη λόγος στο πλαίσιο της ανάλυσης για τις κοινοτικές μορφές πρόληψης.

Το διάγραμμα της «εγκληματογόνου πόλης» κάνει την εμφάνισή του τον 19^ο αιώνα. Στον σχεδιασμό του συνεισέφερε κυρίως η αστυνομική, αλλά μετέπειτα και η δικαστική και εγκληματολογική στατιστική. Το σύγχρονο διάγραμμα υφάινεται γύρω από τη διάχυση της ανασφάλειας. Η στατιστική και η χαρτογράφηση γίνονται εκ νέου εργαλεία της ανθρωπογεωγραφίας του ρίσκου¹¹⁸. Ενώ συντηρεί την φιλοσοφία των ζωνών εγκληματικότητας, κληροδότημα της σχολής του Σικάγο, η νέα αστική τοπογραφία του κινδύνου αναπτύσσει παράλληλα την φιλοσοφία των «νησίδων ασφαλείας». Τα εμπορικά κέντρα, τα πάρκα ψυχαγωγίας και τα οικιστικά τετράγωνα

¹¹⁶ Genocchi B., "Discourse, discontinuity, difference: the question of "other" spaces" στο Watson S., Gibson K. (eds), *Postmodern Cities and Spaces*, Oxford, Blackwell, 1995, σύμφωνα με Hook D., Vrdoljak M., σ. 210.

¹¹⁷ Hook D., Vrdoljak M., σ. 208.

¹¹⁸ Osborne Th., Rose N., σ. 22.

κατοικιών ή γραφείων επιτηρούμενα με κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης προσφέρουν παραδείγματα ασφάλειας. Από την άλλη πλευρά, η αντίθεση με τις ζώνες εγκληματικότητας και τις υποβαθμισμένες οικονομικά περιοχές δημιουργεί την εντύπωση ότι ο πολεοδομικός σχεδιασμός είναι αυτός που παράγει και αναπαράγει το έγκλημα. Ωστόσο, το αστικό περιβάλλον δεν είναι ένας άγραφος πίνακας στον οποίο εγγράφονται οι κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές αναμετρήσεις δυνάμεων, αλλά το παράγωγο αυτών¹¹⁹.

Η οργάνωση της πόλης στηρίζεται στον τεχνικό και κοινωνικό εξοπλισμό της¹²⁰. Με τον σχεδιασμό του τεχνικού και κοινωνικού εξοπλισμού της πόλης είναι επιφορτισμένη η πολιτεία, η οποία όμως εμπιστεύεται ενίοτε την κατασκευή και την τροφοδότησή τους στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Σύμφωνα με τον Π. Λουκάκη, η αναπτυξιακή πολιτική για τις πόλεις στην Ελλάδα βρίσκει την πολιτεία να ενισχύει την ιδιωτική επιχειρηματικότητα, τις κρατικές επενδύσεις να συσσωρεύονται εκεί όπου διαφαίνεται ήδη αναπτυγμένος και με περαιτέρω δυνατότητες ανάπτυξης ο ιδιωτικός τομέας και τον κοινωνικό εξοπλισμό να προσπαθεί να καλύψει τα κενά και τις εντάσεις που δημιουργεί η ανομοιόμορφη ικανοποίηση των αναγκών και η ανισοκατανομή των οικονομικών πόρων¹²¹.

Η στροφή της γενικής πρόληψης της εγκληματικότητας σε τεχνικές μεθόδους συρρικνώνει τον κοινωνικό χαρακτήρα της αντεγκληματικής πολιτικής. Εντασσόμενη στον τεχνικό αστικό εξοπλισμό, η πρόληψη ακολουθεί τις επιταγές της ελεύθερης αγοράς: η τάξη από ηθική μετατρέπεται σε λειτουργική, η ηθική ευθύνη σε προνοητικότητα, ο εγκληματίας σε διακυβευτή της τάξης. Την υποχώρηση των ηθικών κανονιστικών σχημάτων έρχονται να αναπληρώσουν ως ρυθμιστικές-συμβολικές αρχές οι ουτοπίες και οι αντεστραμμένες τους μορφές.

¹¹⁹ Soja E.W., *Postmodern Geographies the Reassertion of Space in Critical Social Theory*, London, Verso, 1989, pp. 79-80 σύμφωνα με Hook D., Vidoljak M., σ. 207, υποσ. 1.

¹²⁰ Ο τεχνικός εξοπλισμός περιλαμβάνει την τεχνική υποδομή της πόλης και τις εγκαταστάσεις που εξυπηρετούν τις λειτουργίες της (ύδρευση, αποχέτευση, τηλεπικοινωνίες, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, δημόσιες συγκοινωνίες, δίκτυα οικιστικών και βιομηχανικών αποβλήτων). Ο κοινωνικός περιλαμβάνει τις υπηρεσίες που ικανοποιούν τις κοινωνικές ανάγκες του πληθυσμού, υγεία, πρόνοια, εργασία, εκπαίδευση, ψυχαγωγία. Η πληρότητα του τεχνικού εξοπλισμού είναι απαραίτητη όχι μόνο για την ομαλή οικονομική λειτουργία μιας πόλης, αλλά και για τις κοινωνικές σχέσεις. Αντίστροφα, ο κοινωνικός εξοπλισμός εξασφαλίζει την ομαλή διεξαγωγή τόσο της κοινωνικής ζωής, όσο και της παραγωγικής διαδικασίας. Λουκάκης Π., σσ. 399-401.

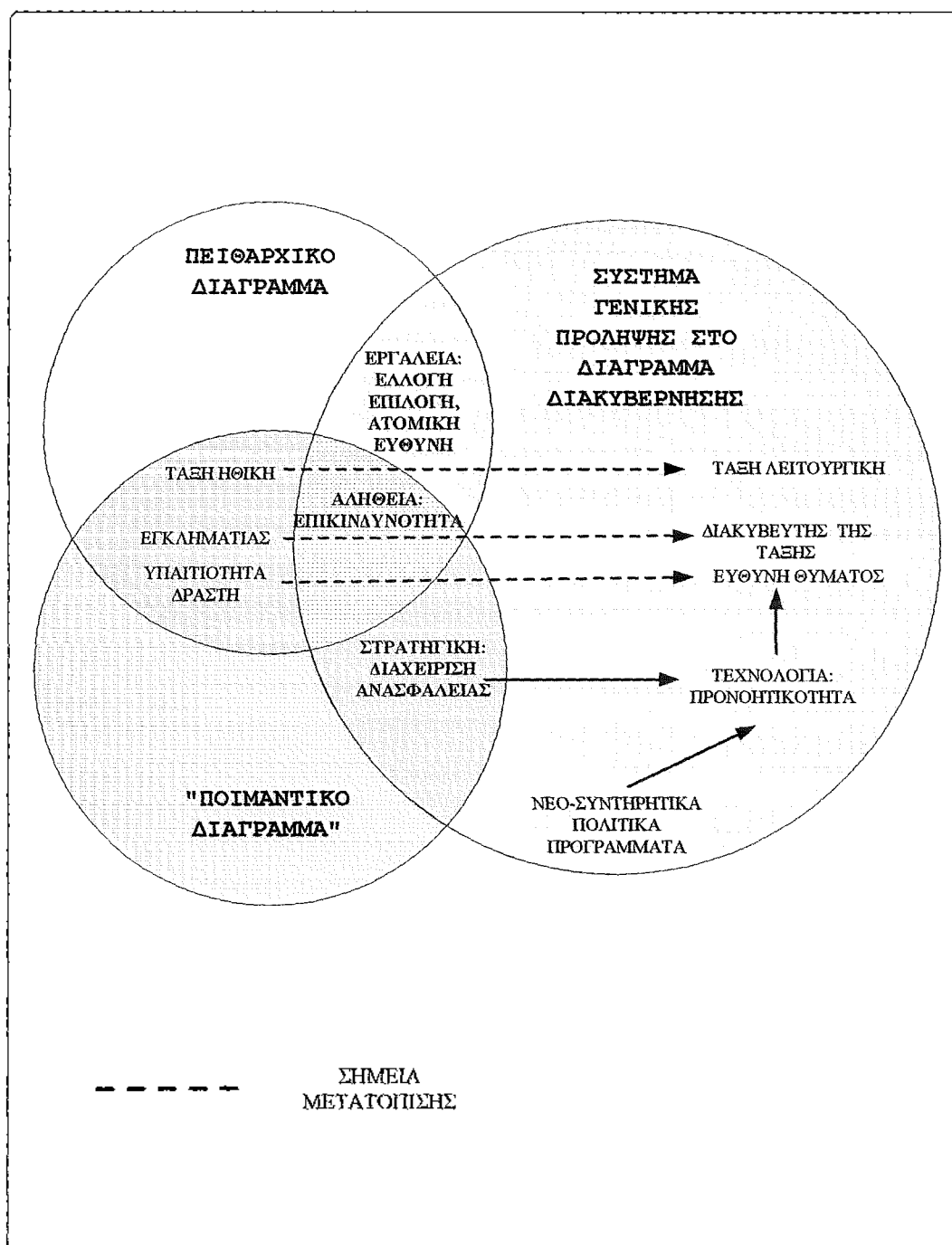
¹²¹ Ο.π., σ. 404.

Έτσι, η γενική πρόληψη στη σύγχρονη πόλη, δεχόμενη την επίδραση νεο-συντηρητικών πολιτικών προγραμμάτων, ενσωματώνει στοιχεία με ιδεολογική λειτουργία, που δεν είναι τίποτα περισσότερο από «τη σκόνη που σηκώνεται από την πάλη μεταξύ διαφορετικών δυνάμεων»¹²². Η σύγχρονη πόλη γεννά ετεροτοπίες ιδεολογικού χαρακτήρα και ταυτόχρονα τα κατάλληλα εργαλεία για την παραγωγή και τη συσσώρευση της γνώσης. Επινοεί αποτελεσματικές «μεθόδους παρατήρησης, τεχνικές καταγραφής, τρόπους διερεύνησης και έρευνας, Συστήματα ελέγχου» για την πρόληψη της εγκληματικότητας¹²³.

¹²² Nietzsche F., όπως παρατίθεται στον Deleuze G. (1), p. 29.

¹²³ Foucault M. (13), σ. 111.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1: ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΕΩΝ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ ΤΟΜΗΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟ "ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟ" ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΑ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Εισαγωγή

Το κεφάλαιο που ακολουθεί διαρθρώνεται σε δύο ενότητες. Η πρώτη αποτελεί μια κριτική προσέγγιση των μορφών γνώσης που παράγονται από τους θεσμούς της γενικής πρόληψης και εξυπηρετούν τον σκοπό της αναδιανομής. Σύμφωνα με τον M. Foucault, εξουσία και γνώση συνιστούν ένα σφιχτοδεμένο πλέγμα μέσα στο οποίο αλληλοϋποστηρίζονται¹: «η εξουσία παράγει γνώση (και όχι μόνο ευνοώντας της, επειδή την εξυπηρετεί, ή εφαρμόζοντάς την επειδή της είναι χρήσιμη), εξουσία και γνώση αλληλεξαρτώνται άμεσα, δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς συσχετισμένη σύσταση ενός πεδίου γνώσης, ούτε και γνώση που να μην προϋποθέτει και να μην αποτελεί ταυτόχρονα σχέσεις εξουσίας»².

Η άνθηση της εγκληματολογικής στατιστικής και χαρτογράφησης, της περιστασιακής πρόληψης και της θυματολογικής προσέγγισης προϋποθέτει τους μηχανισμούς (πεδία ορατότητας) και τους κανόνες των θεσμών που περιγράφηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Έτσι, στατιστική και χαρτογράφηση, περιστασιακή πρόληψη και θυματολογία, ενισχυμένες από την οργάνωση αυτών των θεσμών για τη διαχείριση της ανασφάλειας, υποστηρίζουν με τη σειρά τους τη δυναμικότητα του συστήματος γενικής πρόληψης.

Παρόλο που εξουσία και γνώση προϋποθέτουν η μία την άλλη, είναι ετερογενείς. Σύμφωνα με τον G. Deleuze η γνώση στον M. Foucault αφορά μορφοποιημένες ύλες (θύματα, θύτες, επικίνδυνες κοινωνικές ομάδες) και τυποποιημένες λειτουργίες (κωδικοποίηση εγκληματολογικών δεδομένων, ενίσχυση κοινωνικής συνοχής, μείωση εγκληματικών ευκαιριών), ενώ η εξουσία ασχημάτιστες ύλες και λειτουργίες. Επίσης, η εξουσία είναι διαγραμματική, ενώ η γνώση διαστρωματωμένη, αποτελούμενη από τα ρηματικά (αποφάνσεις) και μη ρηματικά στοιχεία (ορατότητες) τα οποία επικάθονται σε κάθε ιστορικό σχηματισμό, καθώς

¹ Foucault M. (13), σσ. 111, 117, (2), σ. 98, Deleuze G., σ. 73 επ., Smart B., pp. 60, 64, 80.

² Foucault M. (12), σσ. 40-41.

διέρχονται από τα διάδοχικά κατώφλια της θετικότητας, της επιστημολογοποίησης, της επιστημονικότητας και της τυποποίησης³.

Από το τέλος της πρώτης και στη δεύτερη ενότητα γίνεται λόγος για την επίδραση των προδραστικών μεθόδων στα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα. Σύμφωνα με τον Μ. Foucault η εξουσία ασκείται σε ελεύθερα υποκείμενα. Μια σχέση της οποίας το ένα μέρος δεν έχει τη δυνατότητα να καθορίσει το ίδιο έστω και μερικά τη δράση του είναι σχέση κυριαρχίας και όχι σχέση εξουσίας. Η ελευθερία είναι λοιπόν για τον Μ. Foucault συνθήκη ύπαρξης και υποστήριγμα της εξουσίας. Παράλληλα, η ελευθερία στη θεώρηση του Μ. Foucault εμφανίζεται και ως το όριο της εξουσίας, ως μορφή αντίστασης, η οποία εναντιώνεται στις εξουσιαστικές δυνάμεις.

Υπό την πρώτη έννοια, τα ατομικά δικαιώματα καθιστούν δυνατή την άσκηση της εξουσίας γενικής πρόληψης, εφόσον εξασφαλίζουν στα υποκείμενα εκείνο το ποσοστό ελευθερίας, το οποίο είναι απαραίτητο για τη σύσταση εξουσιαστικών σχέσεων στο πλαίσιο της γενικής πρόληψης. Υπό τη δεύτερη έννοια, τα εν λόγω δικαιώματα οριοθετούν την άσκηση της εξουσίας, εφόσον έχουν σκοπό να περιορίζουν το πεδίο δράσης της υπέρ της ελευθερίας των υποκειμένων. Έτσι, τα ατομικά δικαιώματα και η ρητορική που αρθρώνεται για την προστασία τους παίρνουν την θέση της ελευθερίας στην ανάλυση.

Όσον αφορά τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, η προστασία τους θεωρείται απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία των ατομικών δικαιωμάτων, όπως θα υποστηριχθεί στη συνέχεια του κεφαλαίου. Βέβαια, η υιοθέτηση της τριμερούς αυτής διάκρισης, οικεία στους θεωρητικούς της νομικής επιστήμης, αντιφάσκει στην καχυποψία του Μ. Foucault για τα κλασικά φιλελεύθερα δικαιώματα, τα οποία θεωρεί απαρχαιωμένα⁴ ως προερχόμενα από την θεωρία του «κοινωνικού συμβολαίου».

Ολόκληρο το δυτικό νομικό οικοδόμημα των δικαιωμάτων βασίζεται στην αρχή της φυσικής προέλευσης, στο επιχείρημα ότι τα δικαιώματα αυτά συμπεκνώνουν όλα όσα ο άνθρωπος από την φύση του δικαιούται να είναι. Ο Μ. Foucault αρνείται κατηγορηματικά την ύπαρξη μιας θεμελιώδους ανθρώπινης φύσης⁵

³ Foucault M. (11), σσ. 281 επ., Deleuze G., p. 51.

⁴ Pickett B., σσ. 404-406.

⁵ Foucault M. (13), σσ. 14-15, 58.

και διευρύνει έτσι τον χώρο των δικαιωμάτων, για να συμπεριλάβει και ομάδες παραδοσιακά περιθωριακές (ομοφυλόφιλους, ψυχικά πάσχοντες, εγκληματίες). Οι ενστάσεις του επικεντρώνονται σε δύο σημεία. Πρώτον, η γέννηση των δικαιωμάτων στην φιλελεύθερη εμβρυακή τους μορφή βοήθησε στην νομιμοποίηση μηχανισμών όπως η αστυνομία και το σωφρονιστικό σύστημα, οι οποίοι χρησιμοποιούνται παραδοσιακά για την περιστολή των δικαιωμάτων. Δεύτερον, το επιχείρημα της φυσικής προέλευσης αντιδιαστέλλει ως μη φυσιολογικό οτιδήποτε αποκλίνει από την θεμελιώδη ανθρώπινη φύση και τις νομικά κατοχυρωμένες αρχές της. Έτσι, κατασκευάζονται αντιθέσεις μεταξύ νομιμοφρόνων και παραβατών, φυσιολογικών και ψυχικά ασθενών, ηθικών και διεστραμμένων⁶.

Ο M. Foucault υποστηρίζει ως θεμελιώδες το δικαίωμα της διαφοράς, μέσω αυτοπραγμάτωσης και ταυτόχρονα εμπόδιο στην κοινωνική αποξένωση⁷. Καταλήγει τέλος να αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα της αυτοπραγμάτωσης μέσω της ελεύθερης διάθεσης του σώματος και της επιδίωξης της ευτυχίας μέσω της ικανοποίησης των ατομικών αναγκών⁸.

1. Παραγωγή γνώσης

α. Εγκληματολογική στατιστική και χαρτογράφηση

Η πρόβλεψη του κινδύνου και η έγκαιρη αντιμετώπισή του προϋποθέτουν την κατάστρωση ενός υποθετικού σχεδίου που αξιοποιεί την τεχνολογία, για να κωδικοποιεί την υπάρχουσα εγκληματολογική γνώση. Οι προϋποθέσεις αυτές αναδεικνύουν εκ νέου σήμερα στην εποχή της πληροφορικής την εγκληματολογική στατιστική και χαρτογράφηση ως εργαλεία κωδικοποίησης της πληροφορίας, νομιμοποίησης προληπτικών στρατηγικών και διαχείρισης της αβεβαιότητας που προκαλεί ο φόβος θυματοποίησης.

Βέβαια, η γένεση της εγκληματολογικής στατιστικής και της χαρτογράφησης τοποθετείται σε χρόνο πολύ προγενέστερο της εμφάνισης των ηλεκτρονικών

⁶ Pickett B., σσ. 405-406.

⁷ Foucault M. (13), σ. 80.

⁸ Foucault M. (2), σ. 145.

υπολογιστών. Η στατιστική ως τρόπος επίλυσης προβλημάτων διακυβέρνησης χρονολογείται ήδη από τον 17ο αιώνα. Η εμφάνιση της θεωρίας των πιθανοτήτων στα μαθηματικά τον 19ο αιώνα έδωσε νέα ώθηση στην μελέτη των κοινωνικών και πολιτικών συστημάτων. Η σύνδεση όμως μαθηματικής στατιστικής και κοινωνικών επιστημών, λιγότερο αυτονόητη από όσο φαίνεται σήμερα, συνέβη πρώτα στο πεδίο της εγκληματολογίας, από τον Βέλγο μαθηματικό Adolphe Quételet⁹, εμπνευστή της θεωρίας του μέσου ανθρώπου, για την οποία έγινε ήδη λόγος¹⁰. Όσο για την χαρτογράφηση, τα πρώτα βήματα είχαν ήδη γίνει τον 19ο αιώνα από τους ιδρυτές της γαλλοβελγικής χαρτογραφικής σχολής (π.χ. Guerry) και συνεχίστηκαν στα μέσα του 20^{ου} αιώνα από την οικολογική προσέγγιση της σχολής του Σικάγο¹¹.

Η δυνατότητα της εγκληματολογικής στατιστικής να παράγει αλήθειες για τον ποινικό πληθυσμό και η συμβατότητά της με το μοντέλο διακυβέρνησης την καθιέρωσαν ως σύστημα γνώσης που κατηγοριοποιεί τα άτομα με βάση συλλογικά χαρακτηριστικά¹². Ταξινομώντας δεδομένα, η στατιστική υπολογίζει πιθανότητες διάπραξης αξιόποινων πράξεων για ομάδες πληθυσμού. Η συλλογή των εγκληματολογικών δεδομένων είναι έργο των εγκληματολογικών ερευνών, ο συνδυασμός των οποίων με στατιστικές μεθόδους είναι απαραίτητος για την κατηγοριοποίηση. Με την άνοδο της θυματολογικής προσέγγισης και των θυματολογικών ερευνών, γνώρισαν μεγάλη διάδοση και οι στατιστικές για κατηγορίες του πληθυσμού που κινδυνεύουν λιγότερο ή περισσότερο να θυματοποιηθούν.

Έτσι, ο απρόσωπος κίνδυνος διατάραξης της κοινωνικής ευταξίας και συνοχής εξαιτίας της φαινομενικής ή πραγματικής αύξησης της εγκληματικότητας αποκτά συγκεκριμένα συλλογικά χαρακτηριστικά¹³ και προσωποποιείται σε εκπροσώπους των φερόμενων ως επικίνδυνων κοινωνικών ομάδων. Η αναπόδραστη

⁹ Deflem M., σ. 4.

¹⁰ Κεφ. 3, ενότητα 1.

¹¹ Φαρσεδάκης Ι. (2), σσ. 87, 99.

¹² Βλ. σχετικά M. Foucault, (1974) "La vérité et les formes juridiques" στο Defert D., Ewald F. (eds), *Dits et écrits 1954-1988*, vol. II, Paris, Gallimard, 1994, p. 622 και (1978) "Governmentality" στο Burchell G., Gordon C., Miller P. (eds), *The Foucault Effect*, Chicago, University of Chicago Press, 1991, pp. 96, 99-100, 103 σύμφωνα με Deflem M., p. 2.

¹³ Π.Χ. ηλικία, φύλο, εθνικότητα, εκπαιδευτικό επίπεδο, εργασιακή και οικονομική κατάσταση, ποινικό παρελθόν.

διαπλοκή μορφών γνώσης και σχέσεων εξουσίας, η οποία γίνεται δυνατή χάρη σε ένα σύνολο οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών ανομοιοτήτων, παράγει αλήθεια. Έτσι, η ατομική δικαική ευθύνη του εγκληματία αντικαθίσταται σταδιακά από τη συλλογική ευθύνη «επικίνδυνων» κοινωνικών ομάδων και τον υπολογισμό του κινδύνου¹⁴.

Οι εγκληματολογικές έρευνες συγκεντρώνουν ακόμη στοιχεία για τη συχνότητα διάπραξης εγκλημάτων ανά κατηγορίες και περιοχή (μεγάλα και μικρά αστικά κέντρα, συνοικίες, αγροτικές περιοχές). Η συγκέντρωση τέτοιων στατιστικών δεδομένων επιτρέπει την εγκληματολογική χαρτογράφηση μεγάλων αστικών κέντρων. Στην Ελλάδα η χαρτογράφηση σήμερα έχει την μορφή γεωγραφίας των παραβατικών συμπεριφορών. Αφορά κυρίως την περιοχή της πρωτεύουσας, στην οποία η εγκληματικότητα καταγράφεται ανά είδος και περιοχή, σχηματίζοντας ευπαθείς και ασφαλείς ζώνες¹⁵.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ούτε η χαρτογράφηση, ούτε η εγκληματολογική στατιστική, είναι νέες τεχνικές πρόληψης της εγκληματικότητας. Το ενδιαφέρον σήμερα είναι η επίδραση της πληροφορικής στην αλματώδη διάδοση της χρήσης τους¹⁶ και στις δυνατότητες που παρέχει η διεθνής αστυνομική συνεργασία για τη συγκέντρωση και ανταλλαγή στατιστικών και γεωγραφικών εγκληματολογικών δεδομένων.

Τονίζοντας τη σπουδαιότητα της εγκληματολογικής στατιστικής και χαρτογράφησης στο σύστημα πρόληψης της εγκληματικότητας μέσω της διαχείρισης της αβεβαιότητας δεν περιγράφουμε μια κοινωνία απόλυτου ελέγχου, αλλά μια μορφή προληπτικής εξουσίας που ονειρεύεται και θεωρεί ανάγκη τον κοινωνικό έλεγχο του εγκλήματος στην πιο απόλυτη μορφή του.

¹⁴ Βλ. Deflem M., σ. 12, ο οποίος υποστηρίζει τον συλλογικό χαρακτήρα της ευθύνης και για τις ομάδες πιθανών θυμάτων.

¹⁵ Το Υ.Δ.Τ. με ένα πρόγραμμα χαρτογράφησης ανέθεσε σε αρμόδιους φορείς το έργο της χαρτογράφησης για είκοσι πέντε δήμους της Αττικής. Βλ. π.χ. «Ανατομία του εγκλήματος σε 25 περιοχές της Αττικής», *Τα Νέα*, 20/4/1999, «Πεζές περιπολίες στους δρόμους του εγκλήματος», *Τα Νέα*, 21/4/1999, «Ο Χολαργός ασφαλέστερος από τα νότια προάστια», *Τα Νέα*, 22/4/1999; «Η ακτινογραφία του εγκλήματος στα νότια προάστια», *Τα Νέα*, 23/4/1999, «Στο έλεος των διαρρηκτών η Νέα Μάκρη», *Τα Νέα*, 12/5/1999, «Ληστείες σε Παιανία και Μαρκόπουλο», *Τα Νέα*, 14/5/1999.

¹⁶ Βλ. Ξένου Μ.

β. Θυματολογική προσέγγιση

Στην Ελλάδα ο ρόλος του θύματος στην προδικασία και την ποινική δίκη ήταν ανέκαθεν περιορισμένος. Κι αυτό γιατί το έγκλημα θεωρείται προσβολή του δημοσίου συμφέροντος, ενώ η ζημία από αυτό προσβολή ατομικών δικαιωμάτων¹⁷. Ωστόσο, το θύμα μπορεί να ζητήσει την αποκατάσταση της υλικής ζημίας στα αστικά δικαστήρια. Ο θεσμός της πολιτικής αγωγής στα ποινικά δικαστήρια έχει συμβολική μόνο σημασία¹⁸.

Η θυματολογία ως καθεαυτό εγκληματολογική προσέγγιση άρχισε να αναπτύσσεται στις αρχές της δεκαετίας του '70¹⁹. Ώθηση έδωσαν κυρίως διεθνείς τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής, όπως η δραστηριότητα του Συμβουλίου της Ευρώπης²⁰, η δράση του Ο.Η.Ε. και οι διεθνείς ή ευρωπαϊκές μη κυβερνητικές οργανώσεις²¹.

Η Παγκόσμια Εταιρία Θυματολογίας (World Society of Victimology) ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '70 στο πρώτο διεθνές συμπόσιο θυματολογίας στο Ισραήλ το 1972. Το 1987 έγινε συμβουλευτικό όργανο του Ο.Η.Ε.. Η συμβολή του Ο.Η.Ε. στην άνοδο της θυματολογίας ήταν επίσης αξιοσημείωτη. Η

¹⁷ Λαμπροπούλου Έ. (2), σ. 350.

¹⁸ Το θύμα εμφανίζεται στον Π.Κ. ως ο άμεσα παθών (άρ. 118), αυτός που δικαιούται αποζημίωσης (άρ. 77), αυτός που ενδεχομένως έχει προκαλέσει τον δράστη ή εκείνος στον οποίο πρέπει ο δράστης να επιδείξει επιθυμία επανόρθωσης της ζημίας, για να εξασφαλίσει την υπέρ του ίδιου εφαρμογή ευεργετικών διατάξεων (π.χ. άρθ. 100 παρ. 1, 84 παρ. 2δ). Όσον αφορά τον Κ.Π.Δ., το θύμα είναι διάδικος στην ποινική δίκη (πολιτική αγωγή) και έχει τα περισσότερα από τα δικαιώματα του κατηγορουμένου (άρ. 108 Κ.Π.Δ.). Spinellis C. D., Chaidou A., Serassis T., σσ. 129-133.

¹⁹ Για την εμφάνιση της θυματολογίας στην εγκληματολογική θεωρία βλέπε Φαρσεδάκης Ι. (2), σ. 131. Σήμερα πα λειτουργεί στην χώρα μας Ελληνική Εταιρία Θυματολογίας.

²⁰ Παραδείγματα από τις συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης αποτελούν η υπ' αρ. R (83) 7 για τη συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική, η υπ' αρ. R (85) 11 για την προστασία των δικαιωμάτων του θύματος, η υπ' αρ. R (87) 21 για την λήψη μέτρων πρόληψης της εγκληματικότητας και της θυματοποίησης τόσο με την υιοθέτηση κοινωνικής πολιτικής, όσο και με μέτρα περιστασιακής πρόληψης. Τσήτσουρα Α., σ. 208. Είναι γνωστό ότι οι συστάσεις δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τα κράτη-μέλη. Ωστόσο, αποτελούν βασικό γνώμονα χάραξης αντεγκληματικής πολιτικής. Σημαντικό κείμενο είναι και η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα θύματα των εγκλημάτων βίας» (European Convention on Victims of Violent Crime), που υπογράφηκε το 1983 από την Επιτροπή Υπουργών των κρατών-μελών. Βλ. Αρτινοπούλου Β., σ. 61.

²¹ Spinellis C. D., Chaidou A., Serassis T., σσ. 126-129.

συνεργασία της Γενικής Γραμματείας του Ο.Η.Ε. και της Επιτροπής Πρόληψης και Ελέγχου του Εγκλήματος του οργανισμού απέδωσε τη Διακήρυξη των Βασικών Αρχών της Δικαιοσύνης για τα Θύματα του Εγκλήματος και της Κατάχρησης Εξουσίας. Επίσης, το Ινστιτούτο του Ελσίνκι για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του εγκλήματος (HEUNI) ανέπτυξε δράσεις που αφορούν την πρόληψη της θυματοποίησης. Τέλος, οργανώσεις όπως το Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την Ασφάλεια των Πόλεων και το Ευρωπαϊκό Φόρουμ για τις Υπηρεσίες προς τα Θύματα αύξησαν τη δημοτικότητα του ρεύματος της θυματολογίας²².

Το χαρακτηριστικό της θυματολογίας είναι ότι μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τον δράστη στο θύμα. Στο κέντρο των επιδιωκόμενων στόχων τοποθετούνται η πρόληψη της εγκληματικότητας μέσα από την μελέτη της επαναλαμβανόμενης θυματοποίησης, η λήψη μέτρων για την μείωση των παραγόντων που ευνοούν την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και η ικανοποίηση των θυμάτων εγκληματικής ενέργειας.

Η μελέτη της επαναλαμβανόμενης θυματοποίησης υποστηρίζεται ότι μπορεί να προσφέρει σημαντική βοήθεια στην πρόληψη της εγκληματικότητας. Σύμφωνα με την θεωρία του τρόπου ζωής (life style theory), ο τρόπος ζωής ορισμένων ατόμων αυξάνει τις πιθανότητες θυματοποίησης. Άρα, ο έλεγχος των παραγόντων που δημιουργούν ευκαιρίες δράσης σε επίδοξους παραβάτες, συντελεί στην μείωση του κινδύνου θυματοποίησης²³. Ως μέτρα προτείνονται ατομικές (π.χ. παρακολούθηση) ή συλλογικές (ηλεκτρονική επιτήρηση, αστυνόμευση) προδραστικές μορφές κοινωνικού ελέγχου²⁴.

Για την προστασία των ενδεχόμενων θυμάτων προτείνεται μια σειρά μέτρων, άλλα από τα οποία μπορούν να αναληφθούν από δημόσιες και ιδιωτικές αρχές και άλλα από τα ίδια τα θύματα. Πρόκειται για μέτρα οικιστικού σχεδιασμού, πρόληψης με εντοπισμό ειδικών ομάδων-στόχων και μέτρα περιστασιακής πρόληψης²⁵. Οι δημόσιες και ιδιωτικές αρχές αναλαμβάνουν τη βελτίωση οικιστικών και πολεοδομικών συνθηκών (οίκηση, φωτισμός) σε περιοχές που θεωρείται ότι συσσωρεύουν μεγάλο ποσοστό εγκληματικής δραστηριότητας. Εντοπίζουν ευπαθείς

²² Αρτινοπούλου Β., σσ. 60-61.

²³ Bennett T., σ. 373.

²⁴ Βλ. ενδεικτικά Τσελώνη Α., Pease K., σ. 67.

²⁵ Τσήτσουρα Α., σ. 206.

ομάδες (παιδιά, γυναίκες) και προβαίνουν στη σχεδίαση συμβουλευτικών προγραμμάτων. Τα θύματα από την πλευρά τους αναλαμβάνουν συλλογικά μέτρα, όπως επίβλεψη από ιδιωτικές εταιρίες ασφάλειας περιοχών των οποίων οι κάτοικοι αισθάνονται ανασφαλείς, και ατομικά μέτρα περιστασιακής πρόληψης, για την οποία θα γίνει αυτοτελώς λόγος πιο κάτω²⁶.

Η ικανοποίηση των δικαιωμάτων του θύματος αποτελεί μια ακόμη διακήρυξη του σύγχρονου παγκόσμιου θυματολογικού ρεύματος. Από το 1951 η Margerry Fry είχε επισημάνει ότι τα θύματα εγκλημάτων βίας προστατεύονται ανεπαρκώς στην ποινική διαδικασία²⁷. Έτσι, υποστήριζε ότι το ίδιο το κράτος έχει ευθύνη να αποκαθιστά τη ζημία του θύματος, όταν αυτό είναι αδύνατο να γίνει από τον δράστη. Θεωρούσε δε ότι ο θεσμός της αποκατάστασης της ζημίας εντάσσεται στις ρυθμίσεις, οι οποίες σε ένα κράτος πρόνοιας αφορούν τη συλλογική ανάληψη των ζημιών από τους πραγματοποιούμενους κινδύνους.

Όπως στις περισσότερες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες, έτσι και στη χώρα μας η ποινική προστασία του θύματος παρέχεται στο όνομα του γενικού συμφέροντος²⁸. Το έγκλημα συνιστά προσβολή εννόμων αγαθών βλαπτική για το κοινωνικό σύνολο και η τιμώρηση του δράστη απάντηση στην προσβολή. Αυτό που αμφισβητεί η θυματολογική προσέγγιση είναι η αποτελεσματικότητα της προστασίας του θύματος στα πλαίσια της παραδοσιακής προστατευτικής για τα έννομα αγαθά λειτουργίας του ποινικού δικαίου.

Αφ' ενός προτείνει ως φορέα αξίωσης του ποινικού κολασμού όχι το δημόσιο, αλλά το ιδιωτικό συμφέρον. Αφ' ετέρου, στην θυματολογική ρητορική αντικείμενο προστασίας είναι τα ατομικά δικαιώματα και όχι τα έννομα αγαθά του θύματος. Η ρηματική μετατόπιση από το έννομο αγαθό στο δικαίωμα δικαιολογεί την υιοθέτηση άτυπων μορφών κοινωνικού ελέγχου. Αναφερόμαστε κυρίως σε μορφές άτυπης συλλογικής αντίδρασης στο έγκλημα (crime-stopping groups), οι οποίες έχουν αμφισβητηθεί έντονα ως προς τη νομιμοποίηση και τα όρια δικαιοδοσίας τους²⁹. Χωρίς να αμφισβητείται η ανάγκη προστασίας των εννόμων αγαθών και των

²⁶ Τσήτσουρα Α., σ. 209. Βλ. ακόμη «Η πολυκατοικία-Φρούριο», *Ιός της Κυριακής, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 15/11/1998. Ο κίνδυνος, όπως ήδη αναφέρθηκε, στο σύστημα διαχείρισης της ανασφάλειας πρέπει να είναι συλλογικός. Βλ. κεφ. 3, ενότητα 1.

²⁷ Λαμπροπούλου Έ. (2), σ. 350, Παπαδάτος Π., σ. 25.

²⁸ Lüderssen K., σ. 78.

²⁹ Λαμπροπούλου Έ. (1), σ. 97.

δικαιωμάτων του θύματος, επισημαίνουμε τον κίνδυνο ανάδειξης μιας νέας μορφής αυτοδικίας.

Η αξίωση ιδιωτικού χαρακτήρα του θύματος για αποτελεσματική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων του υποκρύπτει και έναν ακόμη κίνδυνο. Η οργάνωση των θυμάτων διαφόρων εγκλημάτων σε ομάδες άσκησης πολιτικής πίεσης προκαλεί σύγχυση ως προς τον χαρακτήρα των δικαιωμάτων του θύματος. Τα δικαιώματα που κατακτήθηκαν με κοινωνικούς αγώνες και εμπνέουν παραδοσιακά συλλογική διεκδίκηση είναι τα κοινωνικά δικαιώματα. Το Σύνταγμα αναγνωρίζει τον κοινωνικό τους χαρακτήρα αποδίδοντάς τους μορφή θετικής παροχής. Οι ομάδες θυμάτων ρητορικά εμπιστεύονται, αλλά ουσιαστικά αμφισβητούν την αποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού. Επενδύουν ατομικά δικαιώματά με κοινωνικό περίβλημα, για να αξιώσουν από την πολιτεία το έλλειμμα προστασίας, που θεωρούν ότι τα απειλεί και στο οποίο θεμελιώνεται η μετατροπή της δημόσιας αξίωσης σε ιδιωτική.

Συμπερασματικά, η θυματολογική προσέγγιση συμβαδίζει τόσο με τάσεις αύξησης της καταστολής, όσο και με εκλεπτυσμένες μορφές κοινωνικού ελέγχου. Κι αυτό γιατί η ρητορική της κινείται σε ένα συνεχές, την μια άκρη του οποίου καταλαμβάνουν τιμωρητικές και ανταποδοτικές λογικές και το άλλο η ανάγκη να ληφθούν προδραστικά μέτρα και άτυπες μορφές κοινωνικού ελέγχου εις βάρος των ατομικών ελευθεριών του συνόλου.

γ. Περιστασιακή πρόληψη

Η περιστασιακή πρόληψη (situational crime prevention) είναι η πιο σύγχρονη τάση στην αντεγκληματική πολιτική, που αρχίζει να κερδίζει έδαφος και στην Ελλάδα. Μπορεί να συνοψισθεί σε τρεις ομάδες τεχνικών³⁰: σε τεχνικές που έχουν σκοπό να αυξήσουν τον βαθμό δυσκολίας της προσπάθειας του δράστη (δυσχέραση του στόχου, έλεγχος πρόσβασης), να αυξήσουν τους κινδύνους που εγκυμονεί η παράβαση (περιπολίες, ηλεκτρονική επιτήρηση, φωτισμός δρόμων, κατάλληλος οικιστικός σχεδιασμός) και να μειώσουν τα οφέλη που αναμένονται από την

³⁰ Βλ. την κωδικοποίηση των τεχνικών της «περιστασιακής» πρόληψης από τον Clarke στον Bennett T., σ. 381.

παράβαση (απομάκρυνση του στόχου, θέση διακριτικών σημείων σε περιουσιακά στοιχεία).

Η περιστασιακή πρόληψη εναποθέτει πολλές από τις ελπίδες της στην τεχνολογία. Στην Ελλάδα η τεχνική πρόληψη αφορά κυρίως μεθόδους ηλεκτρονικής επιτήρησης, που άρχισαν πολύ πρόσφατα να εφαρμόζονται και σε χώρους πλην των λεγόμενων ευπαθών στόχων, όπως π.χ. στους λεωφορειοδρόμους για την πρόληψη παραβάσεων του Κ.Ο.Κ.. Εξάλλου, οι τεχνικές της περιστασιακής πρόληψης και ειδικότερα η ηλεκτρονική επιτήρηση μετατοπίζουν την εγκληματικότητα σε γειτονικές περιοχές που δεν διαθέτουν συστήματα επιτήρησης³¹. Έτσι, οι παραπάνω τεχνικές λειτουργούν ως συστήματα απομάκρυνσης της ανασφάλειας και δημιουργίας χώρων νοητά περιφραγμένων.

Ωστόσο, το εύρος της ποικιλίας των σύγχρονων εποπτικών μεθόδων εκτείνεται σήμερα από τις κάμερες και τα κινητά τηλέφωνα μέχρι τα συστήματα ελέγχου της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και θερμαντικές εικονικές τεχνολογίες παρακολούθησης του ιδιωτικού χώρου. Σύμφωνα με μια μερίδα επιστημόνων βρισκόμαστε μπροστά στα εγκαίνια μιας νέας «εποπτικής κοινωνίας» και πολύ κοντά στην τελειοποίηση ενός παγκόσμιου συστήματος διασύνδεσης βάσεων δεδομένων³².

Ωστόσο, η άποψη αυτή φαίνεται να παραγνωρίζει το γεγονός ότι η τεχνική πρόληψη πάρα πολύ συχνά καταφέρνει να συνυπάρχει αρμονικά με τεχνολογίες πειθαρχικής φύσης. Η αυστηροποίηση των ποινών, ένα πρωτίστως κατασταλτικό, αλλά και έμμεσα προληπτικό εργαλείο, είναι απολύτως αναγκαία για την αποτελεσματική εφαρμογή των τεχνικών της περιστασιακής πρόληψης. Για τον ίδιο λόγο η τακτική της μηδενικής ανοχής συνεχίζει να εφαρμόζεται σε χώρες που πρωτοστατούν σε προγράμματα περιστασιακής πρόληψης³³.

Οι τεχνικές της περιστασιακής πρόληψης αποτελούν το σημείο συνάντησης της προσπάθειας διαχείρισης της ανασφάλειας των πολιτών και των αναγκών της

³¹ Vitalis A., σ. 26.

³² Βλ. ενδεικτικά Penenberg A. L., «Η εποπτική κοινωνία», *Futura*, τ. 8, Άνοιξη/Καλοκαίρι 2002, σσ. 166-175 και Vitalis A., «Le regard omniprésent de la vidéosurveillance», *Le Monde Diplomatique*, 26/3/1998, pp. 26-27. Τέτοιου είδους μελλοντολογικοί θεωρητικοί προβληματισμοί απασχολούν κυρίως τον ξένο κοινωνιολογικό και εγκληματολογικό λόγο (αμερικάνικο, αγγλικό, γαλλικό), όπου το φαινόμενο της ηλεκτρονικής επιτήρησης έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις.

³³ Π.χ. Η.Π.Α. και Μ. Βρετανία. Βλ. Wacquant L., *Οι φυλακές της μιζέριας*, (μτφρ. Ν. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα, Πατάκης, 2001.

βιομηχανίας της ασφάλειας για μεγιστοποίηση των κερδών της. Με μια σειρά εξωποινικών μέτρων που έχουν σκοπό να εμποδίσουν το πέρασμα στην εγκληματική πράξη, είτε καταργώντας την εγκληματική ευκαιρία, είτε κάνοντάς την λιγότερο ελκυστική, η περιστασιακή πρόληψη τροποποιεί τα εξωτερικά περιστασιακά στοιχεία της προεγκληματικής κατάστασης και αγνοεί τα αίτιά της³⁴. Η περιστασιακή πρόληψη έχει επίσης την ιδιότητα να συντονίζεται τόσο με νεο-συντηρητικά πολιτικά προγράμματα, υπό το έμβλημα της ελευθερίας της επιλογής του υποκειμένου, όσο και με πολιτικά προγράμματα κοινωνικής δικαιοσύνης υπό το έμβλημα της προστασίας από κοινούς κινδύνους³⁵.

³⁴ O' Malley P., p. 264.

³⁵ Ο.π., σ. 267.

2. Προδραστικές μέθοδοι και ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα

Η ελευθερία στο έργο M. Foucault προηγείται της εξουσίας. Είναι μια δύναμη που γεννιέται έξω από το διάγραμμα, για να μπορεί να το αλλάζει. Η σκέψη της ελευθερίας είναι η σκέψη του «έξω». Η αντίσταση παίρνει και αυτή, όπως και η εξουσία, διαγραμματική μορφή και οι δυνάμεις της διέρχονται από κομβικά σημεία με τέτοιο τρόπο, ώστε να καθιστούν δυνατή την αλλαγή³⁶.

Για τους παραπάνω λόγους, η διάκριση μεταξύ ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων πρέπει να αναγνωσθεί όχι ως θεωρητικό αξίωμα, αλλά ως μεθοδολογικό εργαλείο. Είναι αυτή που θα μας επιτρέψει να χαράξουμε τα όρια ανάμεσα στην εξουσία και την αντίσταση, να ορίσουμε τη γραμμή εκείνη που αποφασίζει αν μια δύναμη υπηρετεί τις σχέσεις εξουσίας του διαγράμματος ή επενδύεται σε μορφές αντίστασης.

Τα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα ανήκουν στην κατηγορία των δημοσίων δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται σε κανόνες δημοσίου δικαίου και δημιουργούν έννομες σχέσεις ανάμεσα στον πολίτη και φορείς της κρατικής εξουσίας, όταν αυτοί ενεργούν με την κυριαρχική τους ιδιότητα. Τα ατομικά δικαιώματα θεμελιώνουν αξίωση για αποχή της κρατικής εξουσίας από ένα χώρο ελευθερίας του πολίτη (αρνητικό περιεχόμενο) και διακρίνονται σε καθεαυτό ατομικά και ομαδικής δράσης. Τα κοινωνικά δικαιώματα θεμελιώνουν αξίωση για οικονομικές παροχές ή παροχή υπηρεσιών από την πλευρά του κράτους (θετικό περιεχόμενο). Τα πολιτικά δικαιώματα ενσαρκώνουν αξίωση για συμμετοχή του πολίτη στην άσκηση της κρατικής εξουσίας (ενεργητικό περιεχόμενο)³⁷.

Τα ατομικά δικαιώματα κατοχυρώθηκαν σε ένα τυπικό νομικό πλαίσιο στα μέσα του 18^{ου} αιώνα με την άνοδο της αστικής τάξης και τους αγώνες της για τον περιορισμό της εξουσίας του μονάρχη και την αξιοποίηση του πλούτου της. Τα ατομικά δικαιώματα ομαδικής δράσης (συνάθροιση, συνεταιρισμός, συνδικαλισμός) και τα κοινωνικά κατοχυρώθηκαν μέσα από τους αγώνες της εργατικής τάξης. Τα πρώτα πολιτικά δικαιώματα αποτελούν επίσης κατάκτηση της αστικής τάξης, αλλά

³⁶ Foucault M. (2), pp. 95-96, Delenze G. (1), p. 89

³⁷ Μάνεσης Α., σσ. 18-20

χρειάστηκε να γίνουν μακροχρόνιοι αγώνες για την κατοχύρωσή τους στη σημερινή μορφή και έκταση (π.χ. δικαίωμα ψήφου για τις γυναίκες)³⁸.

Τα τρία είδη δικαιωμάτων είναι παραπληρωματικά μεταξύ τους. Για την απόλαυση ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων προϋποτίθεται η ύπαρξη ορισμένων κοινωνικών και κάποια ατομικά δικαιώματα ομαδικής δράσης έχουν και πολιτικό χαρακτήρα, επειδή συντελούν στη διαμόρφωση του πολιτικού γίνεσθαι. Επίσης, κάποια πολιτικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα ψήφου, δεν έχουν πραγματικό νόημα, όταν δεν ικανοποιούνται βιοτικά δικαιώματα (κατοικία, εργασία) ή όταν υπάρχει κρατική επέμβαση σε χώρους ελευθερίας των πολιτών³⁹.

Το δικαίωμα είναι λοιπόν εξ ορισμού έννομη ικανότητα η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη δικαίου και κρατικής εξουσίας⁴⁰. Ωστόσο, υπάρχει μια προδικαιική διάσταση των δικαιωμάτων και αυτή δεν είναι η φυσική τους προέλευση, αλλά ο χαρακτήρας αγωνισμού που έχουν. Από το επιχείρημα της φυσικής προέλευσης στο οποίο βασίστηκαν τον 18^ο αιώνα περάσαμε στην καταγραφή των δικαιωμάτων σε καταστατικούς χάρτες μετά από διεκδικητικούς αγώνες. Τα δικαιώματα ως χώρος ελευθερίας συνυφαίνονται με την ίδια την κρατική εξουσία, αποτελώντας θεμέλιο και όριό της ταυτόχρονα⁴¹. Έτσι, εμποδίζουν την μετατροπή των σχέσεων εξουσίας σε σχέσεις υποταγής. Μια προσέγγιση που επικεντρώνεται στον αγωνιστικό χαρακτήρα των δικαιωμάτων απέναντι στην κρατική εξουσία και στην κατοχύρωσή τους μέσα από κοινωνικούς αγώνες κάνει δυναμικότερη την προστασία τους. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει να παραγνωρίζεται η σημασία της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων σε κανόνες θετικού δικαίου.

Οι ποικίλες και έντονες προληπτικές αστυνομικές παρεμβάσεις στην ατομική ιδιωτική σφαίρα θέτουν σε κίνδυνο τα ατομικά δικαιώματα του απαραβίαστου της ιδιωτικής ζωής του ατόμου (άρ. 9 παρ. 1 εδ. β Σ.) και του απορρήτου της ελεύθερης επικοινωνίας (άρ. 19 Σ.). Ο προσανατολισμός του συστήματος πρόληψης της εγκληματικότητας στη διάχυση της αστυνόμευσης και σε προδραστικές μεθόδους επιβάλλει τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας της ελευθερίας. Η καταπάτηση των ατομικών ελευθεριών δεν αρκεί να αντιμετωπίζεται με την προσφυγή σε νομικά

³⁸ Ο.π. σσ. 20-21

³⁹ Ο.π., σσ. 18-25

⁴⁰ Ο.π., σ. 39.

⁴¹ Foucault M. (13), σσ. 93, 95.

επιχειρήματα -που είναι βέβαια το πρώτο και ύστατο καταφύγιο-, αλλά πρέπει να γίνεται και αφορμή για πολιτικό διάλογο σε μικρο-επίπεδα, πέρα από τα όρια που χαράζει ο διάλογος με την κρατική εξουσία. Μόνο έτσι τα ατομικά δικαιώματα ξεπερνούν την τυπική τους φύση προστατευόμενα και κατοχυρούμενα στην πράξη.

Σχετικά με τα επιτρεπτά όρια της προληπτικής δράσης της αστυνομίας αρθρώνεται σήμερα πλούσιος πολιτικός και επιστημονικός λόγος. Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι οι παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων δεν πλήττουν πια μόνο τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, αλλά και το μεγάλο φάσμα των μεσαίων στρωμάτων. Φυσικά, η σημασία της προάσπισης των ατομικών δικαιωμάτων που θίγονται από την αποθήκευση και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, από την κατάργηση του απορρήτου των τηλεπικοινωνιών και της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας⁴² και από την αποθήκευση γενετικού υλικού είναι μεγάλη. Ωστόσο, ο περιορισμός του λόγου στο επίπεδο των ατομικών μόνο δικαιωμάτων ενέχει τον κίνδυνο παραγνώρισης της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων ομαδικής δράσης, των κοινωνικών και των πολιτικών. Με δεδομένο τον παραπληρωματικό χαρακτήρα των δημοσίων δικαιωμάτων, η διαφορά δυναμικής στην προστασία των επιμέρους τύπων τους, απειλεί την ομαλή και ουσιαστική λειτουργία τους.

Η έννοια του δικαιώματος ως αντίβαρου της εξουσίας πρέπει να ανασυγκροτηθεί με βάση τα χαρακτηριστικά του νέου συστήματος πρόληψης. Με άλλα λόγια πρέπει να υποστηρίξουμε τα δικαιώματα που εναντιώνονται στις ανελευθερίες του συστήματος πρόληψης μέσω της διαχείρισης της ανασφάλειας, όπως διαμορφώνεται στα πλαίσια νεο-συντηρητικών πολιτικών προγραμμάτων. Αν θέλουμε να αναδείξουμε δυνάμεις αντίστασης, χρειάζεται να ενισχύουμε εκείνα τα δικαιώματα που καταπατούνται από τη διάχυση της ανασφάλειας, από την εμπορευματοποίηση της ασφάλειας και την υιοθέτηση προδραστικών μεθόδων: από τα ατομικά δικαιώματα, αυτό της συνάθροισης και από τα κοινωνικά δικαιώματα εκείνα της εργασίας, της κατοικίας και της κοινωνικής ασφάλισης. Παράλληλα, όσο το σύστημα πρόληψης της εγκληματικότητας θα επινοεί τεχνικές, θα επιστρατεύει διοικητικά και νομοθετικά μέσα, θα κατασκευάζει αρχιτεκτονικές μορφές και θα επεκτείνεται σε θεσμούς, τόσο η προστασία των δικαιωμάτων πρέπει να γίνεται πιο εφευρετική και πιο πολύμορφη.

⁴² Bosly H. D., σ. 1132.

Ειδικότερα για το ποινικό δίκαιο, η εγγυητική λειτουργία του για τις ελευθερίες των πολιτών είναι απαραίτητος, αλλά όχι ικανός όρος για τον έλεγχο και τον περιορισμό της αντεγκληματικής αυθαιρεσίας. Σύμφωνα με τον A. Baratta, ενισχύοντας το πολιτικό ύφος του ποινικού λόγου εργαζόμαστε στην κατεύθυνση οριοθέτησης της αντεγκληματικής πολιτικής και υπεράσπισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. «Αν δεν θέλουμε να εξαπλωθεί η αντεγκληματική πολιτική [...], πρέπει οπωσδήποτε να την περιορίσουμε στα πλαίσια ενός ρόλου πολιτικής ποινικού δικαίου. Αυτή θα έπρεπε να γίνει αναπόσπαστο μέρος –αν και επικουρικό και δευτερεύον- της πολιτικής προστασίας των δικαιωμάτων»⁴³.

⁴³ Baratta A., σ. 251.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

ΘΕΣΜΟΙ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ: ΠΕΔΙΑ ΟΡΑΤΟΤΗΤΑΣ / ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟΦΑΝΣΕΩΝ		
ΕΠΙΣΗΜΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ	ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ	ΕΝΤΟΝΗ ΦΥΣΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ
		ΕΙΓΥΤΗΤΑ/ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΟΙΝΟΥ & ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ
	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ ΑΡΧΕΣ	ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗ ΣΦΑΙΡΑΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ
		ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΕΥΑΙΣΘΗΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ
	ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ	ΧΩΡΟΣ SCHENGEN, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ, ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΑΝΕΠΙΣΗΜΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ	ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΙΔΙΩΤ. ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΧΡΗΣΗΣ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΕΠΙΤΗΡΟΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ, ΑΣΦΑΛΕΙΑ, ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΘΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ
		ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΑΣΘΕΝΕΣΤΕΡΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΩΝ
	ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ, ΕΝΙΣΧΥΣΗ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΥ»
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ	GATED COMMUNITIES, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΕΠΙΤΗΡΟΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ, ΑΣΤΥΝΟΜΕΥΟΜΕΝΑ ΟΙΚΙΣΤΙΚΑ ΤΕΤΡΑΓΩΝΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ & ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΠΑΡΚΑ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ, ΚΑΠ.	
ΛΟΓΟΙ	ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ, ΕΜΠΕΔΩΣΗ ΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ, ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ	
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΝΣΕΙΣ	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ & ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ, ΘΥΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ, ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ	

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία ήταν μια προσπάθεια περιγραφής της γενικής πρόληψης της εγκληματικότητας, όπως εφαρμόζεται σήμερα στην Ελλάδα. Μέσα στην πολυπλοκότητα και ετερογένεια των μεθόδων του συστήματος γενικής πρόληψης προσπαθήσαμε να διακρίνουμε την επικρατέστερη από τις λογικές του, αυτήν της διαχείρισης της ανασφάλειας. Αναγνωρίσαμε τις καταβολές της εν λόγω πολιτικής, οικονομικής και ηθικής τεχνολογίας στους ασφαλιστικούς μηχανισμούς του κράτους πρόνοιας. Περαιτέρω, ονομάσαμε αυτήν την τεχνολογία «προνοητικότητα» και εντοπίσαμε τα χαρακτηριστικά που της προσδίδει η επικράτηση νεο-συντηρητικών πολιτικών προγραμμάτων. Στη διαδρομή αυτή κάποιες από τις αρχικές υποθέσεις μας επιβεβαιώθηκαν και άλλες διαψεύστηκαν. Επίσης, κάποια από τα ερωτήματα που θέσαμε απαντήθηκαν και κάποια άλλα έμειναν μετέωρα.

Η πρόοδος της τεχνολογίας, της βιοτεχνολογίας και της πληροφορικής μπορεί να διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό, αλλά δεν υπαγορεύει από μόνη της την υιοθέτηση νέων προληπτικών μεθόδων. Οι αλλαγές στη γενική πρόληψη οφείλονται και στον συνδυασμό τριών ακόμη παραγόντων: α) στην εναρμόνιση της εθνικής με την ευρωπαϊκή νομοθεσία στον τομέα της πρόληψης της εγκληματικότητας, β) στο άνοιγμα των συνόρων μεταξύ των κρατών των συμβαλλομένων στη Συνθήκη Schengen και γ) στην έξαρση -πραγματική ή φαινομενική- του οργανωμένου εγκλήματος.

Κάτω από την πίεση της οργανωμένης εγκληματικότητας, το κράτος αναλαμβάνει το έργο της αναδιανομής των εξουσιών της πρόληψης σε επίσημους και ανεπίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου. Οι επίσημοι φορείς (δημόσια αστυνομία, υπερεθνικοί φορείς γενικής πρόληψης) αναλαμβάνουν κυρίως την πρόληψη της σοβαρής εγκληματικότητας και οι ανεπίσημοι (ιδιωτική αστυνομία, βιομηχανία της ασφάλειας, κοινότητα, θύματα) την πρόληψη της μικρο-εγκληματικότητας. Συνεπώς, ο ρόλος του κράτους είναι ακόμη σημαντικός, πολύ δε περισσότερο όταν πρόκειται για ισχυρά κράτη, τα οποία έχουν λόγο στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής γενικής πρόληψης.

Όσον αφορά τους φορείς της γενικής πρόληψης προσπαθήσαμε να συμπεριλάβουμε στην ανάλυση όσο το δυνατόν περισσότερους από αυτούς. Αυτό όμως στάθηκε αδύνατο για το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και τους

λειτουργούς του. Ο προληπτικός ρόλος των δικαιοδοτικών μηχανισμών θα καταλάμβανε σημαντικό χώρο και θα αφαιρούσε από το βάθος της ανάλυσης, που επικεντρώθηκε κυρίως στην ποινική δίωξη, ως πρόληψη. Συνεπώς, μένει να διερευνηθεί μελλοντικά ο ρόλος της ποινικής δικαιοσύνης στη γενική πρόληψη της εγκληματικότητας.

Ακόμη, διαπιστώσαμε ότι νέες και παραδοσιακές τεχνικές πρόληψης της εγκληματικότητας συνυπάρχουν αρμονικά στο ίδιο σύστημα. Αυτό οφείλεται, όπως φάνηκε, πρώτον στην επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών μοντέλων πρόληψης και δεύτερον στα σημεία τομής τους: στους σιωπηρούς κανόνες της έλλογης επιλογής και της ατομικής ευθύνης του υποκειμένου και στην επικινδυνότητα ως νομική έννοια και ως ρητορική των Μ.Μ.Ε. Η σχέση όμως αντιστρέφεται και το προβάδισμα των πειθαρχικών μεθόδων έρχονται να ανατρέψουν οι νέες προδραστικές μέθοδοι της «προνοητικότητας» οι πρώτες λειτουργούν υποστηρικτικά στις τελευταίες.

Περαιτέρω, διαπιστώσαμε ότι οι προδραστικές μέθοδοι πρόληψης της εγκληματικότητας (ηλεκτρονική επιτήρηση, κατάργηση του απορρήτου των τηλεπικοινωνιών) εξαπολύουν απειλές κατά των ατομικών δικαιωμάτων. Επιπλέον, αυτό που έγινε σαφές είναι ότι μπορεί να κρύβουν απειλές και κατά των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, αν λάβουμε υπόψη τον παραπληρωματικό χαρακτήρα όλων των δημοσίων δικαιωμάτων. Τους ίδιους κινδύνους κρύβουν και οι άτυπες μορφές κοινωνικού ελέγχου (περιπολίες πολιτών neighbourhood watch, crime stopping groups).

Η ανάλυση για όλους τους παραπάνω κινδύνους κινήθηκε σε ένα πλαίσιο αρκετά γενικό, χωρίς αναφορές σε συγκεκριμένα παραδείγματα. Περαιτέρω, η θεώρηση του Μ. Foucault για το δικαίωμα στη διαφορά και για τα φιλελεύθερα δικαιώματα αποδείχτηκε σχετικά ανεπαρκής για μια ανάλυση σύντομη, όπως αυτή που επιχειρήθηκε στην παρούσα εργασία. Αντίθετα, μπορέσαμε να αντλήσουμε χρήσιμα επιχειρήματα από την κλασική περί δημοσίων δικαιωμάτων θεωρία. Την ανεπάρκεια της θεώρησης του Μ. Foucault διαπιστώνουμε επίσης στην περίπτωση της κριτικής στην θυματολογία και την περιστασιακή πρόληψη. Για τα θέματα αυτά η κριτική εγκληματολογία προσφέρει πιο εύχρηστα αναλυτικά εργαλεία.

Στο ίδιο πνεύμα κριτικής του θεωρητικού μας πλαισίου εντάσσονται και οι εξής διαπιστώσεις: α) ενώ η αλληλεξάρτηση γνώσης-εξουσίας στο έργο του Μ. Foucault μας οδηγεί σε χρήσιμα συμπεράσματα για την χρήση της εγκληματολογικής

στατιστικής και χαρτογράφησης, δεν είναι έτοιμη να διατυπώσει εναλλακτικές αντί αυτών προτάσεις, β) το θεωρητικό πλαίσιο δεν επαρκεί από μόνο του, για να μας βοηθήσει να τοποθετηθούμε με σαφή θετικό ή αρνητικό τρόπο απέναντι στις κοινοτικές μορφές πρόληψης της εγκληματικότητας. Η πρόληψη στην κοινότητα προτείνει μέτρα, τα οποία μελλοντικά μπορούν να αποδειχτούν πρακτικά, αποτελεσματικά και ανθρώπινα. Επιφυλασσόμαστε όμως για τις επιδράσεις που μπορεί να έχουν στα όρια του κοινωνικού ελέγχου.

Παρά τις δυναμίες της όμως, η ανάλυση της γενικής πρόληψης με όρους σχέσεων εξουσίας προσφέρει ένα σημαντικό πλεονέκτημα: επιτρέπει να διακρίνουμε μέσα σε κάθε μοντέλο γενικής πρόληψης τα σημεία στα οποία εφαρμόζεται η εξουσία και εκείνα στα οποία βασίζεται η προστασία των δικαιωμάτων. Το ότι οι σχέσεις εξουσίας είναι δεδομένες δεν σημαίνει ότι είναι αναπόδραστες και στέρεες. Σημαίνει ότι σε κάθε καθεστώς, σε κάθε σύστημα γενικής πρόληψης της εγκληματικότητας, συγκρούονται «ελευθερίες και υποδουλώσεις». Η αμφισβήτηση και ανατροπή αυτών των τελευταίων αποτελεί «αδιάκοπο πολιτικό καθήκον»¹.

¹ Foucault M. (13), p. 95.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ancel M., *Η νέα κοινωνική άμυνα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1995.
- Andenaes J., *The general part of the criminal law in Norway* (transl. by Th. P. Ogle), South Hackensack, F.B. Rothman, 1965.
- Baratta A., “Droits de l’ homme et politique criminelle”, *Déviance et société*, vo. 23, no 3, pp. 239-257.
- Beck U., “Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes”, in Adam B., Beck U., Van Loon J., *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*, London, Sage, 2000, pp. 211-229.
- Bennett T., “Crime prevention” in Tonry M. (ed.), *The Handbook of Crime and Punishment*, Oxford, Oxford University Press, 1998, pp. 369-402.
- Bosly H. D., «Οι μοντέρνες ατυνομικές μέθοδοι και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 11, 1998, σσ. 1131-1135.
- Cohen S., “The punitive city: notes on the dispersal of social control”, *Contemporary Crises*, vol.3, 1979, pp. 339-363.
- Craib I., *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία. Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, (επιμ. Π. Λέκκας, μτφρ. Μ. Τζιαντζή-Π. Λέκκας), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.
- Deflem M., “Surveillance and criminal statistics: Historical Foundations of Governmentality”, 1997, <http://www.cla.sc.edu/socy/faculty/deflem/ZCRIST.htm>
- Deleuze G.:
 1. *Foucault* (transl. S. Hand), Minneapolis, University of Minnesota Press, 1998.
 2. *Οι κοινωνίες του ελέγχου*, Αθήνα, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2001.
- Digneffe F., «Αίσθημα ανασφάλειας, παραβατικότητα και κοινωνικός αποκλεισμός», *Ποινική Δικαιοσύνη* 8-9/2000, σσ. 890-892.
- Dumm Th. L., *Michel Foucault and the politics of freedom*, Thousand Oaks, Sage, 1996.
- Ewald F., *Ιστορία του κράτους πρόνοιας*, (μτφρ. Μ. Κορασίδου), Αθήνα, Gutenberg, 2000.

- Feeley M., Simon J., "Actuarial Justice: The emerging New Criminal Law" in Nelken D. (ed.), *The Futures of Criminology*, London, Sage, 1994, pp. 173-201.
- Foucault M.:
 1. "About the Concept of the "Dangerous Individual" in 19th Century Legal Psychiatry", *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 1, 1978, pp. 1-18.
 2. *The History of sexuality*, (transl. by R. Hurley), Middlesex, Penguin, 1981.
 3. "Nietzsche, Genealogy, History" in Rabinow P. (ed.), *The Foucault Reader*, New York, Pantheon, 1984, pp. 76-100.
 4. "Of other spaces", *Diacritics*, vol. 16, 1986.
 5. "Questions on Geography" in *Power/knowledge : selected interviews and other writings, 1972-1977 by Michel Foucault* (eds C. Gordon, transl. by C. Gordon, L. Marsall, J. Mepham, K. Soper), Brighton, Sussex, Harvester Press, 1986, pp. 63-77.
 6. "Two Lectures: Lecture one (7 January 1976)", ό.π., σσ. 78-92.
 7. "Truth and power", ό.π., σσ. 109-133.
 8. "Powers and strategies", ό.π., σσ. 134-145.
 9. *Οι λέξεις και τα πράγματα. Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου* (μτφρ. Κ. Παπαγιώργης), Αθήνα, 1986.
 10. *Εξουσία, γνώση και ηθική* (μτφρ. Ζ. Σαρίκας), Αθήνα, Ύψιλον, 1987.
 11. *Η αρχαιολογία της γνώσης* (μτφρ. Κ. Παπαγιώργης), Αθήνα, Εξάντας, 1987.
 12. *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής* (μτφρ. Κ. Χατζηδόμου-Ι. Ράλλη, θεώρ. Α. Σταύρου), Αθήνα, Ράππας, 1989.
 13. *Η μικροφυσική της εξουσίας* (μτφρ.-σχόλια Α. Τρουλινού), Αθήνα, Ύψιλον, 1991.
 14. *Ο μεγάλος εγκλεισμός. Το πείραμα της ομάδας πληροφόρησης για τις φυλακές* (μτφρ. Σ. Παντελάκης), Αθήνα, Μαύρη Λίστα, 1999.
 15. *Ο στοχασμός του έξω - Για τον Maurice Blanchot* (μτφρ.-σημ. Γ. Σπανός, επιμ. Π. Κυπριανός), Αθήνα, Πλέθρον, χχ.
- Fraser N., "Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative

- Confusions”, 1989 in Henry S. (ed), *Social Control*, Dartmouth, Aldershot, 1994, pp.3-20.
- Garland D., “Governmentality and the problem of crime: Foucault, criminology, sociology”, *Theoretical Criminology*, vol. 1, no. 2, 1997, pp. 173-214.
 - Hassemer W., «Προβλεπόμενες εξελίξεις στη δογματική του Ποινικού Δικαίου και την αντεγκληματική πολιτική» (μτφρ. Ε. Αραπίδου), *Υπεράσπιση*, 2000, σσ. 3-14.
 - Hook D., Vrdoljak M., “Gated communities, heterotopia and a “rights” of privilege: a “heteropolology” of the South African security-park”, *Geoforum* vol. 33, 2002, pp. 195-219.
 - Hoy D. C., “Foucault: Modern or Postmodern?” in Arac J. (ed.), *After Foucault. Humanistic Knowledge, Postmodern Challenges*, New Brunswick, Rutgers University Press, 1991, pp. 12-41.
 - Isin E. F., “Governing Cities, Governing Ourselves” στο Isin E. F., Osborne Th., Rose N., “Governing cities: Liberalism, Neoliberalism, Advanced Liberalism”, April 1998, <http://www.yorku.ca/isin/research/pubs/Isin%201998b.pdf>, σσ. 33-46.
 - Johnston L., *The Rebirth of Private Policing*, London, Routledge, 1992.
 - Kendall G., Wickham G., *Using Foucault's methods*, London, Sage Publications, 1999.
 - Kurzweil E., “Michel Foucault: Structuralism and Structures of Knowledge” in *The Age of Structuralism. Livi-Strauss to Foucault*, New York, Columbia University Press, 1980, pp. 193-226.
 - Lianos M., Douglas M., “Dangerization and the end of deviance. The Institutional Environment”, *British Journal of Criminology*, vol. 40, no. 2, 2000, pp. 261-278.
 - Lüderssen K., «Η δημόσια ποινική αξίωση στη δημοκρατική εποχή. Από την κρατική υπόσταση μέσω του γενικού συμφέροντος στο θύμα;», *Υπεράσπιση*, τ. 1, 2000, σσ. 75-90.
 - Lyotard J. F., *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, Αθήνα, Γνώση, 1988.
 - McMullan J. L., “Social Surveillance and the rise of the police machine”, *Theoretical Criminology*, vol. 2 no. 1, 1998, pp. 93-117.

- Megill A., *Prophets of Extremity: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, Berkley, University of California Press, 1987.
- Melossi D., "An introduction: Fifty years later, Punishment and social Structure in comparative analysis", *Contemporary Crises*, vol. 13, no. 4, 1989, pp. 311-326.
- Nagin D. S., "Deterrence and incapacitation" in Tonry M. (ed.), *The Handbook of Crime and Punishment*, Oxford, Oxford University Press, 1998, pp. 345-368.
- O' Malley P., "Risk, power and crime prevention", *Economy and Society*, vol. 21, no. 3, August 1992, pp. 252-275.
- Osborne Th., Rose N., "Governing Cities" στο Isin E. F., Osborne Th., Rose N., "Governing cities: Liberalism, Neoliberalism, Advanced Liberalism", April 1998, <http://www.yorku.ca/isin/research/pubs/Isin%201998b.pdf>, σσ. 1-32.
- Pavlich G., "Preventing crime: "Social" versus "Community" Governance in Aotearoa/New Zealand" in Smandych R. (edit), *Governable places: Readings on governmentality and crime control*, Aldershot/Hants, Ashgate, 1999, pp. 103-131.
- Penenberg A. L., «Η εποπτική κοινωνία», *Futura*, τ. 8, Άνοιξη/Καλοκαίρι 2002, σσ. 166-175.
- Pickett B., "Foucaultian Rights?", *The social Science Journal*, vol. 37, no. 3, pp. 403-421.
- Pitch T., *Limited responsibilities: social movements and criminal justice* (transl. by J. Lea), London, Routledge, 1995.
- Pratt J., "Governmentality, Neo-Liberalism and Dangerousness" in Smandych R. (edit), *Governable places: Readings on governmentality and crime control*, Aldershot/Hants, Ashgate, 1999, pp. 133-161.
- Rouse J., "Power/Knowledge", in Gutting G. (ed.), *The Cambridge Companion to Foucault*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- Shearing C. D., Stenning P.C., "From the Panopticon to Disney World: the development of discipline" in O' Malley P.(ed.), *Crime and the risk society*, Ashgate/Dartmouth, Aldershot, 1998, pp. 335-349.
- Sheptycki J. W. E., "Policing, Postmodernism and Transnationalization" in

- Smandych R. (edit), *Governable places: Readings on governmentality and crime control*, Aldershot/Hants, Ashgate, 1999, pp. 215-237.
- Sheridan A., *Michel Foucault. The Will to Truth*, London, Routledge, 1980.
 - Simon J.:
 1. "The emergence of a risk society: Insurance, Law and the state", *Socialist Review*, vol. 17, no. 5, Sept.-Oct. 1987, pp. 61-89.
 2. "The ideological effects of actuarial practices", *Law and society review*, vol. 22, no. 4, 1988, pp. 771, 800.
 - Smart B., *Michel Foucault*, London, Routledge, 2001.
 - Spinellis C. D., Chaidou A., Serassis T., "Victim Theory and Research in Greece" in Kaiser G., Kury H., Albrecht H. J. (edit), *Victims and Criminal Justice*, Max Planck Institute, 1991, pp. 123-158.
 - S.P.K. (Σοσιαλιστική Κοινότητα Ασθενών): *Οι «ψυχασθενείς» ενάντια στο κεφάλαιο (να μεταβάλλουμε την αρρώστια σε όπλο)*, Αθήνα, «Κομμούνα»/Κοινωνικά κινήματα, χχ.
 - Stenson K., "Crime Control, Governmentality and Sovereignty" in Smandych R. (edit), *Governable places: Readings on governmentality and crime control*, Aldershot/Hants, Ashgate, 1999, pp. 45-73.
 - Storbeck J., «Η EUROPOL και η καταπολέμηση των εγκληματικών οργανώσεων», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 5, 1999, σσ. 502-506.
 - Valier C., "Criminal detection and the weight of the past: critical notes on Foucault, subjectivity and preventative control", *Theoretical Criminology*, vol. 5, no. 4, 2001, pp. 425-443.
 - Van Swaaningen R., «Ο καταργητισμός στις Κάτω Χώρες. Ιστορίες θρησκευτικής ποικιλίας και ανθρωπιστικής ανοχής», *Υπεράσπιση*, 1992, σσ. 762-776.
 - Wacquant L., *Οι φυλακές της μιζέριας*, (μτφρ. Ν. Παναγιωτόπουλος), Αθήνα, Πατάκης, 2001.
 - Waller I., Welsh B., «Πρόληψη της εγκληματικότητας. Ενέργειες, αποτελέσματα, πλεονεκτήματα και συμπεράσματα» (μτφρ. Κ. Χατζηκωνσταντή), *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 4, 1999, σσ. 371-379.
 - Wolin Sh. S., "On the theory and practice of power" in Arac J. (edt), *After Foucault. Humanistic Knowledge, Postmodern Challenges*, New Brunswick,

Rutgers University Press, 1991, pp. 179-201.

- Αγγελής Ι., «Διαδίκτυο (internet) και ποινικό δίκαιο. Έγκλημα στον κυβερνοχώρο (Cybercrime – Internet Crime)», *Ποινικά Χρονικά*, τ. Ν, 2000, σσ. 675-686.
- Αλεξιάδης Στ.: *Ανακριτική (γ' έκδ.)*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1993.
- Ανδρουλάκης Ν., *Ποινικό Δίκαιο. Γενικό μέρος. Θεωρία για το έγκλημα*, Αθήνα, Σάκκουλας, 2000.
- Αρτινοπούλου Β., “Θυματολογία: Σύγχρονες προσεγγίσεις” στο Αρτινοπούλου Β., Μαγγανάς Α., *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σσ. 13-86.
- Αρχιμανδρίτου Μ., *Η διαχρονική εξέλιξη της προσέγγισης της ετικέτας*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1996.
- Γεωργιάδου Β., «Οι διακινδυνεύσεις στην ύστερη νεωτερικότητα: μια πολιτική-κοινωνιολογική ανάλυση» στο Λουλούδης Α., Γεωργιάδου Β., Σταυρακάκης Γ., *Φύση, Κοινωνία, Επιστήμη στην εποχή των “τρελών αγελάδων”: Διακινδύνευση και Αβεβαιότητα*, Αθήνα, Νεφέλη, 1999, σσ. 63-126.
- Γιαννόπουλος Θ., «Πληθωρισμός στην άσκηση ποινικών διώξεων και φθίνουσα δραστηριότητα της γενικής πρόληψης των εγκλημάτων», *Ποινικά Χρονικά*, τ. ΜΒ, 1992, σσ. 911-920.
- Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής, *Ετήσια έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα (2000)*, Αθήνα, 2001.
- Καρύδης Β., «Οι σκοποί της ποινής: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 41-42, Ιούνιος 1990, σσ. 12-20.
- Κιούπης Δ., «Αναζητώντας τον σκοπό της ποινής. Η θεωρία της θετικής γενικής πρόληψης», *Υπεράσπιση*, 1999, σσ. 1337-1356.
- Κοκκινάκης Κ., «Προλεγόμενα μιας νέας Αντεγκληματικής Πολιτικής», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 4, 1998, σσ. 359-361.
- Κουράκης Ν., *Ποινική Καταστολή*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1997.
- Λαζαράκος Γ., «Η Ευρωπαϊκή Αστυνομία (Europol) και η ανάγκη ελέγχου της», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 11, 1999, σσ. 1145-1150.
- Λαμπροπούλου Έ.:

1. *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1994.
 2. *Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1999.
 3. «Η οργανωμένη εγκληματικότητα και η εσωτερική (αν-) ασφάλεια», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 8-9, 2000, σσ. 881-884.
 4. *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*, Αθήνα, Κριτική, 2001.
 5. «Η ιδιωτικοποίηση της δημόσιας ασφάλειας και η επέκταση του σωφρονιστικού συστήματος», *Ποινικά Χρονικά*, τ. ΝΑ, 2001, σσ. 682-685.
 6. «Κοινοτισμός και κοινοτικές μορφές πρόληψης του εγκλήματος: Το “Νέο Παράδειγμα” στην Πρόληψη;», στον Τιμητικό τόμο Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 2002, υπό δημοσίευση.
- Λουκάκης Π., «Η σημασία της γειτονιάς και του τεχνικού-κοινωνικού εξοπλισμού μέσα από τη διαδικασία αστικοποίησης» στον *Τιμητικό Τόμο της Παντείου Ανώτατης Σχολής Πολιτικών Επιστημών στην μνήμη του καθ. Ι. Δ. Πίντου*, Αθήνα, Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, 1984, σσ. 388-405.
 - Μαγγανάς Α., «Το πρόβλημα της αποτίμησης του κινδύνου τέλεσης νέων εγκληματικών πράξεων», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 10, 1999, σσ. 1008-1016.
 - Μάνεσης Α., *Συνταγματικά δικαιώματα. Α' Ατομικές ελευθερίες (φωτοτυπική ανατύπωση)*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1978.
 - Μανωλεδάκης Ι.:
 1. «Η κατάχρηση της ποινικής καταστολής», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, τ. 3-4, 1989, σσ. 39-57.
 2. *Ποινικό Δίκαιο. Επιτομή γενικού μέρους* (γ' εκδ.), Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1992.
 - Μαργαρίτης Α., Παρασκευόπουλος Ν., *Ποινολογία*, (γ' εκδ.), Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1991.
 - Μετα-Οβίδιος, «Η μεγάλη επάνοδος: Από την ουτοπία της μητρόπολης στις πολιτισμικές ετεροτοπίες», *Futura*, τ. 8, Άνοιξη/Καλοκαίρι 2002, σσ. 215-227.
 - Μίχος Γ., «Σύγχρονες τιμωρητικές πρακτικές: εγκλεισμός ή μεταχείριση», στον συλλογικό τόμο *Τοπικά α'*, Αθήνα, Νήσος, 1995, σσ. 53-74.

- Νικολόπουλος Γ., «Φυλακή και τοπική κοινωνία. Από τη “σωφρονιστική μεταρρύθμιση” στα τοπικά κοινωνικά δίκτυα», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, τ. 11-16, 1993-1995, σσ. 307-325.
- Ξένου Μ., «Η χρήση της χαρτογράφησης της εγκληματικότητας μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή από τις αστυνομικές αρχές», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 4, 2000, σσ. 453-455.
- Παπαδάτος Π., *Η αποζημίωση των θυμάτων του εγκλήματος από την Πολιτεία στα Ποινικά*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1981.
- Παπαθανασόπουλος Ε.
 1. «Κατ’ οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική επιτήρηση. Μετεξέλιξη του πανοπτικού σχήματος», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, τ. 5-10, 1990-1992, σσ. 225-241.
 2. «Η ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα στην πρόληψη της εγκληματικότητας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 4, 1998, σσ. 355-358.
- Παπαθεοδώρου Θ., «Τα Τοπικά Συμβούλια Πρόληψης της Εγκληματικότητας, ένα όργανο συμμετοχικής αντεγκληματικής πολιτικής», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 6, 1999, σσ. 602-607.
- Παπακωνσταντής Γ., *Συμφωνίες Schengen*, Αθήνα, AMS & Παπακωνσταντής Γ., 1998.
- Σακελλαρίου Ν. Κ., *Το σύστημα πληροφοριών Schengen*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1995.
- Σπινέλλη Κ.:
 1. «Εκφοβισμός: μύθος ή πραγματικότητα;», *Ποινικά Χρονικά*, τ. 29, 1979, σσ. 321-336.
 2. *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων. Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1982.
 3. *Crime in Greece in Perspective*, Athens, Sakkoulas, 1997.
- Στεργιούλης Ε., «Europol: Ετήσια Έκθεση Δραστηριοτήτων για το έτος 1999», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 10, 2000, σσ. 1048-1051.
- Τσαλικογλου Φ., *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1989.
- Τσελώνη Α., Pease K., «Επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση και έλεγχος της εγκληματικότητας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 1, 1999, σσ. 66-69.
- Τσήτσουρα Α., «Πρόληψη της θυματοποίησης» στο Αρτινοπούλου Β.,

Μαγγανάς Α., *Θυματολογία και Όψεις θυματοποίησης*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σσ. 205-214.

- Φακιδόλας Ν., Στυλιάρης Γ., Μουλά Κ., «Ο κοινωνικός αποκλεισμός των απεξαρτημένων ατόμων» στο *Διαστάσεις του Κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής. Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο*, τ. Α', Αθήνα, Ε.Κ.Κ.Ε., 1996, σσ. 331-365.
- Φαρσεδάκης Ι.:
 1. *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, τ. Α', Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990.
 2. *Στοιχεία εγκληματολογίας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996.

ΤΥΠΟΣ

- Vitalis A., "Le regard omniprésent de la vidéosurveillance", *Le Monde Diplomatique*, 26/3/1998, pp. 26-27.
- «Ανησυχητική αύξηση στην εγκληματικότητα των λαθρομεταναστών», *Το Βήμα*, 12/2/2000
- «Αλβανοφοβία και ανασφάλεια», *Το Βήμα*, 20/2/2000
- «Ελλάδα: Ξενοφοβίος πλέον ο "Ξένιος Ζευς"», *Ελευθεροτυπία*, 21/3/2001
- Ιός της Κυριακής, «Η κατασκευή της ανασφάλειας. Το λαθρεμπόριο του φόβου», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 5/11/1995
- Ιός της Κυριακής, «Η πολυκατοικία-Φρούριο», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 15/11/1998
- «Ανατομία του εγκλήματος σε 25 περιοχές της Αττικής», *Τα Νέα*, 20/4/1999
- «Πεζές περιπολίες στους δρόμους του εγκλήματος», *Τα Νέα*, 21/4/1999
- «Ο Χολαργός ασφαλέστερος από τα νότια προάστια», *Τα Νέα*, 22/4/1999
- «Η ακτινογραφία του εγκλήματος στα νότια προάστια», *Τα Νέα*, 23/4/1999
- «Στο έλεος των διαρρηκτών η Νέα Μάκρη», *Τα Νέα*, 12/5/1999
- «Ληστείες σε Παιανία και Μαρκόπουλο», *Τα Νέα*, 14/5/1999
- Λαμπροπούλου Έ., «"Κοινωνίες σε κίνδυνο" και αίσθημα ανασφάλειας», *Ημερησία*, 30-31/3/2002.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- <http://www.ametro.gr>
- <http://www.ydt.gr>
- <http://www.bac.co.za>
- <http://www.crimeconcern.org.uk>
- <http://www.dpa.gr>

